

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

İBN HİBBÂN'IN KARŞIT ANLAMLI HADİSLERİ
HADİSİN BÜTÜNLÜĞÜ İLKESİYLE
SAHİH'İNDE DEĞERLENDİRİŞİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Ümmühan ÖZÇELTİKÇİ

BURSA 2006

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

İBN HİBBÂN'IN KARŞIT ANLAMLI HADİSLERİ
HADİSİN BÜTÜNLÜĞÜ İLKESİYLE
SAHİH'İNDE DEĞERLENDİRİŞİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Ümmühan ÖZÇELTİKÇİ

Danışman
Yard.Doç.Dr. Hüseyin KAHRAMAN

BURSA 2006

TEZ ONAY SAYFASI

**ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

..... Anabilim/Anasanat
Dalı, Bilim Dalı'nda
..... numaralı
.....'nın hazırladığı ".....
....." konulu (Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik
Tezi/Çalışması) ile ilgili tez savunma sınavı,/...../ 20.... günü -saatleri
arasında yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının
.....(başarılı/başarısız) olduğuna
.....(oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Sınav Komisyonu Başkanı
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye (Tez Danışmanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Ana Bilim Dalı Başkanı
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

...../...../ 20.....

Enstitü Müdürü
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

ÖZET

Yazar	: Ümmühan ÖZÇELTİKÇİ
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: Hadis
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: VIII + 165
Mezuniyet Tarihi	: / /
Tez Danışman(lar)ı	: Yrd.Doç.Dr. Hüseyin KAHRAMAN

İBN HİBBÂN'IN KARŞIT ANLAMLI HADİSLERİ HADİSİN BÜTÜNLÜĞÜ İLKESİYLE SAHİH'İNDE DEĞERLENDİRİŞİ

Hadis ilminin iki temel amacı vardır. Bunlardan birincisi bir hadisin Hz. Peygamber'e ait olup olmadığının tespiti, ikincisi ise O'na ait olduğu anlaşılan metnin anlaşılması ve yorumlanmasıdır. Zengin hadis külliyyatının Hz. Peygamber'in maksadına uygun bir şekilde anlaşılması bağlamında oldukça önemli katkıları bulunan alimlerden biri de İbn Hibbân'dır. İbn Hibbân sahih hadisleri topladığı meşhur eseri Sahih'ini, doğru anlama amacına yönelik olarak, birbiriyle tedâhül etmeyen beş kısım ve dört yüz nev'e ayırmıştır. Bizzat kendisine ait olan bu tarzın temel amacı, Hz. Peygamber'in murat ettiği manayı tespit etmek ve böylece imamların tartışıp farklı hükümlere ulaştıkları hadislere açıklık getirmektir. İbn Hibbân'a göre hadis ilminde belli bir birikimi olmayanların Hz. Peygamber'e ait bilgi malzemesini doğru yorumlaması mümkün değildir. Böyle insanlar, muhteva itibarıyla birbirlerine tedahülü bulunan bazı hadisler arasında bir çelişki olduğunu zannedebilir. Bu da iki hadisten birinin, hatta ikisinin birden gözden çıkartılması manasına gelecektir. Halbuki gerçek durum böyle değildir. Bu nedenle o, hadisten çıkartılacak mananın Hz. Peygamber'in maksadı ile örtüşmesi çabasına hizmet edecek, tamamen kendi tespit ettiği bir tasnif tarzı benimsemiştir. Konu ile ilgili olarak elde edebildiği bütün hadislerin tüm tariklerini bir araya toplamak suretiyle İbn Hibbân, bütüncül yaklaşımın en güzel örneklerinden birini vermiş ve böylece "çelişki" iddialarının geçersiz olduğunu göstererek ilgili sorunları çözüme kavuşturmaya çalışmıştır.

Anahtar Sözcükler

İbn Hibban

Sahih

Taaruz

Karşit Hadis

ABSTRACT

Yazar : Ümmühan ÖZÇELTİKÇİ
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı : Hadis
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : VIII+165
Mezuniyet Tarihi : / /
Tez Danışman(lar)ı : Yrd.Doç.Dr. Hüseyin KAHRAMAN

IBN HIBBAN'S EVOLUTION OF THE CONTRARY HADITHS ACCORDING TO THE PRINCIPLE OF TOTALITARIAN IN SAHIH

The science of hadith has two main aims. One of them is the determination of the resource of hadith, if it belongs to Hz. Muhammed or not and the second one is providing the true understanding of the text which belongs to Hz. Muhammed. Ibn Hebban made significant contributions to true understanding of tremendous hadith literature in accordance with the aim of Hz. Muhammed. Ibn Hebban, who targeted to provide understanding of Sahih hadiths according to the aim of Hz. Muhammed, wanted Sahih to be memorized as Quran. Ibn Hebban distinguished Sahih hadiths into five sections and four hundred subtitles, which don't contradict to each other, to make easier the understanding, memorizing of them and also to clarify the judgments which they include. The significant objective of this style, which belongs to Ibn Hebban, is the determination of the intentional meaning of Hz. Muhammed and thus clarification of the hadiths which imams discussed and reached different judgments. According to Ibn Hebban it is impossible to interpret the knowledge of Hz. Muhammed for people who don't have enough information about science of hadiths. That kind of people can suppose that there is a contradiction between the hadiths which are complicated. This situation means the discontinue of one or both of the hadiths. Actually the real case is not like this. So that Ibn Hebban developed his original classification to connect the meaning which was inferenced from hadiths and the real intention of Hz. Muhammed as a unified whole. Also he wrote el-Musnedu's Sahih 'ala't Takasim ve'l Enva' which is known as Sahihu'l Ibn Hebban. In conclusion Ibn Hebban accumulated hadiths, that he could find, and collected variants of the hadiths together. Also he invalidated the arguments about the contradiction and in this way he presented one of the most significant example of totalitarian approach.

Key Words

Ibn Hebban Sahih contradiction contrary hadith

ÖNSÖZ

Hadis ilminin iki temel amacı vardır. Bunlardan birincisi bir hadisin Hz. Peygamber'e ait olup olmadığının tespiti, ikincisi ise O'na ait olduğu anlaşılan metnin doğru anlaşılmasıdır. Zengin hadis külliyyâtının Hz. Peygamber'in maksadına uygun bir şekilde anlaşılması bağlamında oldukça önemli katkıları bulunan âlimlerden biri de İbn Hibbân'dır.

İbn Hibbân'ın fikhî meselelere yaklaşım tarzında sergilediği farklılık ve orijinalite arayışları, onun tasnif tarzına da yansımış görünmektedir. Nitekim o, kısaca *Sahîhu İbn Hibbân* diye bilinen “*el-Müsnedü's-Sahîh 'alâ't-Takâsîm ve'l-Envâ'*” isimli meşhur eserinde, tasnifin altın çağı kabul edilen III/IX. asrın yaygın telif tarzlarından olan ale'l-ebvâb (konularına göre) veya ale'r-ricâl (râvîlerine göre) sistemini kullanmamış, tamamen şahsına ait orijinal bir metod oluşturmuştur.

Giriş ve üç bölümden meydana gelen çalışmanın giriş bölümünde İbn Hibbân'ın yaşadığı IV/X. asrın genel özellikleriyle birlikte çalışmanın amacı, muhtevası, çerçevesi ve kaynaklarıyla ilgili bilgiler aktarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde İbn Hibbân'ın hayatı, İlmî kişiliği, Sahîh'inin metot ve muhtevasından, eserlerinden fazla detaya inilmeden bahsedilmektedir. Ayrıca çalışmada tezin ikinci ve üçüncü bölümlerine bir alt yapı oluşturması amacıyla kısaca İhtilâfu'l-Hadis ilminin tarihi seyrinden ve İbn Hibbân'ın karşıt anlamlı hadislere yaklaşımı ve bu hadisleri değerlendirişindeki metot tesbit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde İbn Hibbân'ın, temizlik konuları ile başlayıp kişinin ölümüne kadar geçen süreci kapsayan hadisleri, cem ve telifin engin çözüm yollarından yararlanmak sûretiyle yaptığı değerlendirmeleri iki kategoride ele alınmıştır. İkinci bölümde İbn Hibbân'ın sadece bir hadisin muhtevasından kaynaklanan sorunlara getirdiği çözüm tarzları; üçüncü bölümde ise birden fazla hadisin dahil olduğu çözüm tarzları üzerinde durulmuştur.

Aynı meselenin farklı zaman ve zeminlerde meydana gelmesi; Hz. Peygamber'in, kendisine sorulan sorulara ortamın veya muhâtabın durumuna göre cevap vermesi; Arapların dil ve üslûbundan kaynaklanan kullanım farklarına dikkat çekilmesi; umûm-husûs, emir-nehîy, emrin bağlayıcılık derecesi gibi lafız husûsiyetlerine vurgu yapılması; her rivâyetin kendi bağlamında değerlendirmesi; aynı metnin râvîler tarafından farklı açılardan değerlendirilmesi; bâtinî bir mânâ içeren hadisin zâhirine göre değerlendirilmesi İbn Hibbân'ın karışık anlamlı hadisleri ele alırken başvurduğu temel çözüm yollarından birkaçıdır.

Yapılan bu çalışmanın bir çok yönden eksikleri olduğunu kabul etmekle birlikte çalışmam esnasında yoğun mesaisine rağmen değerli vakitlerini bize ayıran, tavsiye ve yapıcı uyarılarıyla çalışmayı yönlendiren başta saygıdeğer hocam Prof. Dr. Mehmet Ali SÖNMEZ'e, karşılaştığım sorunların çözümünde yardımını esirgemeyen danışman hocam Yard. Doç.Dr. Hüseyin Kahraman'a ve çalışmanın şekillenmesinde emeği geçen Doç. Dr. Salih Karacabey, Doç Dr. İbrahim Hatiboğlu, Dr. Abdullah Karahan ve Müh. Dr. Halis Aydemir hocalarıma şükran duygularımı ifade etmeyi bir borç bilirim.

BURSA 2006

Ümmühan ÖZÇELTİKÇİ

İÇİNDEKİLER

<i>ÖNSÖZ</i>	<i>ii</i>
<i>İÇİNDEKİLER</i>	<i>IV</i>
<i>KISALTMALAR</i>	<i>IX</i>
<i>GİRİŞ</i>	<i>1</i>

BİRİNCİ BÖLÜM

<i>İBN HİBBÂN'IN HAYATI, ESERİ VE İHTİLÂFU'L HADİS İLMİ</i>	<i>4</i>
---	----------

I. İBN HİBBÂN'IN HAYATI	5
A. Adı, Nesebi, Memleketi, Vefâtı	5
B. İlmi Hayatı	6
C. Mezhebi	8
D. Eserleri	9
II. İBN HİBBÂN'IN SAHİH'İNİN ÖZELLİKLERİ	10
A. Eseri Özgün Adı	10
B. Sahih'in Şartları	10
C. Metot ve Muhtevası	12
1. İbn Hibbân'ın Sahih'indeki Nevi'lerinden Bazı Örnekler	14
2. İbn Hibbân'ın Sahih'inde Bir Hadisi Bulma Yöntemi	17
D. Sahih'i Üzerine Yapılan Çalışmalar	18
1. Geçmişte Yapılan Çalışmalar	18
2. Sahih'in Kendi Orijinal Tertibine Göre Düzenlenmesi	19
III. İHTİLAFU'L-HADİS İLMİ VE GELİŞİMİ	21
A. İhtilâfu'l-Hadis İlmi Hakkında Genel Bilgi	21
B. İhtilâfı Giderme Yöntemleri	21
C. İhtilâfu'l-Hadis Alanındaki Eserler	23
1. Müstakil Eserler	23
2. Usûl Kaynaklarında	24
D. İbn Hibbân'ın Karşıt Anlamlı Hadislere Yaklaşımı	24
1. İbn Hibbân'ın Karşıt Anlamlı Hadisleri Çözme Metodu	24
2. İbn Hibbân'ın Karşıt Anlamlı Hadislerin Varlığını Gösteren Lafızlar	25
3. İbn Hibbân'ın Karşıt Anlamlı Hadisleri Çözmede Kullandığı Lafızların Değerlendirilişi	28

İKİNCİ BÖLÜM

SADECE BİR HADİSİN MUHTEVASINDAN KAYNAKLANAN SORUNLARA İLGİLİ ÇÖZÜMLER

I. SENETTEN KAYNAKLANAN SORUNLARA ÇÖZÜMLER	31
A. Mürsel Olduğu Zannedilen Bir Hadisin Çözümü	31
B. Munfasıl Olduğu Zannedilen Bir Hadisin Çözümü	32
II. METİNDEN KAYNAKLANAN SORUNLARA ÇÖZÜMLER	33
A. Arapların Kullandıkları Üslûbun Neden Olduğu Sorunlar	33
1. Kur'an'ın Kendisi İle Amel Edeni Cennete Götürmesi	33
2. Namazı Terkedenin Küfre Girme Tehlikesi	34
3. Fıtrat	38
B. Lafızların Anlam İnceliklerine Dikkat Çekilmesi	40
1. Uyuklamanın Abdesti Gerekli Kılmadığı	40
2. Sabah Namazının Efdal Vakti	43
C. Batın Manalı İfadelerin Zahir Manasında Değerlendirilmesi	44
1. Duanın Kazayı Defedeceği Yamılgısı	44
2. Medine Halkının Uhud Dağına Benzetilmesi	45
3. Kişinin Öldüğünde Üzerindeki Elbise İle Dirilmesi	45
4. Allah Teâla Hakkındaki Müteşabih İfadeler	46
D. Hadisten Asıl Kastedilene Dikkat Çekilmesi	47
1. Bir Vakitte İki Namaz	47
2. Namazdaki 'Rükû'nun Niteliği	48
3. Vakit İçinde Namazın Bir Rekatına Yetişen Kişinin Kıldığı Namazın Durumu	50
E. Hadisteki Mecâzî İfadelere Dikkat Çekilmesi	51
1. Oğlunun Malının Babasına Ait Olmadığı	51
2. İmanda Samimiyet	52
F. Hadislerde Belirtilen Sayıların Gayrısının Nefyedilmemesi	53
1. Kadınların Yolculuğu	53
2. Üç Mescidin Ziyaret Edilmesi	55
G. Hadiste Bahsedilen Olayın İstisnâî Bir Durum Olması	55
1. Yolculukta Oruç	55
2. Namazların Cem Edilmesi	57
H. Hadisteki Lafızların Umum Husus İlişmesine Dikkat Çekilmesi	59
1. Kelime-i Şehâdet Getirenin Cehenneme Girmeyeceği	59
2. İntihar Edenin Cenaze Namazı	60

3. Ümmetin Ömrü	61
4. Mümin Öldüğünde Amelinin Durumu	62
5. Namaz Kılmanın Yasaklandığı Yerler	62
I. Hadisteki Emrin Bağlayıcı Olmadığının Vurgulanması	63
1. Cuma Guslü	63
2. Namazların Kazası	66
J. Nesih	67
1. Müşriklerin Zürriyeti	67
2. Tuvaletteki Kişinin Kibleye Önünü Ya da Arkasını Dönmesinin Yasaklanması	68
3. Namazda Kunut	69
4. Recm Cezası	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİR DEN FAZLA HADİSİN DÂHİL OLDUĞU ÇÖZÜM TARZLARI 73

I. SENETTEN KAYNAKLANAN SORUNLARA ÇÖZÜMLER	74
A. Hadiste İdrac Olduğunun İddia Edilmesi	74
B. Fert Olduğu İddia Edilen Bir Hadisin Başka Tariklerinin Verilmesi	75
C. Munkatı' Olduğu Zannedilen Bir Hadisin Çözümü	76
D. Mevkûf Zannedilen Bir Hadisin Merfu' Olması	78
E. Ma'lul Olduğu İddia Edilen Bir Hadisin İletli Olmadığının Gösterilmesi	79
F. Mevhum Olduğu İddia Edilen Bir Hadisin İletli Olmadığının Gösterilmesi	80
II. METİNDEN KAYNAKLANAN SORUNLARA ÇÖZÜMLER	81
A. Lafızların Anlam İnceliklerine Dikkat Çekilmesi	81
1. Hz. Peygamber (sas)'in Mirac Gecesinde Rabbini Görüp Görmediği	81
2. Meni Bulaşan Elbisenin Temizliği	84
B. İhtilâflı Hadislerdeki Hususların Her Birinin Mübah Olduğunun Söylenmesi	85
1. Kûsûf Namazı	85
2. Alın ve Sarığın Üzerine Mesh	89
3. Vitr Namazının Rekât Sayısı	90
C. Hadisten Asıl Kastedilene Dikkat Çekilmesi	93
1. İmamın Namazda Abdesti Bozulduğu Zaman Yapması Gerekenler	93
2. Hz. Peygamber'in İkindiden Sonra Kılmakta Olduğu İki Rekat Namaz	94
3. İmamın Cemaatten Yüksek Bir Yerde Namaz Kılması	96
D. Hadiste Bahsedilen Olayın İstisnâî Bir Durum Olması	98
1. Ayakta Bevetme	98
2. Namazda Kıraati Kesmenin Hükümü	99

E.	Farklı Sorulara Ortama ve Muhataba Göre Cevap Verilmesi	100
1.	İman-İslâm İlişkisi	100
2.	Mezi-Abdest İlişkisi	106
F.	Rivayetleri Kendi Bağlamında Değerlendirme	108
1.	İsrâ Yolculuğu	108
2.	Vahyin Başlangıcı	110
3.	Hz. Peygamber'in Ümmetini Dua Ve İstiğfâra Gece Davet Etmesi	111
4.	Hz. Peygamber'in Öğle ve İkinci Namazlarının İlk Rekâtlarını Uzun Kıldırması	112
G.	Farklı Zamanlarda Meydana Gelen Olaylar	114
1.	Hz. Peygamber'in Hz. Ali Hakkında Söylediği Bir Sözün Hatalı Te'vili	114
2.	Hz. Peygamber'in Eşlerinin Sayısı	115
3.	Teyemmüm	116
4.	Sehiv Secdesi	117
5.	Hz. Peygamber'in Hz. Ömer İçin Cennette Tahsis Edilen Köşkü Görmesi	119
H.	Hadislerde Belirtilen Sayıların Gayrısının Nefyedilmemesi	120
1.	Cennetin Kapılarına Dair	120
2.	Kefenin Miktarı	121
I.	Hadisteki Emrin Bağlayıcı Olmadığının Vurgulanması	122
1.	Yolculukta Namazların Durumu	122
2.	Abdestsiz Allah'ın Zikredilmesi Meselesi	124
J.	Aynı Olaya Râvîlerin Farklı Açılardan Bakmaları	125
1.	Kâbe'nin İçinde Namaz	125
2.	Hz. Peygamber'in Mekke'ye Miğfer ya da Sarıkla Girişi	126
3.	Yıkılan Kimsenin Sütrenmesi	127
K.	Hadislerdeki Lafızların Umum Husus İlişkisine Dikkat Çekilmesi	128
1.	Namazda Sütre	128
2.	Durgun Suyun Kullanılması	131
L.	İki Hadis Arasındaki İhtilafın Bir Başka Hadis Vasıtasıyla Çözülmesi	133
1.	Namazda Kıraat	133
2.	Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in Hz. Peygamber'e Benzemesi	134
3.	Kıyamet Gününün Zorluğu	135
4.	Ölünün Arkasından Ağlayıp Feryad Etmek	135
5.	Hz. Ömer'in Müslüman Olması İçin Hz. Peygamber'in Yaptığı Dua	137
6.	Hz. Peygamber'in Namazdaki Rükû' ve Secdelerinin Niteliği	137
M.	Batın Manalı İfadeleri Zahir Manasında Değerlendirme	138

1. Deve Ağlarında Namaz Kılınmasının Yasaklaması _____	138
2. Ramazan Ayının Gün Sayısının Tayini _____	140
N. Nesih _____	141
1. Namazda Konuşma _____	141
2. Borçlunun Cenaze Namazı _____	144
3. Deve Eti Yedikten Sonra Abdestin Gerekli Olup Olmadığı _____	145
4. İmam Oturarak Namaz Kıldığında Cemaatin de Ona Oturarak Uymasının Gerekliliği _____	148
5. Hastalığın Bulaşması _____	155
SONUÇ _____	157
KAYNAKÇA _____	165

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
EÜSBE	: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
SÜİFD	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: bin
bkz.	: bakınız
ev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
İ.M	: İslâm Medeniyeti
ö.	: ölümü
s.	: sayfa
s.a.s	: Sallalâhu ‘aleyhi ve sellem
thk.	: tahkîk eden
thr.	: tahrî eden
ts.	: tarihsiz
H.	: hicrî
Hz.	: hazreti
r.a	: radiyallâhu ‘anh
trc.	: tercüme eden
T.D.V	: Türkiye Diyanet Vakfı
sy.	: sayı
H. no:	: Hadis numarası
c.	: cilt

GİRİŞ

Kişinin yetişmesinde ve şahsiyetinin oluşmasında, içinde yaşadığı dönemin sosyal, siyasal ve ilmî şartların oldukça büyük etkileri vardır. Bu hususun biyografi çalışmalarında özellikle dikkate alınması gerekir. Dolayısıyla bir insanı, içinde yaşadığı şartlardan bağımsız olarak bu ortamın şekillenmesinde rol oynayan temel dinamiklerinden soyutlayarak değerlendirmeye çalışmak, onun tam anlamıyla tanınmasına engel olacaktır.

Siyasî birliğin tamamen bozulduğu, iktidâr makâmının birden fazla halîfe tarafından temsil edildiği IV/X. asır, yukarıda zikrettiğimiz şartlar açısından İslâm tarihinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Zira bu dönem, siyasal alandaki istikrarsızlık ortamına ilâveten ilmî ve özellikle de fikhî konularda da tam bir kavga ve çekişme ortamını temsil eder. Fıkıh ekollerinin teşekkül döneminde, imâmlar arasındaki karşılıklı saygı ve hoşgörünün yerini IV/X. asırda mezhep taassubu almaya başlamış, mensûbiyet hissi toplumu oluşturan insanlar arasında temel bir ayrım haline gelmiş, bu da sert ve kanlı mücâdelelerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu ortam, yeni ve orijinal çalışmaların yapılmasına engel olmuş, mezhep imamlarına veya önde gelen isimlerine ait görüşlerin yaygınlık kazanması ve mutlak doğrular kabul edilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu tablo sadece, toplumun ana kesimini oluşturan Ehl-i Sünnet'in kendi iç problemi de değildir. Benzer bir durum diğer önemli bir fırka olan Şia için de geçerlidir. Ayrıca toplumun bu iki önemli fırkası arasında da önemli mücâdeleler yaşanmaktadır.

Bu mücâdele ve kargaşa ortamının sebep olduğu genel tabloya rağmen İslâm toplumu, az da olsa, imâm ve müctehit seviyesinde insanlar yetiştirmeyi de başarmıştır. İlmî alandaki durgunluk ve hatta taassup ortamına bir orijinalite ve akışkanlık kazandırması açısından oldukça önem verilmesi gereken bu isimlerden biri de İbn Hibbân'dır.

İbn Hibbân, ilim öğrenmek amacıyla çıktığı uzun yolculuklar sayesinde, devletin ve toplumun içinde bulunduğu siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik ve ilmî şartları çok iyi tanımış, bu alanlardaki problemleri büyük bir başarıyla tespit etmiştir. Bu seyahatlerin, İslâmî ilimler alanındaki bilgisini artırmak ve özellikle de pek çok âlimle görüşmek sûretiyle

hadislerin âlî isnâdlarını elde etmek gibi oldukça önemli getirileri olmuştur. Ancak daha da önemlisi İbn Hibbân, bu geziler neticesinde özellikle hadislerin anlaşılması ve bu konunun neticelerinden olan hadis-fıkıh ilişkisi noktasında önemli tespitlerde bulunmuştur.

Fikhî alanda, usûl ve furû'a dair çeşitli hükümlerde genel mânâda İmâm Şâfiî'nin ulaştığı sonuçları benimsemekle birlikte İbn Hibbân, dar çerçeveli bir mezhep mensûbiyeti fikrine karşı çıkmış, fikhî meselelerde Kur'ân ve Sünnet merkezli bir arayış içinde olmuş, zaman zaman imâmına muhâlefet ederek asrının müctehitlerinden biri olmaya hak kazanmıştır.

Çalışmada İbn Hibbân'ın özellikle "evheme" (yanılgıya düşürmüş) başlığı altında zikrettiği hadisler ve verdiği bilgiler esas alınmıştır. Konu ile alakalı Hadislerin sayfa, cilt ve hadis numaraları ile birlikte Arapça metinleri de dipnotta verilmiştir. Çalışmada hadislerin sadece sahâbi ravilerine yer verilmiştir. Hadis ilminde derin bilgisi olmayanların ve imamların haklarında tartıştıkları fikhî ve itikâdi konuların geniş bir şekilde tahlillerinin yapılması çalışmanın sınırları dışında tutulmuştur. Ancak bazı önemli konularada meselenin değerlendirmesine katkı sağlayacağı düşüncesiyle dipnotlarda konunun tartışıldığı kaynaklar ve meseleye dair açıklamalar verilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmamızın amacı, İbn Hibbân'ın mezkûr eserinin tanınması ve özellikle de hadislerin anlaşılması ile ilgili çabasının ortaya konmasıdır. Bu bağlamda Sahîh'in, Şuayb Arnavud tahkîki esas alınmıştır. Ancak Şuayb Arnavud bu çalışmasını, İbn Hibbân'ın kendi orijinal tasnif tarzına göre değil de klasik âle'l-ebvâb metoda göre düzenlenmiş *el-İhsân* üzerinde gerçekleştirmiştir. Eser üzerinde yapılan bu tasarruf, İbn Hibbân'ın, hadislerin doğru anlaşılması konusunda oluşturduğu bütüncül yaklaşım tarzının önemli bir kısmını oluşturan bazı kısım, ne' ve hadislerin yer değiştirmesine ve dolayısıyla orijinal tertibin bozulmasına neden olmuştur. Dolayısıyla bu yaklaşım, İbn Hibbân'ın bir hadis ile ilgili

olarak ortaya koyduğu çelişki ve ihtilâfın giderilmesi yolundaki çabasına dair tespitimizi zaman zaman zorlaştırmıştır. İbn Hibbân'ın bu eserinin kendi orijinal tertibine dönüştürülmesi ile ilgili olarak Prof. Dr. M. Ali Sönmez ve Dr. Halis Aydemir tarafından başlatılan çalışma bütün hızıyla devam etmektedir. Bu çalışma sona erdiğinde İbn Hibbân'ın, yanlış anlaşıldığını tespit ettiği hadis ve hadisler ile ilgili görüşleri, şüphesiz daha doğru ve daha kolay biçimde ortaya konulacaktır. Bu çalışma diğer taraftan, genel mânâda hadis ve sünnetin doğru anlaşılması yönünde büyük bir boşluğu da doldurmuş olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM
İBN HİBBÂN'IN HAYATI, ESERİ VE İHTİLÂFU'L-HADİS İLMİ

I. İBN HİBBÂN'IN HAYATI

A. Adı, Nesebi, Memleketi, Vefâtı

Hicrî dördüncü asrın önde gelen hadis ve fıkıh alimlerinden olan ve seksen yıllık bir ömrü hadisin ve sünnetin anlaşılmasına, onun hayata hâkim kılınmasına adayan Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, Afganistan'ın Sicistan bölgesindeki Büst şehrinde hicri 277/883 yılında dünyaya gelmiştir.¹ Nesebî, Muhammed b. Hibbân b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Muaz b. Mâbed b. Şehid b. Hediyye b. Murre b. Sa'd b. Yezid b. Murre b. Sa'd b. Zeyd b. Abdillâh b. Dârim b. Hanzele b. Mâlik b. Zeyd b. Menât b. Temim b. Murr b. Udd b. Tâbiha b. İlyas b. Mudar b. Nizâr b. Ma'ad b. Adnân'dır.² Arap kabilelerinden Temim'e mensup olduğu için Temimî nisbesiyle anılır. Künyesi Ebû Hâtımdır. Büst şehrinde doğduğu için kendisine Büstî denir.³

İbn Hibbân h. 354 yılında Büst şehrinde⁴ şevval ayının bir cuma gecesinde hakkın rahmetine kavuşmuştur. Cuma namazından sonra cenaze namazı kılınıp, kendisinin ilim talebeleri için yaptırdığı medresenin yanına defnedilmiştir.⁵

Onun evinin yanında medrese ile birlikte kurduğu kütüphane, hadis ve fıkıh öğrenmek isteyen talebeler için engin bir ilim yuvası olarak işlev görmüş, medresenin ve talebelerin ihtiyaçları da vakıf gelirleriyle karşılanmıştır.⁶

¹ Ricâl kitaplarında kesin doğum tarihi yazmamakla birlikte yaklaşık olarak h. 270/884 tarihi verilmektedir. Bkz. ez-Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, XVI, 93; Ayrıca Zehebî, H. 354 yılında vefât eden İbn Hibbân'ın vefâtı esnasında 80 yaşlarında olduğunu belirtmiştir. Bkz. ez-Zehebî, **Tezkiretü'l-Huffâz**, III, 922. Zikrettiğimiz değerlendirmeler neticesinde İbn Hibbân'ın doğum tarihinin h. 277/883 olduğu bilgisine ulaşılır. Bkz. Sezgin, Fuat, **Târîhu't-Turâsi'l-'Arabî**, I, 64; Sönmez, Mehmet Ali, "İbn Hibbân", DİA, XX, 63.

² Bkz. Yâkût, **Mu'cemü'l-Büldân**, I, 414; ez-Zehebî, **Siyer**, XVI, 92-93.

³ Bkz. es-Sem'ânî, **el-Ensâb**, II, 209; ed-Dehlevî, **Büstânul-Muhaddisîn**, çev. Ali Osman Koçkuzu, s. 85.

⁴ İbn Hibbân'ın Sicistan'da öldüğü fakat kabrinin Büst şehrinde olduğuna dair rivâyetler de vardır. Bkz. Yâkût, a.g.e., I, 419; Semerkânt'ta olduğuna dair rivâyetler için bkz. es-Sübki, **Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l Kübrâ** III, 132; İbn Asâkir, **Târîhu Medineti Dimaşk**, LII, 254.

⁵ Bkz. Yâkût, a.g.e., I, 419; es-Sem'ânî, a.g.e., II, 210; İbnü's-Salâh, **Tabakât**, I, 116; İbn Asâkir, a.g.e., LII, 254.

⁶ Yâkût, a.g.e., I, 418.

B. İlmi Hayatı

İslâmi ilimleri öğrenme ve öğretmede üstün gayret gösteren ilim adamlarının başında yer alan İbn Hibbân, tahsil hayatına Büst şehrinde başlamış⁷, 23 yaşlarında iken zamanın önde gelen ilim adamlarından hadis işitmiştir. Hadis tahsili için seyahat etmenin zarûretine inanan İbn Hibbân, başta hadis, fıkıh, Arap Dili ve Edebiyatı, kelâm, astronomi, tıp olmak üzere ikibinin üzerinde hoca ile görüşme imkanını yakalamıştır.

Tahsilini Büst'te tamamladıktan sonra İslâmi ilimler alanındaki bilgisini ve rivayetini çoğaltmak amacıyla h.3. asrın sonlarında uzun seyahatler yapmak sûretiyle⁸ Herât, Semerkânt, Buhâra, Şas, Nesâ, Merv, Nisâbûr, Rey, Hemedân, Kerh, Tuster, Cündisabûr, Ahvâz, Übülle, Basra, Vâsıt, Kumm, Bağdat, Kûfe, Mekke, Samarra, Musul, Sincâr, Nusaybin, Harra, Rakkâ, Menbic, Halep, Antakya, Tarsus, Sayda, Beyrût, Humus, Dımeşk, Askalan, Fustat ve Mısır'ı dolaşmış, buralarda bir çok alim ile görüşme fırsatı yakalamış ve âli isnad ile rivayet etme imkânı bulmuştur.⁹

Hadisleri anlama ve onlardan hüküm çıkarmada hocası İbn Huzeyme'nin yolunu takip eden¹⁰ İbn Hibbân'ın derin bilgisinin oluşmasında katkısı olan diğer hocaları ise şunlardır: İshâk b. İbrahim b. İsmail, Hasen b. Süfyan eş-Şeybânî, Ömer b. Muhammed b. Bahr el-Hemedânî, Muhammed b. Abbas el-Müzenî, Abdullah b. Selm, Muhammed b. Ahmed b. Ubeyd b. Feyyâz, Muhammed b. el- Muâfi b. Ebî Hanzala, Muhammed b. Hasen

⁷ Bkz. es-Sem'ânî, a.g.e., II, 209; Yâkût, a.g.e., I, 416; ez-Zehebî, **Mizân**, III, 506; a.mlf., Siyer, XVI, 92. Ayrıca bkz. Babanzâde Ahmed Naim, **Sahih-i Buhârî Muhtasârı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi**, trc. Ahmed Naim-Kâmil Miras, VII, 312.

⁸ Bkz. ez-Zehebî, **Mizân**, III, 506.

⁹ Yâkût, a.g.e., I, 416.

¹⁰ İbnü's-Salâh, **Tabakât**, I, 116.

b. Kuteybe el-Lahmî, Ömer b. Said b. Sinan et-Tâî, Hüseyin b. Abdullah b. Abdullah b. Yezid el-Kattân'dır.¹¹

Çok yönlü bir alim olan İbn Hibbân hadis ilminin yanında engin fıkıh bilgisine sahip olmasıyla Semerkant¹², Neysâbûr¹³, Nesâ¹⁴, şehirlerine kadı olarak tayin edilmiştir. Ayrıca o, kadılık görevini yerine getirirken kendisi adına yapılan suffede hadis ve fıkıh dersleri vermek sûretiyle bir çok öğrencinin yetişmesine de imkân sağlamıştır. Dârekutnî, Ebû Abdullah İbn Mende, Hâkim en-Nîsâbûrî, İbn Habîb en Nîsâbûrî, Muhammed b. Ahmed en-Nûkâtî, Abdurrahman b. Muhammed el-İdrisî, Muhammed b. Ahmed el-Buhârî onun talebeleri arasında yer almaktadır.¹⁵

İbn Hibbân'ın meşhur öğrencileri arasında yer alan Hâkim en-Neysâbûrî, onun h. 337/948 yılında Neysâbûr'a geldiğini ve burada "**Hankâh**" isimdeki medreseyi kurduğunu bildirmektedir.¹⁶ Hicri 340 yılında ise Neysâbûr'dan ayrılıp Sicistan bölgesine gelen ve bu bölgedeki çalışmalarında ilim ve faziletiyle idarecilerin teveccühünü kazanan ve Emir Ebû'l Muzaffer es-Sâmânî tarafından yaptırılan suffede hadis ve fıkıh dersleri veren İbn Hibbân, bazı kesimler tarafından kiskanılmıştır.¹⁷ Bu durum neticesinde İbn Hibbân Sicistan'ı terketmiş ve bir daha ayrılmamak üzere memleketi Büst şehrine geri dönmüştür.¹⁸ Hayatının son zamanlarını da burada geçirmiştir.¹⁹ Büst şehrinde evinin yanında bir medrese inşâ eden İbn Hibbân, yazdığı eserler için bir kütüphane yaptırmış ve onu ilim talebelerinin faydalanması için vakfetmiştir.²⁰

¹¹ Yâkût, a.g.e., I, 416; es-Sem'ânî, a.g.e., II, 209; ez-Zehebî, Siyer, XVI, 93; Ayrıca İbn Hibbân'ın en çok rivâyet ettiği hocaları ve buldukları şehirler için bkz. Çelik, Yüksel, İbn Hibbân ve Hadis İlmindeki Yeri, s. 21-32, EÜSB (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 1993; Işık, Mustafa, İbnu Huzeyme, Sahih'i ve İbn Hibbân'ın Sahih'iyle Mukayesesi, s. 155, EÜSB (Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri, 1997.

¹² Yâkût, a.g.e., I, 418; ez-Zehebî, Siyer, XVI, 94; A. Naim, a.g.e., VII, 312-313.

¹³ Yâkût, a.g.e., I, 417.

¹⁴ Bkz. ez-Zehebî, Siyer, XVI, 94.

¹⁵ Yâkût, a.g.e., I, 416 ; Sönmez, "İbn Hibbân", DİA, XX, 63.

¹⁶ Yâkût, a.g.e., I, 417; Ayrıca Hâkim en-Neysâbûrî'nin 13 yaşında iken Hankâh medresesindeki imlâ meclislerinde müstemlî olarak çalıştığı rivâyet edilmektedir. Bkz. ez-Zehebî, Siyer, XVI, 94.

¹⁷ İbn Hacer el-Askalâni, **Lisânu'l-Mizân**, V, 114; ez-Zehebî, Siyer, XVI, 940; Yâkût, a.g.e., I, 419.

¹⁸ Bkz. ez-Zehebî, Siyer, XVI, 97; Mizân, III, 507; Tezkire, III, 921.

¹⁹ Bkz. ez-Zehebî, Siyer, XVI, 94.

²⁰ Yâkût, a.g.e., I, 418-419.

İbn Hibbân'ın "peygamberlik bilgi ve amel işidir" şeklindeki ifadesi halk tarafından yanlış anlaşılmiş ve kendisinin zındıklıkla itham edilmesine sebep olmuştur. Zamanın halifesi de gerçek manada bir tahkîkât gerçekleştirmeden İbn Hibbân'ın katline hükmetmiştir.²¹

Zehebî, devrinin imamı olarak kabul gören İbn Hibbân'ın "Peygamberlik bilgi ve amel işidir" sözüyle ilim ve amel sahibi olmayan kişinin peygamber olamayacağını, ilim ve amelin peygamberde bulunması gereken iki önemli özellik olduğuna vurgu yaptığını ve İbn Hibbân'ın bu konudaki görüşlerinin yanlış anlaşıldığını belirtmiştir.²² İbn Hibbân'ın bu ifadeyi felsefî anlamda kullandığını belirten İbn Hacer ise onun itikâdının sağlamlığına, kendisinin son derece üstün bir zekâyâ sahip ve islâmî ilimlere vâkîf bir alim olduğuna vurgu yapmaktadır.²³ İbn Hibbân'ın bu sözünün felsefî bir safsatadan ibaret olduğunu iddia eden İbn Kesir ise zikredilen ifadenin İbn Hibbân'a ait oluşunun ve ondan rivayet edilmesinin sıhhati nedeniyle bu konuda susmayı tercih etmiştir.²⁴

C. Mezhebi

Fıkıh alanında imam ve müctehid²⁵ ünvanına sahip olan İbn Hibbân, Şâfiî mezhebine mensuptur.²⁶ Ancak fıkıh sahasındakiengin bilgi ve anlayışından dolayı İbn Hibbân'ı sıradan bir Şâfiî müntesibi olarak değerlendirmek onu yeterince tanımamak anlamına gelir.

Müctehid derecesinde imam olan İbn Hibbân, kendisinin gerek kitaptan gerekse sünnetten çıkardığı usûl ve fûrû'a dair verilen hükümlerin İmam Şâfiî'nin görüşü olduğunu Sahih'inde beyan etmekle birlikte, fikhî meselelere Kur'an ve sahih sünnet nazarından bakan dar bir mezhep taasubu içerisinde olmamıştır. Mezhebine muhalif görüşler

²¹ Bkz. ez-Zehebî, Tezkire, III, 922; ed-Dehlevî, a.g.e., 85; Ayrıca İbn Hibbân'ın Sicistan da bulunduğu sırada Müşebbihe taraftarlarınca da kelâm ve felsefe ile meşgul olduğu için zındıklıkla itham edildiği rivâyet edilmektedir. Bkz.Sönmez, "İbn Hibbân", DİA, XX, 63.

²² Bkz. ez-Zehebî, Mîzân, III, 507-508.

²³ İbn Hacer, Lisân, V, 114.

²⁴ İbn Kesir, *el-Bidâye*, XI, 259.

²⁵ es-Sübkî, a.g.e., III, 132.

²⁶ es-Sübkî, a.g.e., III, 131; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XI, 259.

sergilediği durumlarda da bunu Şâfiî mezhebine mensup olmanın bir gereği olarak görmüştür.

Çalışmada İbn Hibbân'ın mezhebine muhalif görüş sergilediği durumlardan sadece bir örneğe yer verilmiş, onun bu konuda yapmış olduğu değerlendirme aktarılmıştır.

Hz. Peygamber (sas)'in “**imam oturarak namaz kıldığında cemaatinde ona oturarak uymasına**” dair meselede İbn Hibbân'ın görüşü mezhep imamına muhaliftir. Ancak İbn Hibbân, İmam Şâfiî'nin hadis ve sünnete olan ilgi ve bağlılığı, hadisin kutsallığına inanması ve buna karşı olanları eleştirmiş olması dolayısıyla sahih bir hadis karşısında “*Resûlullah'dan gelen bir hadisin sahîh olduğunu görürseniz, onu alın benim görüşümü bırakın*” şeklindeki ifadeyi kullanmasının bizim onun daha önce var olan görüşünü terkedip, sahih sünnete tâbî olmamızın gerekliliğini gösterdiğini savunmaktadır.²⁷

Hadis ve sünnette hüküm çıkarmada hocası İbn Huzeyme'nin usûlünden etkilenen ve fakîh bir muhaddis ünvanını lâyıki ile yerine getiren İbn Hibbân, bu meziyetinden dolayı Semerkant, Neysâbûr, Nesâ şehirlerine kadılık görevinde bulunmuştur.

D. Eserleri

Dini ilimlerin pek çok sahasında haklı bir otoriteye sahip olan İbn Hibbân, yüzü aşkın eser kaleme almıştır:

1. **el-Müsnedü's-Sahîh 'ala't Takâsîm ve'l-Envâ'**: Çalışmanın ilerleyen aşamasında İbn Hibbân'ın bu eseri ayrıca tanıtılacağından burada sadece isim olarak zikredilmektedir.
2. **Kitabü's Sikât: Tarihu's sikât, es-Sikât mine's Sahâbe ve't Tâbi'in ve Etbe'it Tâbi'in**: Ravileri tanıtan alfabetik bir eserdir.²⁸

²⁷ Bkz. İbn Balbân, el-İhsân fi Takrîbi Sahih'i İbn Hibbân, I, 384-386, H.no: 166.

²⁸ İlk olarak Hindistan'ın Haydarabâd şehrinde 9 cilt olarak basılmıştır. Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 32-33. Ayrıca eser üzerine el-Heysemi'nin Tertîb-i Sikât-ı İbn Hibbân adlı çalışması 5 cilt halinde Emin Kaleci tarafından tahkikli olarak yayınlanmıştır. Bkz. Sezgin, **GAS**, I, 190; Çakan, Lütüfî, **Hadis Edebiyatı**, s. 268.

3. **Kitabu'l Mecruhîn mine'l Muhaddisîn ve'd Duafâ ve'l Metrûkîn:** Rivayetleri tenkit edilen ravilere dair alfabetik bir eserdir.²⁹
4. **Meşâhiru Ulemâi'l Emsâr ve A'lâmü Ulemâi'l Aktâr:** Eserde sahâbe, tâbiûn, etbâu't-tâbiînin yanısıra fıkıh, tefsir, hadis ve kıraat ilimlerinde meşhur olan 1602 şahsın biyografileriyle beraber onların rivayet ehliyetlerine de temas edilmiştir.³⁰
5. **Kitabu'l Ukalâ ve Nuzhetü'l Fudelâ:** Ahlâki ve edebî konuları ele alan vaaz ve nasihatları içeren bir eserdir.³¹

İbn Hibbân'ın yüzü aşkın eseri arasından günümüze sadece zikrettiğimiz eserleri ulaşabilmiştir. Yaşadığı yörede inşa ettiği kütüphane, bölgede meydana gelen tahripkâr olaylar neticesinde zarar görmüş ve bu nedenle eserlerinin büyük bir kısmı zamanımıza ulaşamamıştır.³²

II. İBN HİBBÂN'IN SAHİH'İNİN ÖZELLİKLERİ

A. Eserin Özgün Adı

el- Müsnedü's-sahîh 'ala't-takâsîm ve'l envâ' min gayri vücûdi kat'in fi senedihâ velâ sübûti cerhin fi nâkılîhâ (Rivayet zincirlerinde bir kopukluk bulunmayan ve aktarıcıları hakkında bir kusukatr belirlenmemiş olan, bölüm ve çeşitleri üzere Sahih Müsned)³³

B. Sahih'in Şartları

İbn Hibbân Sahih'ine haberlerini alacağı raviler için belirli şartlar koymuştur. Bu şartlara uyan ravilerin rivayetlerini kitabına almış, uymayanların rivayetlerini ise

²⁹ Eser Muhammed Zâid tarafından 1396/1976 yılında Halep'te 3 cilt olarak yayımlanmıştır. Bkz. Sezgin, GAS, I, 190.

³⁰ Eser, Manfred Fleischhammer tarafından 1959 yılında Kahire'de yayımlanmıştır.

³¹ Eser, 1395/1975' de Beyrut'ta yayımlanmıştır.

³² Sönmez, Mehmet Ali, **İbn Hibbân Cerh ve Tâdil Metodu**, s. 135; İbn Hibbân'ın eserleri arasında tefsirinin de olduğu iddia edilmektedir. (Bkz. Cerrahoğlu, İsmail, **İbn Hibbân ve Tefsiri**, AÜİFD, c. 19, s. 49-50, Ankara 1973; **Tefsir Tarihi**, I, s. 170-175); İbn Hibbân'a nisbet edilen tefsir, "Bahru'l Ulûm" adlı tanınmış tefsirin müellifi olan Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed es-Semerkandiye aittir. (Bkz. Sönmez, Mehmet Ali, **İbn Hibbân ve Ona Nisbet Edilen Tefsir**, SÜİFD., sy. 3, s. 93-103, Konya 1990.)

³³ Uğur, Mücteba, **Hadis İlimleri Edebiyatı**, s. 270.

almamıştır. Onun koymuş olduğu beş şartı tam olarak kendilerinde bulunduran raviler, ona göre sikadır. İbn Hibbân'ın koymuş olduğu beş şart şunlardır:

1. **Dinde Adâlet:** Ravinin dinde adâlet vasfını kazanabilmesi kendisinin hal ve hareketlerinin pek çoğunun Allah'a itaat çerçevesinde olmasına bağlıdır. İnsanlar yaşantılarında tam manasıyla şeytana uymaktan uzak kalamadıkları için onların hiçbir günahı olmaması gerektiğini şart koşturmak doğru olmaz. Âdil ravi, pek çok halinde Allah'a itaat edendir. Çoğu halinde Allah'a isyan eden ravi âdil değildir.
2. **Rivayetinde Doğru Olması:** Rivayetinde doğru olmadığı halde bazan yaşadığı bölgede bulunan âdil kişiler tarafından onun dürüst olduğu söylenebilir. Bunu ancak hadis ilminde derin bilgiye sahip olanlar tam manasıyla anlayabilmektedir. İbn Hibbân'a göre bir ravinin yapacağı tadilin geçerli olabilmesi için onun adaletli olması ve hadis sanatından anlaması gerekmektedir.
3. **Rivayet Ettiği Hadisi Bilmesi:** Ravinin rivayetinde manayı bozmayacak derecede yeteri kadar dile hakim olması gerekmektedir. Mevkûfu müsned, mürseli merfû olarak rivayet etmemelidir. İsimlerde de tashif yapmasına engel olacak derecede de hadis sanatından anlamalıdır.
4. **Rivayet Ettiği Hadisin Fıkhnı Anlaması:** Ravinin, hadisi gerek ezberinden rivayet ederken gerekse ihtisara başvururken, haberin Hz. Peygamber (sas)'in işaret ettiği manadan başka bir anlama kaymasına engel olacak derecede fıkhn bilgisine sahip olması gerekmektedir. Kısaca ravinin haberin ne anlama geldiğini bilmesi gerekmektedir. Çünkü İbn Hibbân'a göre hadis ehli senetlerdeki isimleri ezberlemekle birlikte hadisin metnini o derecede iyi bilmezlerdi. Buna karşın fakîhler senette yer alan isimleri önemsemeyip metinleri ezberler ve rivayetlerinin ne anlama geldiğini bilirlerdi. Fakîh muhaddisler arasında yer alan İbn Hibbân ravinin rivayet ettiği hadisin anlamını bilmesini tercih sebebi olarak görmektedir.
5. **Tedlis Yapmamalı:** İbn Hibbân tedlis yapmamayı şart koşar. Ancak haddesenî veya semi'tu gibi kesinlikle hadisi işittiğine dair ifadeler kullanan ravilerin tedlislerini kabul edeceğini belirtir.³⁴

³⁴ Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 363-365, H.no: 151-152.

C. Metot ve Muhtevası

Hadislerin sıhhatini belirleme ve hadis ravilerini cerh ve tâdil etme hususunda ilmi titizliğe ve fıkıh sahasında üstün dirayete sahip olan İbn Hibbân, “*el-Müsnedü’s-Sahîh ‘ala’t-Takâsîm ve’l-Envâ’*” adlı eserini 5 kısım ve 400 nevi’ olmak üzere kendine has özgün bir metotla oluşturmuştur. O, eserini ne bab ne müsned ne de sünen tarzıyla ele almıştır. İbn Hibbân bütün tasnif sistemlerinin dışında nev-i şahsına münhasır bir metot oluşturmuş ve bu konuda gösterdiği maharet sebebiyle diğer musanniflerden ayrılmıştır.

İbn Hibbân bütün hadis külliyyâtının ifade ettiği hüküm ve değerleri bu 5 kısmın kapsamında ele almıştır.

1. **Evâmir:** Allah’ın kullarına emrettiği emirler, 110 çeşit.
2. **Nevâhî:** Allah’ın kullarına yasakladığı yasaklar, 110 çeşit.
3. **İhbâr:** Hz. Peygamber (sas)’in bilmesi gereken şeyleri haber vermesi, 80 çeşit.
4. **İbâhât:** Yapılmasında bir sakınca görülmeyen sakıncasızlar, 50 çeşit.
5. **Efal:** Hz. Peygamber (sas)’in yaptığı örnek uygulamalar, 50 çeşit.

Zikredilen her bir kısım da ifade ettikleri bağlayıcılık açısından toplam 400 nevi’ olarak çeşitlere ayrılmıştır. İbn Hibbân, “Şayet isteseydik daha çok nev’e ayırırdık” demek sûretiyle nevi’ler konusundaki iddiasını ortaya koymuştur.

Eserinin Kur’an ayetleri gibi ezberlenilmesini ve böylece hadislerin Hz. Peygamber (sas)’in maksadına uygun şekilde anlaşılmasını isteyen İbn Hibbân, orijinal bir tertiple oluşturduğu eserinin temelinde var olan en önemli hususun ezber olduğunu belirtmektedir. O, sahih hadisleri öğrencilerin kolay ezberleyebilmesi için yeni bir yöntem tesbit ettiğini ve bu hadisler üzerinde düşünüp hüküm çıkarmak isteyenlerin işlerini kolaylaştırmak istediğini vurgulamış ve bunun neticesinde de sahih hadisleri, birbirlerine aykırı düşmeyecek derecede 5 kısma ayırdığını belirtmiştir.

İbn Hibbân’ın eserini kısım ve nevi’lere ayırmasında başlıca iki amacı vardır: Bunların birincisi, imamların hakkında ve yorumlarında tartıştıkları haberlere açıklık getirmektir. İkincisi ise hadislerde Hz. Peygamber (sas)’in genel ifadelerinde kastedilen

manın tesbitini sağlamak ve onun anlaşılması hususunda çekilen sıkıntıyı ortadan kaldırmaktır.

İbn Hibbân tasnif tarzını Kur'an'dan esinlenmek sûretiyle oluşturmuştur. Onun sistemindeki kısımlar Kur'andaki cüzlere,³⁵ nev'iler sûrelere, ayetler de hadislerle tekâbül etmektedir. İbn Hibbân'a göre bir kimse bu sistemi iyice kavrayıp ezberlediği takdirde elde etmek istediğine kolaylıkla ulaşabilmektedir. Şayet ezberlemekten kaçınırsa, bu sistem içerisinde yer alan bir hadisi bulmakta güçlük çeker. Nitekim Allah'ın kitabını ezbere bilmeyen bir kimse Kur'an'dan bir ayetin yerini bulmakta zorlanır; ancak ezberlemişse bütün ayetlere ulaşmak o kimse için çok kolay olur.

İbn Hibbân'ın eserine aldığı her hadis kendisine göre sahihtir ve dinde delil olma özelliği taşımaktadır. Bu hadislerin her biri 5 kısım (bölüm) dan birinin içinde yer alır. Kısım başlıkları, kendi içlerindeki hadisin genel haliyle bir emiri mi yoksa bir yasaklamayı mı, bir haberi mi, mübah (sakıncasız) bir durumu mu ya da bir uygulamayı mı anlattığını bize göstermektedir.

Hadisler 400 nevi' içinde birer hadis başlığı olarak yer almaktadır. Hadis başlıkları ilgili hadisin konusunu belirlemekte ve hadisin özetini oluşturacak derecede değerli bilgiler vermektedir. İbn Hibbân hadislerde gündeme gelen bir konu hakkındaki düşüncesini hadis başlıkları üzerinden açıklamaktadır. Şayet ilgili hadis hakkında ayrıca bir şey söylemesi gerekiyorsa o zaman da hadisin bitiminde "Ebû Hâtîm der ki" başlığı altında kendisine bir paragraf açmak sûretiyle görüşlerini ortaya koymaktadır.

İbn Hibbân'ın özgün sisteminin bize kazandırdığı en büyük avantajların başında hadislerin hükmünü ve bağlayıcılığını tespit etmede bize sağladığı kolaylık gelmektedir. Emirler bölümüne ait bir hadisin emir hükmünde olduğu kolayca anlaşılır. Ancak bu emrin niteliğini, bağlayıcılığını, genel ya da kişiye özel oluşunu, bu hadisin nevi' (çeşit) başlığı belirlemektedir.

³⁵ İbn Hibbân zikrettiğimiz cüzler ifadesiyle Kur'an'ın şu andaki cüzlerini değil sahabe dönemindeki cüzleri kastetmiş olabilir. Kur'an'ın sahabe dönemindeki tertibi, 7 bölüm (cüz) den oluşmaktaydı. Bu bölümlenmeye göre, 1. cüzde 3 sûre, 2. cüzde 5 sûre, 3. cüzde 7 sûre , 4. cüzde 9 sûre, 5. cüzde 11 sûre, 6. cüzde 13 sûre, 7. cüzde 65 sûre vardır. Fatıha sûresi ise bu bölümlenmenin dışında müstakil bir sûre olarak görülüyordu. Bkz. Ahmed ibn Hanbel, **el-Müsned**, IV, 9, Halebi baskısı.

Ayrı bir çalışma konusu olabilecek derinliğe sahip İbn Hibbân'ın formüle ettiği nevi' lerinden birkaç örnek vereceğiz.³⁶

1. İbn Hibbân'ın Sahih'indeki Nev'ilerinden Bazı Örnekler

• Sahih'in Birinci Bölümü Olan Emirlerle ilgili Nev'i Örnekleri

1. Nev'i : Herkese, her zaman ve her durumda farz olan ve hiç kimsenin hiçbir durumda kayıtsız kalamayacağı emir kipi.

5. Nev'i : Farz olduğu ikinci bir hadisten anlaşılan bir şeyin emredilmesi; Hz. Peygamber (sas)'in bazı uygulamaları bu şeye uygun düşmüş, bazıları ise uygun düşmemiştir.

16. Nev'i : Belli bir gerekçe dolayısıyla bir nedenden dolayı bir eylemin emredilmesi; bu neden söz konusu değilse öncekinden farklı başka bir gerekçe doğrultusunda ikinci bir eylemin emredilmesi.

26. Nev'i : Birbirine ters düşen iki şeyin fazilet bağlamında emredilmesi; bunlardan birini yapma tercihi kişinin kendisine bırakılmıştır; burada amaç, kişiye üçüncü bir şeyi yasaklamaktır.

38. Nev'i : Kişiyi, iki şeyden birini tercih etmekle baş başa bırakan ve bağlayıcı bir farz oluşturan kişi sözü; böylece bu iki şeyden birini tercih etmek, kendisine farz kılınan kişiye kalmıştır.

55. Nev'i : Aynı hadisin içinde sözü edilmeyen nedenlerden dolayı, birtakım şeylerin emredilmesi; bu nedenlerin niteliği hadislerin görünürlerinde açıklanmamıştır.

69. Nev'i : Önceki bir nedenden dolayı bir şeyin emredilmesi; burada amaç, kişiyi eğitmektir; tâki kişi, özürsüz olarak, bir daha kendisine emrin verilmesine yol açan nedeni işlemesin.

94. Nev'i : Birbirleriyle çelişen emirler, bunlar, sakıncasız şeylerin çeşitliliğinden başka bir şey değildir.

³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 105-149.

110. Nevi' : Gerçekten emretmek amacıyla değil, yapılmasının caiz olmadığını duyurmak amacıyla bir şeyin emredilmesi.

- **Sahih'in İkinci Bölümü Olan Yasaklarla İlgili Nevi' Örnekleri**

1. Nevi' : Mustafa (sas)'den gelen emir ve yasakları terkederek, sadece kitapla yetinmenin yasaklanması.

4. Nevi' : Bazı şeylerin, bazı kimselere, her zaman değil kimi durumlarda yasaklanması.

8. Nevi' : Bazı şeylerin herkese, aynı hadiste konusu geçen belirli zamanlarda yasaklanması; buradaki belirli zamanlardan amaç, hadisin görünürde sözü edilen zamanların bir kısmında ortaya çıkan kimi durumlardır.

25. Nevi' : Belli kişilere, özel olarak belli bir nedenle, belirli bir şeyin yasaklanması; eğer aynı neden kendilerine söz konusu ise başkalarında bu yasak kapsamındadır.

35. Nevi' : Bir eylemin aynı hadiste dile getirilmeyen gizli bir nedenle yasaklanması; öyle ki, bu hadiste gizli bulunan bu nedenin söz konusu olmadığı bir durumda, benzer bir eylemin başka bir şekilde yapılması sakıncasız görülmüştür.

61. Nevi' : İşleyeninin Müslümanlardan olamayacağını belirtilerek bir şeyin yasaklanması; bundan amaç ise, hadisin görünür anlamından anlaşılanın tam tersidir.

74. Nevi' : İşleyeninin sevap kazandığı bir şeyin yasaklanması; yasaklanan bu şeyi yapmanın hükmü, kendisine özendirilen bir şeyi yapan kimsenin hükmüyle aynıdır.

84. Nevi' : Bazı şeylerden haber veren sözler; burada amaç, o şeylerin gerektirdiği cezaları dile getirerek onları yasaklamaktır; bu yasaktan amaç ise, o şeyleri işleyendir yoksa o şeylerin kendileri değil.

100. Nevi' : Birlikte konu edilen iki şeyden haber verilmesi: burada birincisiyle amaç, tersini yasaklamaktır; ikincisi ise, fazilet ve doğruya yönlendirme bağlamında bir emirdir.

110. Nevi' : Peygamber (sas)'in hoşlanmadığı şeyler; her ne kadar hadislerin görünürde mutlak bir yasaklama bulunmasa da bunlardan uzak durmak iyidir.

- **Sahih'in Üçüncü Bölümü Mustafa (sas)'in, Bilinmesi Gereken Konuları Haber Vermesiyle İlgili Nevi' Örnekleri**

3. Nevi' : Peygamber (sas)'in, Allah'ın kendisine ikramda bulunduğu ve gösterdiği, böylece başkalarına üstün tuttuğu şeylerin haber vermesi.

18. Nevi' : Peygamber (sas)'in, bir şeyden gerekçesini anarak haber vermesi; gerekçe söz konusu olduğu sürece, hadiste anılmasa bile, başka şeylerde bu gerekçeye örnekleme ve benzetme yapılabilir.

26. Nevi' : Peygamber (sas)'in, henüz daha işin başında bir şeyin bir kısmını yerine getiren kimseye, o şeyin tümüyle sonuna kadar yerine getirmiş kimsenin hak ettiği adı vererek, o şeyden haber vermesi.

35. Nevi' : Peygamber (sas)'in verdiği diğer haberlere aykırı düşen, ancak aralarında çelişki ya da çatışma bulunmayan bir şeyden haber vermesi.

42. Nevi' : Peygamber (sas)'in, bir takım şeyleri, hakikatlerini açığa vurmaksızın, sadece kelimelerin görünür anlamlarıyla haber vermesi.

56. Nevi' : Peygamber (sas)'in haber verdiği, ancak sahabenin bir kısmının tamamını, bir kısmının ise bir bölümünü ezbeleyebildiği şeyler.

65. Nevi' : Peygamber (sas)'in, kendisine sorulan şeyleri yanıtlarken verdiği haberler.

- **Sahih'in Dördüncü Bölümü Peygamber (sas)'in, Yapılmasında Bir Sakınca Görmediği Şeylerle İlgili Nevi' Örnekleri**

1. Nevi' : Peygamber (sas)'in yaptığı, dolayısıyla yapılmasında bir sakınca bulunmayan şeyler.

12. Nevi' : Kimi kadınlara, bazı durumlarda sakıncasız sayılan, ancak diğer kadınlara ve tüm erkeklere yapmaları sakıncalı olan şeyler.

24. Nevi‘ : Ortaya çıkan bir mazeret dolayısıyla bazı kimselerin, farz olan bir şeyi terk etmelerinde bir sakınca görülmemesi.

35. Nevi‘ : Belli bir durumun ortaya çıkmadığı zamanlarda, sakıncasız olduğunu göstermek üzere Peygamber (sas)’in yaptığı bir şey; yukarıdaki durumun ortaya çıkmadığı zamanlarda bu şeyi yapmak sakıncalı, ortaya çıkmadığı zamanlarda ise sakıncasızdır.

41. Nevi‘ : Muhatabların bazısına yasaklanan bir şeyin bir bölümünün, belirli bir nedenin yokluğunda sakıncasız görülmesi; bu neden ortaya çıktıkça, o şeyin işlenmesi üzerindeki yasak bağlayıcı olur; bu neden ortadan kalktıktan da o şeyin işlenmesi sakıncasız hale gelir.

- **Sahih’in Beşinci Bölümü Peygamber (sas)’in Örnek Uygulamalarıyla İlgili Nevi‘ Örnekleri**

1. Nevi‘ : Peygamber (sas)’e bir süre farz kılınan, ancak daha sonra nâfileye dönüştürülen uygulama.

26. Nevi‘ : Gerçekte aralarında bir çelişki olmamasına rağmen, yasaklara görünürde ters düşen uygulamalar.

35. Nevi‘ : Peygamber (sas)’in bilinen bir neden dolayısıyla yaptığı, ancak daha sonra söz konusu neden ortadan kalktığı halde, ümmetine kıyamet gününe kadar farz kalan uygulama.

39. Nevi‘ : Peygamber (sas)’in yaptığı, ancak olayların geçtiği hadiste bu uygulamaların nasıl olduğu dile getirilmeyen, dolayısıyla; aynı hadiste gizli olan bu nitelik bilinmeden benzerlerini yapmanın caiz olmadığı uygulamalar.

2. İbn Hibbân’ın Sahih’inde Bir Hadisi Bulma Yöntemi

İbn Hibbân’ın sisteminde bir hadis şu şekilde tesbit edilir: Ebû Hüreyre’den rivayet edilen bir haberde Resûlullah (sas), “İman altmış küsür ya da yetmiş küsür şubedir. En

yüksek derecesi Lâ İlâhe illallâh, en düşük derecesi ise gelip geçenlere zarar verecek bir şeyi yoldan kaldırmaktır; haya da imandan bir şubedir.”³⁷ buyurmaktadır.

Zikrettiğimiz Ebû Hüreyre hadisi İbn Hibbân’ın sisteminde şu şekilde yer almaktadır. Hadis Emirler kısmının 1. nev’in de “Herkes, her zaman ve her durumda farz olan ve hiç kimsenin hiçbir durumda kayıtsız kalamayacağı emir sözü” başlığıyla yer almaktadır. Hadisin zikir başlığı ise şöyledir: İmanın öğelerden ve şûbelerden meydana geldiğini ve bunların en yüksek ve en düşük dereceleri bulunduğunu açıklayan hadis. İbn Hibbân hadisin bitiminde ilgili hadis ile alâkalı olarak görüşlerini açıklar: Ebû Hâtim (İbn Hibbân) (ra): Hz Peygamber (sas), bu haberde muhatablara her zaman farz olan şeyi işaret etmiş ve onu imanın en yüksek derecesi olarak göstermiştir. Daha sonra muhatablara her zaman nâfile olan şeyi işaret etmiş ve onu imanın en düşük derecesi olarak göstermiştir. Böylece muhatablara her zaman farz kılınan her şeyin ve muhatablara her zaman nâfile kılınan her şeyin hepsinin imandan olduğu anlaşılmış olur.

D. Sahih’i Üzerine Yapılan Çalışmalar

1. Geçmişte Yapılan Çalışmalar

a. İbn Mülakkin ismiyle tanınan Sirâcüddin Ömer b. Ali (ö. 804/1401)’nin İbn Hibbân’ın Sahih’i üzerine bir ihtisar çalışması mevcuttur.³⁸

b. İkmâlu Tehzibi’l-Kemal: İbn Mülakki’nin bu eserinde İbn Hibbân’ın kitabındaki ravilerin biyografi bilgilerine ilaveten başka kitaplardaki ravilerin bilgileri de mevcuttur.³⁹

c. İbn Hibbân’ın “*el-Müsnedü’s-Sahîh ‘ala’t-Takâsîm ve’l-Envâ’*” adlı eserinin fıkıh bablarına göre tertip çalışmalarının en meşhur olanı el-Emir Alaüddin Ebû’l Hasen Ali İbn

³⁷ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) أبي هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال الإيمان بضع وستون شعبة أو بضع وسبعون شعبة فأرفعها لا إله إلا الله وأدناها إمطة الأذى عن الطريق والحياء شعبة من الإيمان.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 384, H.no: 166)

³⁸ Kâtip Çelebî, *Keşfu’z-Zunûn*, II, 1075.

³⁹ Kâtip Çelebî, a.g.e., II, 330, 1510; Irâkî’nin İbn Hibbân’ın Sahihindeki ravilerinin biyografileri üzerine “Ricâli İbn Hibbân” adlı eseri günümüze ulaşmamıştır. Bkz. İbn Fehd, *Lahzu’l-Elfâz*, s. 232 (Tezkiretü’l Huffâz Zeylinde)

Balbân (ö. 799/1338) tarafından eserin özgün hali terkedilip, klasik tarza, bir başka ifade ile Buhari ve Müslim'in sahihlerinin tertibine dönüştürülen "el-İhsân fi Takrîb-i Sahihu İbn Hibbân" dır. Eser, Abdurrahman Muhammed b. Osman tarafından tahkîk edilip 1390/1970 yıllarında Medine'de basılmıştır. el-İhsân'ın Şuayb Arnavud tarafından ikisi fihrist toplam 18 cilt olarak tahkik edilen "*Sahihu İbn Hibbân bi Tertîbi İbn Balbân*" isimli eser Sahih'in en yaygın baskısını oluşturmaktadır.⁴⁰ Çalışmada bu tahkîk esas alınmıştır.

d. Mevâridü'z Zam'ân ilâ Zevâidi İbn Hibbân: İbn Hibbân'ın Buhârî ve Müslim'de bulunmayan hadisleri Ebû'l Hasen Nureddin Heysemî (ö.807/1404) tarafından bir araya getirilmiştir. Eserde 2554 hadis mevcuttur.⁴¹

e. İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448)'nin İthâfu'l-Mehere bi'l Fevâidi'l Mubtekira min Etrâfi'l Aşara adlı eserinde, etrafı çıkarılan 10 eserden biri de İbn Hibbân'ın Sahih'idir. Eser İstanbul'da 8 cilt olarak 1986' da yayımlanmıştır.⁴²

2. Sahih'in Kendi Orijinal Tertibine Göre Düzenlenmesi

" *el-Müsnedü's-Sahîh 'ala't-Takâsîm ve'l-Envâ'* " adlı eserin, Prof Dr. Mehmet Ali Sönmez ve Müh.Dr. Halis Aydemir tarafından İbn Hibbân'ın kendi orijinal tertibi gözönüne alınmak sûretiyle Arapça metninin tahkîki ve tercemesi 'Mustafa'nın Sahih Sünneti' başlığıyla yapılmaktadır.

⁴⁰ Kâtip Çelebi, a.g.e., II, 1075; el-Kettânî, **Hadis Literatürü, er-Risâletü'l-Mustatrafe**, çev. Yusuf Özbek, s. 13; Hafız Alauddin Moğoltay b. Kılıç et-Türkî (ö. 762/1361) ve Hafız ibn Zureyk, Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed (ö. 803/1400) gibi müelliflerin eserleri günümüze ulaşma imkânı bulamamıştır. Bkz. İbn Fehd, a.g.e., 196; Uğur, a.g.e., s. 270; A. Naim, a.g.e., I, 257-258; İhsân'ın diğer tahkikleri şunlardır: Kemal Yusuf el- Hût tarafında hazırlanan "el- İhsân bi tertibi Sahih-i ibn Hibbân" adlı eser 10 cilt halinde 1987 de Beyrut'ta basılmıştır. Merhum Ahmed Muhammed Şakir tarafından hazırlanan Sahih-u İbn Hibbân adlı eser de müellifin ömrü vefa etmediği için tahkîkin sadece birinci cildi yayımlanmıştır.

⁴¹ el-Kettânî, a.g.e., s. 14; Mevaridu'z Zemân , Muhammed Abdürrezzak Hamza tarafından tek cilt halinde Beyrut'ta basılmıştır. Ayrıca eser, Nasirüddin Elbânî tarafından tahkik edilmiş ve ikisi Sahih biri zayıf hadislerle ayrılmak sûretiyle 3 cilt olarak 1422/ 2002 de Riyad'ta yayımlanmıştır. Zevaidlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Karahan, Abdullah, **Hadis Edebiyatında Zevâid Kitapları**, s. 77-79.

⁴² el-Kettânî, a.g.e., s. 169.

Henüz yayınlanmamış olan tercemenin birinci cildinde yer alan bilgilerden hareket etmek sûretiyle İbn Hibbân'ın kendi orjinal tertibine göre düzenleme çalışmalarına bu bölümde kısaca değinilecektir.

el-Müsnedü's-Sahîh 'ala't-Takâsîm ve'l-Envâ' adlı eserin el yazmalarının bütün ciltleri (takım halinde) günümüze ulaşma imkanı bulamadığından, bugün mevcut el yazmaları dikkate alınmak üzere tahkîk ve terceme çalışmaları yürütülmektedir. Eserin 1. cildinde tahkîkte esas alınan el yazmaların tanıtımı yapılmaktadır. Terceme yapılırken hadislerin senedleri de gözardı edilmemiştir. İbn Hibbân'ın hadis başlıkları ve onların açıklamalarında zaman zaman hadislerin senedlerine atıfta bulunması sebebiyle hadislerin senedleri de gözönünde bulundurulmak üzere eserde yer almıştır.

Tercemede önce hadislerin Arapça metni verilmekte ardından da tercemeleri gelmektedir. Hadislerin kaynakları da dipnotta gösterilmiştir. Şayet bir hadis Buharî ve Müslim'de yer alıyorsa oradaki yerleri gösterilmiştir.

Hadislerin sonunda da köşeli parantez içerisinde hadislerin el-İhsân'daki hadis numaraları verilmiştir. Bu çalışmada okuyucuyu İbn Hibbân ile başbaşa bırakmak amacıyla hadislerin sonlarında İbn Hibbân'ın görüşlerine ilave olarak herhangi bir açıklamada bulunulmamıştır. Her cildin sonunda da o cilde ait içindekiler tablosu, bir konu dizini, bir çapraz dizin bir de karma dizin bulunmaktadır. Çapraz dizindeki ve konu dizinindeki numaralar hadislerin sıra numaralarını göstermektedir.

Bugün elimizdeki mevcut sahihlerin hepsi fıkıh bablarına göre düzenlenmiş şekildedir. İbn Hibbân'ın "*el-Müsnedü's-Sahîh 'ala't-Takâsîm ve'l-Envâ'*" adlı eserini kendi orjinal tertibine göre düzenleme çalışmalarını bitirildiği zaman hadis ve sünnetin doğru anlaşılması yolunda büyük bir boşluk dolmuş olacaktır.

İbn Hibbân'ın karşıt manalı hadislere yaklaşımı ve bu konudaki değerlendirmeleri ele alınmadan önce hadis literatürü içerisinde ihtilâflı hadislerin tesbitinden ve bu tarz hadisler arasındaki tearuzun giderilmesine yönelik çözüm sistemlerinden bahseden İhtilâfu'l-Hadis ilmi ve gelişim seyrinden genel hatlarıyla söz edilecektir.

III. İHTİLÂFU'L-HADİS İLMİ VE GELİŞİMİ

A. İhtilâfu'l-Hadis İلمي Hakkında Genel Bilgi

Hadis ilimleri arasında yer alan ve makbul bir hadisin aynı konuda kendisi gibi makbul bir veya bir çok hadise⁴³, ya da diğer delillere görünürde muhalif olmasından ve bu muhalefetin giderilme yollarından bahseden Muhtelifu'l Hadis ilmi⁴⁴ hadis usûlünün önemli konularından sayılmaktadır.⁴⁵ Ayrıca branşı ne olursa olsun her âlimin bilmesi gerekli olan ilim dallarından biri olarak kabul edilmektedir.⁴⁶

İhtilâfu'l Hadis ilminin ortaya çıkmasında ilmî, dinî ve toplumsal faktörlerin etkisi görülmektedir: Bunlar hadisi savunma zarûreti, hadisin desteğini arama ihtiyacı ve girişimleri, tenkit akımı, hadisçilere ve hadise yapılan itirazlar ve bu durumda hadisi ve hadisçileri savunma gayretleridir.⁴⁷

B. İhtilâfı Giderme Yöntemleri

Görünürde birbirine zıt olan hadislerin doğru bir şekilde anlaşılması ve sünnet malzemesinin hepsinden istifade edilmesi amacıyla⁴⁸ İslâm alimleri ihtilâfın giderilmesine yönelik cem ve te'lif, nesih, tercih ve tavakkuf olmak üzere bir takım usûller geliştirmişlerdir.⁴⁹ Ancak bu çözüm metotlarının sistem içerisindeki hiyerarşisinde ihtilâf etmişlerdir. Cumhurun takip ettiği yöntem, cem ve te'lif, tercih, nesih, tevakkuf şeklinde olmaktadır. Hanefiler, nesih, tercih, cem ve te'lif, tevakkuf; hadisçilerin sıralaması ise cem

⁴³ Makbul kelimesi Sahih'in mürâdifi olarak kullanılmaktadır. Bkz. İbn Hacer, **Nuhbetu'l Fiker Şerhi**, s. 47; Zayıf hadisin, sahih hadise karşıtlığının dikkate alınmayacağına dair bkz. et-Tahâvî, **Müşkilü'l-Âsâr**, I, 210; es-Serahsî, **Usûl**, II, s. 12-13; el-Cezâirî, **Tevcihu'n-Nazar ilâ Usûli'l-Eser**, s. 224-226; A. Naim, a.g.e., I, s. 250; ez-Zerkeşî, **el-İcâbe**, s. 88.

⁴⁴ Çakan, Lütfi, **Hadislerde Görülen İhtilâflar ve Çözüm Yolları, Muhtelifu'l Hadis**, s. 34.

⁴⁵ İbnü's-Salâh, **'Ulûmu'l-Hadis**, s. 249-251.

⁴⁶ en-Nevevi, **et-Takrîb**, s. 94; es-San'ânî, **Tavzihu'l-Efkâr**, II, 423; Ebû Zehv, **el-Hadis ve'l-Muhadisûn**, s. 471.

⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Çakan, Lütfi, **Hadislerde Görülen İhtilâflar**, s. 54-66.

⁴⁸ eş-Şâfiî, **er-Risâle**, s. 213; el-Cezâirî, **Tevcihu'n-Nazar**, s. 236-237. Şâfiî, hadislerde görünürde var olan İhtilâfı gidermede uygulanacak çözüm yolunda kabullendiğimizden terkettiğimizden daha kuvvetli olduğunu gösteren açık bir sebep bulunmadıkça bu hadislerden birini diğeriyle amel etmeyi uygun görmez. Bkz. eş-Şâfiî, **er-Risâle**, s. 284; **İhtilâfu'l Hadis**, s. 553.

⁴⁹ Çakan, Lütfi, **Hadislerde Görülen İhtilâflar**, s. 159; es-Sehâvî, **Fethu'l-Muğis**, III, s. 75; Subhî es-Sâlih, **Hadis İlimleri ve Hadis İstihlâhları**, çev. Yaşar Kandemir, s. 111.

ve te'lif, nesih, tercih, tavakkuftur.⁵⁰ Zikredilen sistemin içerisinde en geniş kapsamlı olanı cem' ve te'liftir.

Sözlükte cem' (جمع) fiilinin masdarı olup, dağınık olanları bir araya getirmek, toplamak, birleştirmek anlamına gelen cem'⁵¹, te'vil yoluyla iki delil arasındaki ihtilâfı gidermek ve mutlak olarak lafzın delâlet ettiği manayı açıklamaktır. Deliller arasındaki zıtlığı ortadan kaldırmak amacıyla cem yerine te'vil, te'lif (bağdaştırma) ve telfik ıstılahları da kullanılır.⁵²

Hadisler arasındaki görünürdeki ihtilâfın çözüme kavuşturulması açısından hadisçilerin sisteminde birinci sırayı alan cem ve te'lif (bağdaştırma) uygulaması sadece üzerinde ittifak edilmiş olan tahsîs, takyîd ve haml metotlarından oluşmamaktadır. Belirli bir sınırlandırmaya tabi tutulmayan cem ve te'lif metodu geniş bir uygulama alanına sahiptir.⁵³

İhtilâfın giderilmesine yönelik diğer bir çözüm yolu ise nesihdir: Her açıdan değerleri aynı olan iki hadis arasında, görünürdeki farklılığı giderme imkânı olmadığı zaman, hadislerin tarih yönünden kronolojik olarak dizilmesi sûretiyle tearuzu çözüme kavuşturma yoluna başvurulur.⁵⁴ Nesh araştırmasında önceki hüküm mensûh sonraki de nâsîh olarak isimlendirilir. Hadisler arasında zamanca görülen farklılık tearuzun giderilmesine sebep olmaktadır. Ancak nesih araştırmasını yapan kişi araştırmasını güçlendirecek yan bilgilere de sahip olmalıdır.

Nesih, gerek müstakil bir ilim dalı olarak, gerekse İhtilâfu'l-Hadis ilmi kapsamında tearuzu giderme metodu olarak hadis usûlünde yer almaktadır.⁵⁵

⁵⁰ İbn Hacer, **Nuhbe Şerhi**, s. 47-49; Çakan, Lütfi, **Hadislerde Görülen İhtilâflar**, s. 161.

⁵¹ İbn Manzûr, **Lisânü'l 'Arab**, VII, 53-60.

⁵² el-Hûlî, **Miftâhu's-Sünne ev Târîhu Fünûni'l-Hadis**, s. 159; Aydın, Abdullah, **Hadiste Tesbit Yöntemi**, s. 109; Subhî es-Sâlih, a.g.e., s. 84

⁵³ Görmez, Mehmet, **Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu**, s. 69.

⁵⁴ Koçkuzu, Ali Osman, **Hadisde Nâsîh Mensûh**, s. 68.

⁵⁵ Bkz. İbnü's-Salâh, **'Ulûmu'l-Hadis**, 249, 251.

C. İhtilâfu'l-Hadis Alanındaki Eserler

1. Müstakil Eserler

İhtilâfu'l Hadis alanında ilk eser, fikhî hadisler arasındaki ihtilâfı ele alan İmam Şâfiî'nin İhtilâfu'l Hadis'idir.⁵⁶ Daha sonra kelâmcıların çelişkili gördükleri hadiseri te'vil etmek sûretiyle onlara cevap mahiyetinde İbn Kuteybe'nin Te'vîlu Muhtelifi'l Hadis'i gelmektedir.⁵⁷ Fikhî hadisler arasındaki çelişkiyi ele alan Tahâvî'nin "Şer'ul Meâni'l Âsâr" ile hadisler arasındaki müşkîli ortadan kaldırmayı amaçlayan "Müşkîlu'l Hadis" adlı çalışmaları bu alanda yazılmış kayda değer eserlerdendir.⁵⁸

"Resûlullah'dan sahih isnadla rivayet edilmiş mütearız iki sahih hadis bilmiyorum; kimin elinde böyle hadisler varsa getirsin te'vil edeyim" diyen ve ihtilâflı hadisleri çözmede maharet ve ilmî titizliğe sahip olan İbn Huzeyme'nin Sahih'i de bu alanda kaleme alınmış eserler arasında zikredilebilir.⁵⁹ O'nun sahih'i bab başlıklarında ihtilâflı hadislerin çözümü hakkında yaptığı değerlendirmeler neticesinde nev-i şahsına münhasır bir özellik kazanmıştır.⁶⁰ Nasıl ki Buhari için "fikhî bab başlıklarında" denilmiş ise İbn Huzeyme için de mütearız hadisleri çözüme kavuşturmada gösterdiği gayret Sahih'inin bab başlıklarındadır denilebilir.⁶¹

⁵⁶ el-Kettânî, a.g.e., s. 336; Koçyiğit, Talat, **Hadis Usûlü**, s.147-149

⁵⁷ Eser Hadis Müdâfası adıyla Hayri Kırbaçoğlu tarafından terceme edilmiştir. Şâfiî'nin İhtilâfu'l Hadis'i ile İbn Kuteybe'nin Te'vîlu Muhtelifi'l Hadis'i aynı konuyu incelemiş olmasına rağmen uygulana metot açısından farklılık göstermektedir. Bkz. İslâm Medeniyeti (Üç Aylık Dîni, Edebî Araştırmalar Dergisi, c. 5, sy.1, İstanbul 1981)

⁵⁸ el-Kettânî, a.g.e., s. 336.

⁵⁹ Şakir, Ahmed Muhammed, **el-Bâ'isü'l-Hasîs fi İhtisâri İbn Kesir**, s. 170; İbnü's-Salâh, **'Ulûmu'l-Hadis**, s. 285; İtr, Nureddin, **Menhecü'n-Nakd fi 'Ulûmi'l Hadis**, s. 285; es-Suyûtî, **Tedribu'r-Râvî**, II, 176; el-Leknevî, **el-Ecvibe**, s. 184-185.

⁶⁰ İbn Huzeyme fikhî konularda ki hadisleri uzlaştırmasını çoğunlukla Sahih'in de, İtikâdî konularda ki hadisleri de Kitabü't Tevhid'inde bağdaştırmıştır. Bkz. İbn Huzeyme, **Tevhîd**, s. 204.

⁶¹ Çakan, Lütfi, **Hadislerde Görülen İhtilâflar**, s. 41-42.

2. Usûl Kaynaklarında

Hadis usûlünün bir kolu olan Muhtelifu'l Hadis ilmi usûl kitaplarında da yer almaktadır.⁶² Bu ilimden hadis usûlü içerisinde ilk defa “Muhtelifu'l Hadis” ismini kullanmak sûretiyle bahseden İbnü's Salâh olmuştur. Meseleyi Marifetü Muhtelifi'l Hadis başlığı altında ele alan İbnü's Salâh hadis ve fıkıh ilmine tam manasıyla vâkıf olan ve derin manalara dalabilen gerçek ilim dalgıçlarının bu dalda söz sahibi olabileceklerini belirtmektedir.⁶³

D. İbn Hibbân'ın Karşıt Anlamlı Hadislere Yaklaşımı

Hadisler arasındaki zahiren var olan tezadı gidermek hususunda çaba sarfeden dördüncü asır alimlerinden biri de İbn Hibbân'dır. O, Sahih'inde hadisler arasında gerçekte bir tehâtürün var olduğunu zanneden ve hadis ilminde derin bilgisi olmayanların yanlışlarını ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. O'nun bu meseleyi ele alışındaki hassasiyet ve rivayetleri bağdaştırma hususunda gösterdiği maharet ve titizlik takdire şayandır.

1. İbn Hibbân'ın Karşıt Anlamlı Hadisleri Çözme Metodu

Çalışmamızda İbn Hibbân'ın Sahih'inde, “hadis ilmini iyi bellememiş olanları yanlışlığa sevkeden” diye genel olarak formüle edilen başlıklar incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar şunlardır:

İbn Hibbân Sahih'inde (**أوهم, يوهم, وهم, يتوهم**) lafızlarını 220 defa zikir başlıklarında kullanmıştır. Bunların 180 kadarı hadis başlıklarında, 40 kadarı da İbn

⁶² İlk hadis usûlü eseri olan er-Râmeihürmüzî'nin el-Muhaddisul Fasil'ında sadece isim olarak zikredilmiştir. Bkz. Çakan, Lütfi, Hadislerde Görülen İhtilâflar, s. 39; el-Hâkim en-Neysabûrî ise 'sıhhat ve zayıflık açısından eşit oldukları halde mezhep ehlinin ikisinden birini tercih ettiği mütearız sünen başlığı ile ele alır. Ancak problemin çözümü ile alakalı olarak bir metot zikretmez Bkz. el-Hâkim, **Ma'rifetü 'Ulûmi'l-Hadîs**, s. 122-128; Hz. Peygamber (sas)'in söylediği kesin olarak bilinen hadisler arasında- zahirde varmış gibi görünse bile- gerçek manada bir tearuzun olamayacağını iddia eder. Bkz. el-Bağdâdî, **el-Kifâye**, s. 433-434; Konuya detay kazandıran diğer alimler için bkz. İbn Hacer, **Nuhbetü'l Fiker Şerhi**, s. 47-51; es-Suyûtî, a.g.e., II, 96; el-Cezâirî, a.g.e., s. 224-278; Ayrıca Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, İbn Fûrek, İbn Cerir et-Taberî, Muhammed İbn Umeyr, Zekeriyya İbn Yahya es- Sâcî İhtilâfu'l Hadîs konusunda eser veren alimler arasında yer almaktadır. Bkz. el-Kettânî a.g.e., s. 336-337; Çakan, Lütfi, Hadislerde Görülen İhtilâflar, s. 41-44; A. Naim, a.g.e., I, 251.

⁶³ İbnü's-Salâh, **'Ulûmu'l-Hadîs**, s. 257.

Hibbân'ın hadislerin sonunda *'Ebû Hatim der ki...'* diye açılan paragrafta hadislerin anlaşılması için yaptığı açıklamalarında yer almaktadır.

Genel olarak İbn Hibbân, hadisleri iyi bellemeyen ve hadis ilmine tam manasıyla vakıf olmayanları her zaman tek bir lafız ile gündeme getirmez. Onları çeşitli guruplara ayırmak sûretiyle hadisler arasında görünürde var olan tearuzu ortadan kaldırmaya çalışır.

2. İbn Hibbân'ın Karşıt Anlamlı Hadislerin Varlığını Gösteren Lafızlar

1. ذكر خبر أوهم من لم يحكم صناعة الحديث أنه يضاد خبر... "Hadis sanatını iyi bellememiş birini yanlışya sevkeden haber..."⁶⁴

2. ذكر خبر أوهم عالما من الناس أنه مضاد لخبر... "İnsanlardan bazısını yanlıştan haber..."⁶⁵

3. ذكر خبر أوهم مستمعه... "İşiteni yanlışya sevkeden haber..."⁶⁶

4. هذا خبر يوهم لفظه من جهل صناعة العلم... "İlim sanatını bilmeyen kişiyi yanlıştan haber..."⁶⁷

5. ذكر خبر أوهم من لم يحكم صناعة العلم... "İlim sanatını iyi bellemeyen kimseyi yanlıştan haber..."⁶⁸

6. ذكر خبر أوهم من لم يتفقه في صحيح الآثار ولا أمعن في معاني الأخبار... "Hadislerin sahihlerini anlayamamış hatta rivayetlerin manalarını kavrayamamış kimseleri yanlışya sevkeden haber..."⁶⁹

7. ذكر خبر أوهم بعض المستمعين ممن لم يطلب العلم من مظانه أنه مضاد... "İlmi kaynağından elde etmemiş kimi dinleyenleri yanlıştan haber..."⁷⁰

8. ذكر خبر أوهم من لم يحسن طلب العلم من مظانه أنه مضاد للأخبار التي تقدم ذكرنا لها... "İlmi kaynağından güzel bir şekilde almamış kimseyi yanlıştan haber..."⁷¹

⁶⁴ İbn Hibbân Sahih'inde 43 defa bu başlığı kullanmıştır.

⁶⁵ İbn Hibbân Sahih'inde 48 defa bu başlığı kullanmıştır.

⁶⁶ İbn Hibbân Sahih'inde 2 defa bu başlığı kullanmıştır.

⁶⁷ İbn Hibbân Sahih'inde 2 defa bu başlığı kullanmıştır.

⁶⁸ İbn Hibbân Sahih'inde 17 defa bu başlığı kullanmıştır.

⁶⁹ İbn Hibbân Sahih'inde 1 defa bu başlığı kullanmıştır.

⁷⁰ İbn Hibbân Sahih'inde 6 defa bu başlığı kullanmıştır.

⁷¹ İbn Hibbân Sahih'inde 1 defa bu başlığı kullanmıştır.

9. “Sünnet” ذكر خبر قد أوهم من أغضى عن علم السنن واشتغل بضعها أنه يضاد الأخبار...⁷² ilminden uzak durmuş ve tam tersi şeylerle uğraşmış kimseyi yanıltan haber...

10. “Hadis ilminde engin bilgisi olmayanı yanılığa sevkeden muhtemel haber...”⁷³ ذكر خبر قد يوهم غير المتبحر في صناعة الحديث أنه مضاد لخبر...

11. “İlmi kaynağından almayanları yanılığa sevkemesi muhtemel haber...”⁷⁴ ذكر خبر قد يوهم غير طلبة العلم من مظانه أنه مضاد...

12. “İlim sanatında engin bilgisi olmayanı yanılığa sevkeden haber...”⁷⁵ ذكر خبر قد يوهم غير المتبحر في صناعة العلم أنه مضاد...

13. “İlmi kaynağından almamış kimseyi yanılığa sevkeden haber...”⁷⁶ ذكر خبر يوهم من لم يطلب العلم من مظانه أنه مضاد...

14. “İlmi kaynağından almamış kimi dinleyenleri bu hadisin konusunda yanılığa düşebilirler.”⁷⁷ قد يتوهم بعض المستمعين لهذه الأخبار ممن لم يطلب العلم من مظانه...

15. “İlim sanatını iyi bellememiş bir topluluğu yorumu bakımından yanılığa sevkeden haber...”⁷⁸ ذكر خبر أوهم في تأويله جماعة لم يحكموا صناعة العلم...

16. “Bazı imamlarımızı yanılığa sevkeden haber...”⁷⁹ ذكر خبر أوهم بعض أئمتنا...

17. “Hadis metinlerini anlama rivayet sanatı konusunda engin bilgisi olmayan kimseyi yanılığa sevkemesi muhtemel haber...”⁸⁰ ذكر خبر قد يوهم غير المتبحر في صناعة الأخبار والتفقه في متون الآثار...

18. “Hadis sanatını iyi bilmeyen bir topluluğun yorumu konusunda yanıldığı haber...”⁸¹ ذكر خبر وهم في تأويله جماعة لم يحكموا صناعة الحديث...

⁷² İbn Hibbân Sahih’inde 1 defa bu başlığı kullanmıştır.

⁷³ İbn Hibbân Sahih’inde 13 defa bu başlığı kullanmıştır.

⁷⁴ İbn Hibbân Sahih’inde 1 defa bu başlığı kullanmıştır.

⁷⁵ İbn Hibbân Sahih’inde 53 defa bu başlığı kullanmıştır.

⁷⁶ İbn Hibbân Sahih’inde 4 defa bu başlığı kullanmıştır.

⁷⁷ İbn Hibbân Sahih’inde 1 defa bu başlığı kullanmıştır.

⁷⁸ İbn Hibbân Sahih’inde 2 defa bu başlığı kullanmıştır.

⁷⁹ İbn Hibbân Sahih’inde 2 defa bu başlığı kullanmıştır.

⁸⁰ İbn Hibbân Sahih’inde 1 defa bu başlığı kullanmıştır.

⁸¹ İbn Hibbân Sahih’inde 1 defa bu başlığı kullanmıştır.

19. توهم من جهل صناعة الحديث حيث لم ينعم النظر في متون الأخبار ولا تفقه في صحيح الآثار ... 19.
“Hadislerin sahihlerini anlamayan rivayetlerin metinlerini kavramayan hadis sanatında cahil kimseyi yanıltan haber...”⁸²

20. ذكر خبر أوهم من طلب العلم من غير مظانه... 20.
“İlmi kaynağından almayan kimseyi yanıltan haber...”⁸³

21. ذكر خبر أوهم من لم يحكم صناعة الأخبار ولا تفقه في صحيح الآثار أنه مضاد لخبر... 21.
“Hadislerin sahihlerini anlamayan ve hadis ilmini iyi bellememiş kimseyi yanılgıya sevkeden haber...”⁸⁴

22. ذكر خبر وهم في تأويله بعض من لم يتبحر في صناعة العلم ولا طلبه من مظانه... 22.
“İlim sanatı konusunda engin bilgisi olmayan bazıların yorumunda yanıldıkları haber...”⁸⁵

23. ذكر خبر وهم في تأويله جماعة لم يحكموا صناعة الحديث... 23.
“Hadis sanatını iyi bellememiş bir topluluğu yorumu bakımından yanılgıya sevkeden haber...”⁸⁶

24. ذكر خبر قد يوهم في الاحتجاج به من لم يتفقه في صحيح الآثار ولا أبلغ المجهود في طرق الأخبار... 24.
“Hadislerin tariklerini yakalamada çaba göstermeyen ve hadislerin sahihlerini anlamayan kimselerin delillerinde yanılgıya sevkeden haber...”⁸⁷

25. ذكر خبر أوهم بعض الناس... 25.
“İnsanlardan bazısını (sıradan insanlar) yanıltan haber...”⁸⁸

26. ذكر خبر قد يوهم الرعاع من الناس أنه مضاد للأخبار... 26.
“İnsanlardan çömez olanları yanılgıya sevkeden haber...”⁸⁹

27. ذكر خبر أوهم بعض من لم يطلب العلم من مظانه... 27.
“İlmi kaynağından almayan bazıların yanılgıya sevkeden haber...”⁹⁰

⁸² İbn Hibbân Sahih’inde 3 defa bu başlığı kullanmıştır.

⁸³ İbn Hibbân Sahih’inde 1 defa bu başlığı kullanmıştır.

⁸⁴ İbn Hibbân Sahih’inde 3 defa bu başlığı kullanmıştır.

⁸⁵ İbn Hibbân Sahih’inde 2 defa bu başlığı kullanmıştır.

⁸⁶ İbn Hibbân Sahih’inde 1 defa bu başlığı kullanmıştır.

⁸⁷ İbn Hibbân Sahih’inde 1 defa bu başlığı kullanmıştır.

⁸⁸ İbn Hibbân Sahih’inde 1 defa bu başlığı kullanmıştır.

⁸⁹ İbn Hibbân Sahih’inde 1 defa bu başlığı kullanmıştır.

⁹⁰ İbn Hibbân Sahih’inde 1 defa bu başlığı kullanmıştır.

28. ذكر خير أوهم من لم يمعن النظر في طرق الاخبار... “Haberlerin rivayet kanallarını incelememiş kimseleri yanılığa sevkeden haber...”⁹¹

3. İbn Hibbân'ın Karşıt Anlamlı Hadisleri Çözmede Kullandığı Lafızların Değerlendirilişi

İbn Hibbân, zikrettiğimiz başlıklar içerisinde yer alan, (صناعة العلم) ifadesinde “*ilim*” kelimesiyle Hadis'i kastetmektedir. Ona göre zikredilenler, hadislerin çeliştiğini zannederek hadisleri hatalı anlayan kişilerdir. İbn Hibbân özellikle hadis ilminde derin bilgiye sahip olmayanların bu tür hadisleri Hz. Peygamber (sas)'in maksadına uygun anlama ihtimalinin düşük olacağına vurgu yapmak sûretiyle eserinde bu tarz başlıklara yer vermiştir. Bundan maksadı ise zahiren birbirine zıt görünen hadislerin gerek sened açısından gerekse metin yönünden doğru bir şekilde anlaşılıp anlatılması sağlamaktır.

Çalışmada İbn Hibbân'ın Sahih'inde gerek sened gerekse metin ile alâkalı olan evhemeli (okuyucuyu yanıltabilecek) hadislerin hepsi gözden geçirilmiştir. Bunun için Şuayb Arnavud'un “el- İhsân” tahkiki esas alınmıştır. Tabii ki elimizdeki bu eser İbn Hibbân'ın kendi orijinal tertibine göre düzenlenmediği için hadisin başlığında evheme kelimesi olmasına karşın hadisler arasındaki yanılığın tespiti etmede zorlanılmıştır. Çünkü fıkıh konularına göre düzenlenen ‘*el-İhsân fi Tertîbi Sahihi İbn Hibbân*’ adlı eserde hadislerin yerlerinin değiştirildiği, kısım ve nevi’ler gözardı edilmek sûretiyle oluşturulduğundan yanılığa neden olan hadislerin tespiti zor olmuştur. İbn Hibbân'ı kendi orijinal tertibine göre düzenleme çalışmaları nihayete erdiği zaman vehimli hadislerin tesbiti ve hadis ilminde derin bilgiye sahip olmayanların çelişkili olarak gördükleri hadislerin İbn Hibbân tarafından yapılan değerlendirmeleri daha kolay ve daha doğru bir şekilde anlaşılabilir olacaktır.

Tezimizde İbn Hibbân'ın Sahih'indeki bazı kişileri vehme götürebilecek hadisler, bir başka ifade ile hadis ilmini tam manasıyla bilmeyenleri yanılığa sevkeden hadisler üzerinde durulmuştur. Çalışmada İbn Hibbân'ın bu tarz hadislerdeki ihtilâfı giderme

⁹¹ İbn Hibbân Sahih'inde 1 defa bu başlığı kullanmıştır.

yöntemi; sadece bir hadisin kendisinden kaynaklanan sorunlara ilgili çözümler ve birden fazla hadisin dahil olduğu çözüm tarzları olmak üzere iki bölümde ele alınmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM
SADECE BİR HADİSİN MUHTEVASINDAN KAYNAKLANAN
SORUNLARA İLGİLİ ÇÖZÜMLER

I. SENETTEN KAYNAKLANAN SORUNLARA ÇÖZÜMLER

A. Mürsel Olduğu Zannedilen Bir Hadisin Çözümü

Yanılgıya Sürükleyen Hadis :

Ölü hayvan derilerinin kullanımı hakkında Hz.Peygamber (sas) şöyle buyurmaktadır: Bize Hüseyin b. Abdullah el-Kattân haber verdi: Bize Hişâm b. Ammâr anlattı: Bize Siddık b. Hâlid anlattı: Bize Zeyd b. Ebî Meryem, Kâsım b. Muhaymire'den, O da el-Hâkim'den O da Abdurrahman b. Ebî Leyla'dan O da Abdullah b. Akim'den, O da Cüheyneli Meşâyihden biri Resulullah (sas)'in "Cüheyne kabilesine 'Ölünün ne etinden ne de derisinden istifade edin' şeklinde yazdığını"⁹² haber vermektedir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre hadisin senedinde yer alan "Cüheyneli meşâyih"den ifadesi bazı kesimleri hadisin mürsel olduğu, muttasıl olmadığı vehmine sevk edebilir. Bir başka ifadeyle kişi sahabe olunca zaman zaman Hz. Peygamber (sas)'den kendisi duyar ve duyduğunu nakleder, bazan de bir başka sahabeden duyduğunu nakleder. İbn Hibbân bu duruma İbn Ömer'den rivayet edilen Cibrîl hadisini örnek verir. İbn Ömer Cibrîl'in Hz. Peygamber (sas)'e "iman nedir?" sorusunu yönelttiği zaman o, Hz. Peygamber (sas)'in yanında bu duruma şahit olmuştu. Yani bizzat ondan duymuştu. Aynı haberi Ömer b. Hattâb'dan da duymuştu. Bundan dolayı İbn Ömer bazen Hz. Peygamber (sas)'den duyduğu gibi haberi rivayet etmiş bazan de babasından duyduğu şekilde haberi nakletmiştir. Böylece söz konusu olan hadisi de Abdullah b. Akim bazen Hz. Peygamber (sas)'in Cüheynede yazdığı mektubundan kendisine okunduğu şekilde, bazan de Cüheyneli meşâyihden işittiği şekilde rivayet etmiştir. Bundan dolayı hadisin senedi kopuk değildir.

⁹² İbn Balbân, el-İhsân fi Takribî Sahih'i İbn Hibbân, I, 95, H.no: 1279; Hz.Peygamber (sas) bu ifade ile derinin tabaklanmadan evvelki durumunu kastetmiştir. Başka bir rivayette ise Hz. Peygamber (sas): "Deri tabaklandığında temiz olur" buyurmuştur.

B. Munfasıl Olduğu Zannedilen Bir Hadisin Çözümü

Yanılgıya Sürükleyen Hadis :

Ayakta kılınan namazın oturarak kılınandan, oturarak kılınan namazın da yatarak kılınandan daha faziletli olduğuna dair Hz. Peygamber (sas) şöyle buyurmaktadır:

Bize Ebû Ya'la haber verdi: Bize el-Hasan İbn Hammad, Seccâde anlattı: Ebû Usâme bize Hüseyin el-Muallim'den, O da Abdullah ibn Büreyre'den, İmrân b. Husayn'ın Allah'ın Elçisi (sas)'e oturarak namaz kılmayı sorduğunu anlattı: Hz. Peygamber (sas): "Ayakta kıl, çünkü ayakta kılmak daha üstündür. Oturarak kılana, ayakta kılanın sevabının yarısı vardır. Yatarak kılana ise, oturarak kılanın sevabının yarısı vardır."⁹³ buyurmaktadır.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre hadis sanatını iyi bellemeyenler ve rivayetlerin sahihliği konusunda uzman olmayan kimseler, Abdullah İbn Büreyde'nin İmrân b. Huseyn'den hadis işitmediğini zannederek bu senedin kesintisiz değil, kopuk olduğunu zannedebilirler.

İbn Hibbân'a göre Abdullah b. Büreyde, Hz. Ömer'in hilâfetinin üçüncü yılında hicretin onbeşinci senesinde dünyaya gelmiştir. Süleyman b. Büreyde de onun ikiz kardeşidir. Büreyde, Medinede Osman fitnesi ortaya çıktığında iki oğluyla birlikte Basra'ya yerleşmiş ve orada bulunan İmran İbn Hüseyin ve Semûre İbn Cündeb'den hadis almıştır. İmrân hicretin 52. yılında Muaviye döneminde vefat etmiştir. Daha sonra Büreyde iki oğluyla birlikte Basra'dan ayrılarak Sicistana gitmiş ve orada bir süre savaşçı olarak bulunduktan sonra Herat'a oradan da Merv'e gitmiş ve orayı kendisine vatan edinmiştir. Süleyman İbn Büreyde Merv'de, Merv kadısı iken 105 yılında vefat etmiştir. Bu haberler bize gösteriyor ki Abdullah İbn Büreyde, İmrân b. Huseyn'den hadis işitmiştir.

⁹³ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

أخبرنا أبو يعلى حدثنا الحسن بن حماد سجادة حدثنا أبو أسامة عن حسين المعلم عن عبد الله بن بريدة عن عمران بن حصين أنه سأل رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الصلاة قاعدا فقال النبي صلى الله عليه وسلم صل قائما فهو أفضل ومن صلى قاعدا فله نصف أجر القائم ومن صلى نائما فله نصف أجر القاعد.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 95, H.no: 2513)

İbn Hibbân Sahih’inde “namaz ve yanılma meselesini”⁹⁴ de aynı yöntemle ele almış ve bazı kesimlerin munfasıl olarak değerlendirdikleri hadislerin senedlerinin kopuk olmadığını göstermiştir.

II. METİNDEN KAYNAKLANAN SORUNLARA ÇÖZÜMLER

A. Arapların Kullandıkları Üslûbun Neden Olduğu Sorunlar

1. Kur’an’ın Kendisi İle Amel Edeni Cennete Götürmesi

Yanılgıya Sevkeden Hadis :

Kur’an’ın, kendisiyle amel ederek onu rehber edinen kişiyi cennete götüreceğine, amel etmeyerek onu arkasına atan kimseyi ise ateşe sürükleyeceğine dair Câbir’den rivayet edilen : *“Kur’an, kendisine şefaathakkı verilmiş bir şefaathakçidir, doğrulanmış bir hasımdır; kim onu önüne alırsa Kur’an onu cennete götürür, kim onu arkasına alırsa Kur’an onu ateşe sürükler”*⁹⁵ rivayeti hadis ilmini bilmeyenlere Kur’an’ın yaratılmış olduğu yanılgısını verebilir.

İbn Hibbân’ın Çözümü :

İbn Hibbân’a göre bu tarz ifadeler Arapların kullandıkları üslûp ile alâkalıdır: Araplar bir şeye o şeyin kendi adını verdikleri gibi sebebinin adını da verebilirler. Kişi Kur’an ile amel etmesinin karşılığında cenneti kazanır. Burada cennete gitmeye sebep olan Kur’an değil Kur’an ile amel etmektir. Dolayısıyla Kur’an yaratılmış değildir.⁹⁶

⁹⁴ (Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 210-211, H.no: 1889)

⁹⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) جابر عن النبي صلى الله عليه وسلم قال القرآن مشفع وما حل مصدق من جعله إمامه فاده إلى الجنة ومن جعله خلف ظهره ساقه إلى النار.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 331-332, H.no: 124)

⁹⁶ H. III. asırda Kelâm tartışmalarının merkezinde yer alan Halku’l Kur’an meselesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Kuteybe, **Te’vilü Muhtelifi’l-Hadis, Hadis Müdâfası**, Trc. M. Hayri Kırbaoğlu, s. 340-343; Koçyiğit, Talat, **Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar**, s. 189-192; Yavuz, Yusuf Şevki, “Halku’l-Kur’an”, DİA, XV, 371-375, Özpınar, Ömer, **Hadis Edebiyatının Oluşumu**, s. 130,145.

2. Namazı Terkedenin Küfre Girme Tehlikesi

Yanılgıya Sevkedен Hadis :

Namazı terkeden kimsenin tekfiri meselesinde, Câbir'in rivayetinde Hz. Peygamber (s.a.s), "Kul ile küfür arasındaki irtibat namazı terketmekle olur"⁹⁷ buyurmaktadır.

Abdullah b. Büreyde'nin babasından rivayet ettiği haberde de Hz. Peygamber (sas): "Bizimle onlar arasındaki ahit namazdır. Kim namazı terkederse kâfir olur"⁹⁸ buyurmaktadır.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre bazı insanları, zikredilen rivayetler namazı vakti çıkıncaya kadar kasıtlı terkedenin kâfir olarak niteleneceği yanılgısına sürükleyebilir.

İbn Hibbân namazı diğer namazın vakti girinceye kadar kasıtlı olarak terkedenin kâfir olarak değerlendirilemeyeceğini belirtir. Çünkü Araplar kişinin başına sonunda gelecek bir durumun adını başında ortaya koyarlar. Küfründe başlangıcı ve sonu vardır. Kişi namazını kasten terketmek sûretiyle kâfir sayılmaz. Ancak küfre giden yola girmiş olur. Küfür belirli aşamalardan oluşan bir süreçten ibarettir. Küfrün ilk şubesi namazı terketmek, son hali ise mutlak manada kâfir olmaktır. Kişi namazı terketmekle küfrün başlangıcına girer ve bu istikamet üzere giderse bu durum onda alışkanlık oluşturur ve diğer namazları da terketmeye başlar. Sonunda dinden çıkacak derecede kâfir olur ki bu küfrün son aşamasını oluşturur. İbn Hibbân meseleyi Hz. Peygamber (sas)'den rivayet edilen diğer hadisleri göz önünde bulundurmaya çalışır.

Nafi'nin rivayet ettiği bir haberde "Yolculukta eşinin acı çekmesi sebebiyle İbn Ömer'e haber verildiğinde onun akşam namazını ertelemesi ve kendisine namaz

⁹⁷ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن جابر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ليس بين العبد وبين الكفر إلا ترك الصلاة.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 304, H.no: 1453)

⁹⁸ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عبد الله بن بريدة عن أبيه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن العهد الذي بيننا وبينهم الصلاة فمن تركها فقد كفر.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 305, H.no: 1454)

hatırlatıldığında susmak sûretiyle namazı şafak kaybolduktan sonra hatta gece ağırlaşınca kadar geciktirmesi ve sonrasında akşam ve yatsı namazlarını kılması durumu için şöyle demiştir: “Resulullah (sas) iş ciddileştiğinde, zor durumda kalındığında ve yola devam etme zorunluluğu olduğunda bu şekilde davranırdı.”⁹⁹

İbn Hibbân’a göre bu haber bize namazı vakti çıkıncaya kadar terkedenin dinden çıkacak derecede kâfir olmadığını gösterir.

Enes b. Mâlik’den rivayet edilen bir başka haberde “Hz. Peygamber (sas)’in yolculukta iki namazı bir arada kılmak istediğinde öğleyi ikindinin ilk vakti girinceye kadar ertelediği, sonra ikisini beraber kıldığı”¹⁰⁰ bildirilmektedir.

Câbir b. Abdullah’ın rivayetinde “Hz. Peygamber (sas)’in Arafat’ta konakladığı esnada öğle namazını kıldığı, arkasından ikindiye kıldığı ve iki namaz arasında bir namaz kılmadığı”¹⁰¹ bildirilmektedir.

⁹⁹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن نافع قال أخبر بن عمر بوجع امرأته في السفر فأخر المغرب فقيل الصلاة فسكت وأخرها بعد ذهاب الشفق حتى ذهب هوى من الليل ثم نزل فصلى المغرب والعشاء ثم قال هكذا كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يفعل إذا جد به السير أو حزبه أمر.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 306-307, H.no: 1455)

¹⁰⁰ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أنس بن مالك قال كان النبي صلى الله عليه وسلم إذا أراد أن يجمع بين الصلاتين في السفر أخر الظهر حتى يدخل أول وقت العصر ثم يجمع بينهما .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 309, H.no:1456)

¹⁰¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) جابر بن عبد الله فقال أمر رسول الله صلى الله عليه وسلم بقبية من شعر فضربت له بنمرة فسار رسول الله صلى الله عليه وسلم ولا تشك قريش إلا أنه واقف عند المشعر الحرام كما كانت قريش تصنع في الجاهلية فأجاز رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى أتى عرفة فوجد القبّة قد ضربت له بنمرة فنزل بها حتى إذا زاغت الشمس أمر بالقصواء فرحلت له فأتى بطن الوادي فخطب الناس ثم قال إن دماءكم وأموالكم حرام عليكم كحرمة يومكم هذا في شهركم هذا في بلدكم هذا ألا كل شيء من أمر الجاهلية تحت قدمي موضوع ودماء الجاهلية موضوعة وأن أول دم أضع من دماننا دم بن ربيعة بن الحارث كان مسترضعا في بني ليث فقتلته هذيل فاتقوا الله في النساء فاتكم أخذتموهن بأمان الله واستحللتم فروجهن بكلمة الله ولكم عليهن أن لا يوطئن فرشكم أحدا تكرهونه فإن فعلن ذلك فاضربوهن ضربا غير مبرح ولهن عليكم رزقهن وكسوتهن بالمعروف وقد تركت فيكم ما لن تضلوا بعده إن اعتصمتم به كتاب الله وأنتم تسألون عني فما أنتم قائلون قالوا نشهد أن قد بلغت فأديت ونصحت فقال بإصبعه السبابة يرفعها إلى السماء وينكتها إلى الناس اللهم أشهد ثلاث مرات ثم أذن ثم أقام فصلى الظهر ثم أقام فصلى العصر ولم يصلي بينهما شيئا.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 310-313, H.no: 1457)

İbn Hibbân'a göre burada ikinci namazının vaktinden önceye alınması kişinin kâfir olmasını gerektirmediği gibi o namazın vaktinden sonra kılınması da kişiyi kâfir yapmaz.

Muaz b. Cebel (ra)'nin rivayetinde "Allah Resulü (sas), güneş henüz gök ortasından batıya batmadan önce yola çıktığı zaman, öğleyi ikindiye kadar ertelerdi ve ikisini bir arada kılardı. Eğer güneş batıya kaydıkten sonra yola çıkarsa öğle ile ikindiye, öğlenin vaktinde beraber kılardı. Akşamdan önce yola çıktığında akşamı yatsıya kadar geciktirir, yatsı ile beraber kılardı. Şayet akşamdan sonra yola çıkmış ise yatsıyı öne alıp akşamla beraber kıldığı rivayet edilmektedir."¹⁰²

Bir rivayetinde Ebû Hüreyre, "Allah Resûlü (sas) ile beraber yürüdük, uyuduk ve güneş gözükmünceye kadar uyuya kaldık. Hz. Peygamber (sas) 'Herkes devesinin başını tutsun ve bu yeri terketsin' dedikten sonra abdest aldı ve iki rekat namaz kıldı."¹⁰³

İbn Hibbân'a göre Ebû Hüreyre rivayetinde de belirtildiği üzere Hz. Peygamber (sas) orada bulunan topluluğa uyanır uyanmaz namazı eda etmelerini emretmemiş, öncelikli olarak uyudukları mekândan ayrılmalarını istemiş ve sonra abdest alıp namaz kılmalarını emretmiştir. Bu durum da bize namazı vakti çıkıncaya kadar kılmayan kimsenin tekfir edilemeyeceğini göstermektedir.

Katâde'nin rivayetinde Hz. Peygamber (sas) şöyle buyurur: "Uykuda ihmal etme gevşek davranma namazda gevşeklik anlamına gelmez. Gevşeklik vakti çıkıp diğer namazın vakti girdiğinde namazı kılmayan kimse için geçerlidir."

¹⁰² Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن معاذ بن جبل أن النبي صلى الله عليه وسلم خرج في غزوة تبوك فكان إذا ارتحل قبل زيف الشمس أخرج الظهر حتى يجمعها إلى العصر فيصليهما جميعاً وإذا ارتحل بعد زيف الشمس صلى الظهر والعصر جميعاً ثم سار وكان إذا ارتحل قبل المغرب أخرج المغرب حتى يصلها مع العشاء وإذا ارتحل بعد المغرب عجل العشاء وصلها مع المغرب.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 313-316, H.no: 1458)

¹⁰³ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي هريرة قال عرسنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ذات ليلة فلم نستيقظ حتى أدتنا الشمس فقال النبي صلى الله عليه وسلم ليأخذ كل رجل منكم راحلته ثم يتحنى عن هذا المنزل ثم دعا بالماء فتوضأ فسجد سجدتين ثم أقيمت الصلاة.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 316, H.no: 1459)

İbn Hibbân'a göre Resulullah (sas), "gevşeklik" (تفرط) ifadesini namazı diğer namazın vakti girdiği halde kılmayan kimseler için kullanmıştır. Bu da bize gösteriyor ki böyle bir durumda olan kimse kâfir olarak nitelendirilemez. Şayet namazı terkedenin kâfir olarak değerlendirmek gerekseydi Hz. Peygamber (sas), التاخير ve التقصر ifadeleri yerine küfür lafızları kullanırdı.

İbn Ömer'den yapılan rivayette "Hz. Peygamber (sas) ordudan ayrılan bir guruba 'Aranızda hiç kimse Beni Kureyza'ya ulaşmadan öğle namazını kılmayın' buyurdu; Ancak bir gurup namazın vaktini kaçırmaktan dolayı korktular ve namazı kıldılar. Diğer bir gurup ise Hz. Peygamber (sas)'nin kendilerine emredinceye kadar namazı kılmadılar. Namazın vaktini kaçıran gurubu Hz. Peygamber (sas) ayıplamadı."¹⁰⁴

İbn Hibbân'a göre şayet, namazı diğer vaktin namazı girinceye kadar terkedene kâfir ismini vermek gerekseydi Hz. Peygamber (sas) ümmetine namazı geciktirdikleri takdirde kâfir olacaklarını açıklardı. Halbuki Hz. Peygamber (sas) bu şekilde davrandıklarından dolayı onları ayıplamadı.

Netice itibarıyla İbn Hibbân'a göre Ebû Hüreyre rivayetinde Hz. Peygamber (sas)'in "Kur'an hakkında şüphe (sorgulama) küfürdür"¹⁰⁵, "Babalarınızla övünmeyin, kim başıyla övünürse küfre girer"¹⁰⁶ ve Ebû Hüreyre'nin haberinde Hz. Peygamber (sas) "Allah'a

¹⁰⁴ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن نافع عن بن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نادى فيهم يوم انصرف عنهم الأحزاب ألا لا يصلين أحد الظهر إلا في بني قريظة فأبأ ناس فتخوفوا فوث وقت الصلاة فصلوا وقال آخرون لا نصلي إلا حيث أمرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم وإن فات الوقت فما عنف رسول الله صلى الله عليه وسلم واحدا من الفريقين .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 320-321, H.no: 1462)

¹⁰⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال المرء في القرآن كفر .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 324-325, H.no: 1464)

¹⁰⁶ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) سمع أبا هريرة يقول سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول لا ترغبوا عن آباءكم فإنه من رغب عن أبيه فقد كفر .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 328, H.no: 1466)

küfür üçtür: Sineleri dövmek, ağıt yakmak, nesebi kötölemek¹⁰⁷ şeklindeki rivayetlerde yer alan küfür ifadeleri kişinin dinden çıkmasına neden olacak tarzdaki küfrü içermemektedir.

Büreyde'nin rivayetinde Resûlullah (sas) "Bulutlu günde namaza erken kalkın, kim namazı terkederse kâfir olur"¹⁰⁸ buyurmaktadır.

3. Fıtrat

Yanılığa Sevkedene Hadis :

Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir haberde Hz. Peygamber (sas)'e Müşriklerin zürriyetlerinin durumunun sorulması üzerine Hz. Peygamber (sas): "Allah onların ne yapacak olduklarını bilir."¹⁰⁹ buyurmuştur.

Esved b. Seri'nin rivayetinde, müşriklerin zürriyetlerinin öldürölme haberi Hz. Peygamber (sas)e ulaştığında ise Hz. Peygamber (sas): 'sizin hayırlınız müşriklerin çocukları değil mi? Her doğan islâm fıtratı üzerine dünyaya gelir. Sonra ebeveyni onu Yahudileştirir, Hristiyanlaştırır, Mecusileştirir'¹¹⁰ buyurmaktadır.

¹⁰⁷ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) سمعت أبا هريرة وهو في بيت أم الدرداء يقول قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ثلاث من الكفر بالله شق الجيب والنياحة والطعن في النسب.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 326-327, H.no: 1465)

¹⁰⁸ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن بريدة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال بكروا بالصلاة في يوم الغيم فإنه من ترك الصلاة فقد كف.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 322, H.no: 1463); Ayrıntılı bilgi için bkz. eş-Şevkânî, **Neylül Evtâr**, I, 345-346; Davudoğlu, Ahmed **Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi**, I, 355.

¹⁰⁹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عطاء بن يزيد أخبره أنه سمع أبا هريرة يقول سئل رسول الله صلى الله عليه وسلم عن ذراري المشركين فقال الله أعلم بما كانوا عاملين.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 340, H.no: 131)

¹¹⁰ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) الأوسود بن سريع وكان شاعرا وكان أول من قص في هذا المسجد قال أفضى بهم القتل إلى أن قتلوا الذرية فبلغ النبي صلى الله عليه وسلم فقال أوليس خياركم أولاد المشركين ما من مولود يولد إلا على فطرة الإسلام حتى يعرب فأبواه يهودانه وينصرانه ويمجسانه.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 341, H.no: 132)

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân fitrat meselesini Ebû Hüreyre'den rivayet edilen 'Her doğan fitrat üzere dünyaya gelir. Sonra ebeveyni onu Yahudileştirir, Hıristiyanlaştırır, Mecusileştirir. Tıpkı Sizin develerinizi ürettiğiniz gibi, siz hiç o yavrunun burnunda, kulağında eksik ya da kesik bir şey hisseder misiniz" bundan sonra Ebû Hüreyre; dilerseniz şu ayeti okuyun: 'O halde sen yüzünü bir muvahhid olarak dine Allah'ın o fitratına çevir ki O insanları bunun üzerine yaratmıştır. Allah'ın yaratmasında bir değişme olmaz'¹¹¹ ayetini zikretmiştir.¹¹²

İbn Hibbân Hz. Peygamber (sas)'ın 'her doğan fitrat üzere dünyaya gelir' hadisindeki fitrat ile Adem (as)'nın sulbünden çıkarıldıkları hal üzerindeki yaratmayı kastetmiştir. Bu durumda kişi ister cennetlik ister cehennemlik olsun üzerinde yaratıldıkları bu yaratmada bir değişme olmadığını belirtmek istemiştir. Hızır'ın çocuğu öldürmesi olayı bu konuya emsal teşkil etmektedir. Hızır'ın öldürdüğü çocuk Allah'ın onu yarattığı gün kâfir olarak mühürlenmişti. Allah Teâlâ bu durumu Hızır'a bildirmiş, Musa (as) ise bu durumdan haberdar edilmemiştir.

İbn Hibbân rivayetlerde geçen "Yahudileşme, Hıristiyanlaşma, Mecusileşme" ifadelerine de açıklama getirmiştir. Ona göre Arap fiili faile izâfe ettiği gibi, âmire de izâfe edebilir. Hz. Peygamber (sas) "Yahudileşme, Hıristiyanlaşma, Mecusileşme" ismini bir babanın oğluna bir şeyi fiil lafzıyla emretmesine verdi. Çünkü hiçbir ebeveyn mutlak manada çocuğunu kendi inancına sokamaz, sadece ona yönlendirmede bulunabilir. Ancak kişinin kendisi Yahudi, Hıristiyan, Mecûsi olur. Müşrikler de kendi çocuklarını Allah'ın ilmi sabıkındaki yaratmaya rağmen Yahudileştiremezler. Ayrıca İbn Hibbân görüşünü temellendirmek için birkaç misal vermektedir:

İbn Ömer'in rivayetinde Hz. Peygamber (sas)'ın hacda başını traş ettiği ifade edilir. Hz. Peygamber (sas) bu söz ile saç kesme işini berberin yaptığını kendisinin yapmadığını

¹¹¹ er-Rum 30/30

¹¹² Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) أبي هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال كل مولود يولد على الفطرة فأبواه يهودانه وينصرانه ويمجسانه كما تنتجون إيلكم هذه هل تحسون فيها من جدعاء ثم يقول أبو هريرة فاقروا إن شئتم { فطرة الله التي فطر الناس عليها لا تبديل لخلق الله }

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 337, H. no: 129)

kasteder. Kısaca, Bu örnekte berber ile çocuk aynı konumdadır. Nasıl ki saç kesme eylemi berbere izafe edilmişse “Yahudileşme, Hıristiyanlaşma, Mecusileşme’ eylemi de ebeveyne izafe edilmiştir.¹¹³

İbn Hibbân’ın konu ile alakalı olarak son zikrettiği bir haber ise Hz. Aişe(ra)’nin ölen bir çocuk için ”ne mutlu ona cennet serçelerinden bir serçe” demesi üzerine Hz. Peygamber (sas)’in “Bilmez misin Allah cennet ile cehennemi yaratmış, ona da buna da ehil yaratmıştır”¹¹⁴ rivayetidir.

İbn Hibbân’a göre Hz. Peygamber (sas) bu rivayette ölen çocuğun cehennemlik olduğunu kastetmemiştir. Ölen bir kişi için tezkiyeden uzak durulması gerektiğini belirtmek istemiştir. Ölen bir çocuğun durumu bile mutlak manada belli değilken, yetişkinlerin çok taat sahibi olmaları ya da günaha yaklaşmamış olmaları sonucunda dahi mutlak manada cennetliktir hükmü verilemez. İbn Hibbân müşrik çocuklarının zürriyeti hakkındaki düşüncesini ve bu konudaki cem işlemini *Fusûlu’s Sünen* adlı eserinde geniş bir şekilde yaptığı için Sahih’inde zikrettiğimiz hadisler arasındaki yanılığa işaret etmekle yetinmiştir. Ancak eser günümüze ulaşma imkanı bulamamıştır.

B. Lafızların Anlam İnceliklerine Dikkat Çekilmesi

1. Uyuklamanın Abdesti Gerekli Kılmadığı

Yanılgıya Sürükleyen Hadis :

Uykunun abdest üzerindeki etkisi konusunda, İbn Cüreyc rivayetinde İbn Abbas, “Hz. Peygamber (sas)’in bir akşam yatsı namazını geç kıldırıldığını ve cemaatten bir kısım insanların uyanıp uyandıklarını ve tekrar uyanıp uyandıklarını belirtmekte ve bunun üzerine Ömer İbnu’l Hattab’ın insanları namaza çağırdığını ve Hz. Peygamber (sas)’in de başından su damladığı ve elini başının yarısına koymuş bir halde cemaatin yanına geldiğini

¹¹³ İbn Kuteybe, Te’vilü Muhtelifi’l Hadîs, Hadîs Müdâfası, Trc ve şerh. M. Hayri Kırbaçoğlu, s. 175-177.

¹¹⁴ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عائشة أم المؤمنين قالت توفي صبي فقلت طوبى له عصفور من عصافير الجنة فقال النبي صلى الله عليه وسلم أولا تدرين أن الله خلق الجنة وخلق النار فخلق لهذه أهلا وللهذه أهلا.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 361, H.no: 138)

anlatmaktadır. Bunun üzerine Resûlullah'ın; “eğer ümmetine meşakkat vermese yatsıyı hep böyle bir vakitte kılmalarını emrederdim”¹¹⁵ buyurduğunu rivayet etmektedir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre bu rivayet hadis ilmini iyi bilmeyen bazı kimseleri, uyuyan kimsenin bazı hallerde uykunun abdesti bozmayacağı yanılgısına sürükleyebilir. Halbuki hadiste geçen (رقد) fiili “uyuklama” (نعس) anlamındadır. Bu ise (نوم) fiilinde olduğu gibi tam manasında bir uyku anlamı içermez. (رقد) fiilinin bünyesinde uyuklama ve uzanma anlamı vardır. Bu durumda olan kişi için abdest gerekli olmaz.

İbn Hibbân'a göre (الرقاد) uyuklama ya da şekerlemenin başlangıcı ve sonu vardır: Onun başlangıcı (النعس) uyuklamadır ki o uykunun ilk anıdır. Öyle bir durumdur ki bu hal üzere olan kişi konuşulanı duyar, kendisinden herhangi bir hades zuhûr ettiğinde onu bilir. Onun nihayeti ise aklın işlevini yitirmesidir ki kişi böyle bir durumda konuşulanı anlamaz, kendisinden bir hades zuhûr etti mi ondan haberdar olmaz.

İbn Hibbân'a göre (النعس) uyuklama halinde olan kişinin bu durumu ister uzun ister kısa sürsün abdesti bozulmaz, (النوم) durumunda ki uyku ise abdesti gerekli kılar. Bunların ikisi de ayrı mefhumlardır.

İbn Hibbân, uyku ve uyuklama arasındaki anlam farklılığını ayet ve hadisten delil getirmek sûretiyle bu meseledeki düşüncesini temellendirmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâla hakkında “Onu ne bir uyku ne de uyuklama tutmaz”¹¹⁶ buyurulmaktadır.

¹¹⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) بن جريج قال قلت لعطاء أي حين أحب إليك أن أصلي للعتمة إما إماما وأما خلوا فقال سمعت بن عباس يقول اعتم رسول الله صلى الله عليه وسلم بالعتمة حتى رقد الناس واستيقظوا ورددوا واستيقظوا فقال عمر رضي الله تعالى عنه الصلاة الصلاة فخرج رسول الله صلى الله عليه وسلم كأنني أنظر إليه الآن تقطر رأسه ماء واضعا يديه على رأسه فقال لولا أن أشق على أمتي لأمرتهم أن يصلوا هكذا.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, III, 379, H.no: 1098-1099)

¹¹⁶ el-Bakara 2/255

Safvan b. Assal el-Muradiyyi haberinde de belirtildiği üzere Hz. Peygamber (sas)'in “uyku, büyük ve küçük tuvalete gitmek, üçünden birinin varlığı abdesti gerekli kılar.”¹¹⁷ rivayetinde yer alan ‘büyük ve küçük tuvalet ihtiyacını giderme’ (الغائط, البول) arasında abdesti bozması açısından bir fark olmadığı halde bu durum farklı kavramlar kullanılmak sûretiyle ifade edilmiştir. Uyku meselesinde ise sadece (النوم) zikredilmiştir. Hz. Peygamber (sas) büyük ve küçük tuvalet ihtiyacının karşılanmasında (البول ve الغائط) ikisi de abdesti bozduğu için hadiste her ikisi de zikredilmiş ancak uyku meselesinde sadece (النوم) “uyku” zikredilmiş “uyuklama” (النعس) zikredilmemiştir.

Hadiste “büyük ve küçük tuvalet ihtiyacının giderilmesinde” bu durumun ister az olsun ister çok olsun; ister otururken isterse rükû’, secde, kıyam, hallerinde olsun farketmeyeceği ve durumda olan kimsenin abdestinin bozulacağı belirtilmektedir.

İbn Hibbân’a göre (النوم) durumunda uyuyan kimsenin uykusu ister az ister çok olsun; ister oturarak ister uzanma durumunda olsun farketmez, abdesti gerekli kılar. Çünkü bu durumda aklın zevâli söz konusudur. Yani bu “uyku” (النوم) durumunda kişi kendini kontrol edemediği gibi abdestini de kontrol edemez.

İbn Hibbân uyku–abdest ilişkisini tüm boyutlarıyla ele almış ve pek çok İslâm aliminin görüşlerinde yer vermediği bir incellekle “uyku-uyuklama” (النعس-الرقاد-النوم) mefhumları arasındaki ilişkiyi tesbit etmiş ve hangisinin abdesti gerekli kılıp kılmadığını ortaya koymaya çalışmıştır.¹¹⁸

¹¹⁷ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن زر قال أتيت صفوان بن عسال المرادي فقال لي ما حاجتك قلت له ابتغاء العلم قال فإن الملائكة تضع أجنحتها لطالب العلم رضى بما يطلب قلت حك في نفسي المسح على الخفين بعد الغائط والبول وكنت امرأ من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم فأنتيك أسألك هل سمعت منه في ذلك شيئا قال نعم كان يأمرنا إذا كنا في سفر أو مسافرين أن لا ننزع خفافنا ثلاثة أيام ولياليهن إلا من جنابة لكن من غائط وبول ونوم.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, III, 381-382, H.no: 1100)

¹¹⁸ Bkz. eş-Şevkânî, a.g.e., I, 225-256; ez-Zeylâî, **Nasbu’r Râye**, I, 44-45; İbn Hacer, **Bülûğü’l-Meram, Selâmet Yolları**, Trc. Şerh. Ahmed Davudoğlu, I, 91.

2. Sabah Namazının Efdal Vakti

Yanılıya Sevkedene Hadis :

Sabah namazının alaca karanlıkta mı yoksa tan yeri ağarınca mı kılınmasının daha faziletli olacağı meselesinde Rafi' b. Hadic'in rivayetinde Hz. Peygamber (sas): "Sabah namazını ortalık ağarınca kılın, çünkü bunun ecri daha büyüktür."¹¹⁹ buyurmaktadır.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre hadis ilminde engin bilgiye sahip olmayan bazı kimseler zikrettiğimiz rivayeti delil göstermek sûretiyle sabah namazının ortalık ağarınca kılınmasının daha faziletli olduğu yanılıgısına sürüklenebilir.

İbn Hibbân'a göre sabah namazını "alaca karanlıkta" (التعلس) kılmak daha faziletlidir. Hz. Peygamber (sas)'in "aydınlık" (لأسفار) ifadesi sabah namazının aydınlıkta kılınacağı anlamına gelmez. Hz. Peygamber (sas) ve ashâbı sabah namazını alaca karanlıkta kılmışlardır. Ancak mehtablı gecelerde sabah namazının vakti olan fecrin doğuşunu tam olarak ayırtedemediklerinden dolayı sabah namazını gecedene kılmaya başlıyorlardı. Bu sebep dolayısıyla Hz. Peygamber (sas) onlara "sabah namazını ortalık ağarınca kılın" ifadesini kullanmak sûretiyle onları ikaz etti. Ayrıca sabah namazının vaktinin girdiğinden emin olmaları için namazı aydınlıkta kılmalarını emretmiş ve bu zamanda kılınan namazın fecrin doğuşu tam olarak ayırtedilmeden kılınan namazdan daha ecirli olduğunu bildirmiştir.

Netice itibarıyla İbn Hibbân'a göre Hz. Peygamber (sas), hayatında iki vakitte sabah namazını aydınlıkta kılmıştır. Birincisi, Süleyman b. Büreyde'nin babasından naklettiği haberde "namazın vakitlerini soran zata Hz. Peygamber (sas): "Bizimle iki günün namazını kıl" buyurmuş ve ilk gün sabah namazını karanlıkta ikinci gün aydınlıkta

¹¹⁹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن رافع بن خديج عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال أسفروا بصلاة الصبح فإنه أعظم للأجر أو قال أعظم لأجوركم.
(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 358, H.no: 1491)

kıldırılmıştır.”¹²⁰ İkincisi ise “Cibrîl’in Hz. Peygamber (sas)’e namazın vakitlerini bildirdiği haberdır.”¹²¹ Bu iki durumun dışında Hz. Peygamber (sas) ölünceye kadar sabah namazını aydınlıkta kılmamıştır.¹²²

C. Batın Manalı İfadelerin Zahir Manasında Değerlendirilmesi

1. Duanın Kazayı Defedeceği Yanılgısı

Yanılgıya Sevkeden Hadis :

Ebû Hüreyre’den rivayet edilen bir haberde “bir adamı bir şeyin sokması üzerine, Hz. Peygamber (sas)’in o kişiye “sen akşamladığında Allah’ın yarattıklarının kötülüğünden, Allah’ın kusursuz kelimelerine sığınıyorum” demiş olsaydın, o sana zarar vermezdi”¹²³ şeklindeki rivayet, hadis sanatında derinleşmemiş kimseyi, dua’nın kazayı defedeceği

¹²⁰ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن سليمان بن بريدة عن أبيه قال أتى النبي صلى الله عليه وسلم رجل فسأله عن وقت الصلاة فقال صل معنا هذين الوقتين فلما زالت الشمس صلى الظهر ثم صلى العصر والشمس مرتفعة بيضاء حية وصلى المغرب حين غابت الشمس وصلى العشاء حين غاب الشفق وصلى الفجر بغلس فلما كان من الغد أمر بلالا فأبىرد بالظهر فأنعم أن يبرد بها وأمره فأقام العصر والشمس حية آخرها فوق الذي كان أول مرة وأمره فأقام المغرب قبل مغيب الشفق وأمره فأقام العشاء بعدما ذهب ثلث الليل وأمره فأقام الفجر فأسفر بها ثم قال أين السائل عن وقت الصلاة قال أنا يا رسول الله قال وقت صلاتكم بين ما رأيتم.
(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 359-360, H.no: 1492)

¹²¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) أسامة بن زيد أن بن شهاب أخبره أن عمر بن عبد العزيز كان قاعدا على المنبر فأخبر الصلاة شينا فقال عروة بن الزبير أما علمت أن جبريل قد أخبر محمدا صلى الله عليه وسلم بوقت الصلاة فقال له عمر أعلم ما تقول يا عروة فقال عروة سمعت بشير بن أبي مسعود يقول سمعت أبا مسعود الأنصاري يقول سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول نزل جبريل فأخبرني بوقت الصلاة فصليت معه ثم صليت معه ثم صليت معه ثم صليت معه فحسب بأصابعه خمس صلوات ورأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي الظهر حين تزول الشمس وربما آخرها حين يشتد الحر ورأيت يصلي العصر والشمس مرتفعة بيضاء قبل أن تدخلها الصفرة فينصرف الرجل من الصلاة فيأتي ذا الحليفة قبل غروب الشمس ويصلي المغرب حين تسقط الشمس ويصلي العشاء حين يسود الأفق وربما آخرها حتى يجتمع الناس وصلى الصبح بغلس ثم صلى مرة أخرى فأسفر بها ثم كانت صلاته بعد ذلك بالغلس حتى مات صلى الله عليه وسلم لم يعد إلى أن يسفر.
(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 362, H.no: 1494)

¹²² Bkz. eş-Şâfiî, el-Ümm, I, 75; İhtilâfu’l Hadîs, s. 207; et-Tahâvî, Şerhu Me’âni’l Âsâr, I, 176-184; es-Serâhsî, el-Mebsût, I, 141; İmam Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, el-Fethu’r-Rabbânî Tertibi, trc ve açk. Rifat Oral, thk ve thr. Süleyman Sarı, IV,76-82.

¹²³ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) أبي هريرة أن رجلا لدغ فقال النبي صلى الله عليه وسلم أما إنك لو كنت قلت حين أمسيت أعوذ بكلمات الله التامات من شر ما خلق ما ضرك قال فكان أبو هريرة إذا لدغ إنسان منا أمره أن يقولها.
(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, III, 309-310, H.no: 1036)

yanılıgısına sürükleyebilir. Ne var ki Hz. Peygamber (sas) bu ifadesiyle ‘sen bu dediğimizi söylemiş olsaydın sokmanın acısı sana zarar vermezdi’ demek istemiştir. Yoksa o söylenen sözün Allah’ın kazasını defedeceği anlamına gelmez.

2. Medine Halkının Uhud Dağına Benzetilmesi

Yanılgıya Sürükleyen Hadis :

Enes b. Mâlik rivayetinde “Hz. Peygamber (sas)’in Uhud’a baktığını ve ‘uhud bizi seven bir dağdır, biz de onu severiz’ dediğini”¹²⁴ bildirmektedir.

İbn Hibbân’ın Çözümü :

İbn Hibbân’a göre hadis ilminde uzman olmayan kimseler batın mana ifade eden kelimeleri zahir manasında değerlendirmek sûretiyle yanılgıya düşebilirler. Hz. Peygamber (sas), ‘Uhud bizi sever’ ifadesiyle Uhud halkını kastetmiştir. Bu tarz temsili ifadeler Kur’an’da da yer almaktadır. Allah Teâlâ’nın “kâfirlikleri sebebiyle buzağı sevdası iliklerine kadar işlemiştir, kalpleri onun sevgisiyle dopdoluydu”¹²⁵ (*واشربوا في قلوبهم العجل بكفرهم*) ayeti de bu durum için bir misal teşkil etmektedir. Ayette Allah Teâlâ “içiniz” (*واشربوا*)¹²⁶ ifadesiyle buzağı sevgisini kastetmiştir. Yusuf sûresinde geçen “ karyeye sor”¹²⁷ ifadesiyle de Medine halkı kastedilmiştir.

3. Kişinin Öldüğünde Üzerindeki Elbise İle Dirilmesi

Yanılgıya Sevkeden Hadis :

Ebû Said el Hudrî’nin rivayet ettiği bir haberde Hz. Peygamber (sas), “Ölü kıyamet günü içinde öldüğü elbise ile diriltilecektir.”¹²⁸ buyurmaktadır.

¹²⁴ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أنس قال نظر رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى أحد وقال إن أحدا جبل يحبنا ونحبه.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IX, 42, H.no: 3725)

¹²⁵ el-Bakara 2/93

¹²⁶ İşrâb: İçirmek demektir. Boyanın kumaşa içirilmesi anlamına gelir ki bununla temsili bir istihâre yapılmıştır.

¹²⁷ Yusuf 12/82

¹²⁸ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي سعيد الخدري قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الميت يبعث في ثيابه التي قبض فيها.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, XVI, 307, H.no: 7316)

İbn Hibbân'a göre hadis ilmine tam manasıyla vakıf olmayan bazı kesimler Hz. Peygamber (sas)'in batın manalı ifadelerini zâhir manasında değerlendirmek sûretiyle yanılıya düşmektedirler. Hz. Peygamber (sas), zikredilen rivayet ile kişinin öldüğü zamanda üzerinde bulundu hâli yani işlemiş olduğu amellerini kastetmiştir. Allah Teâlâ'nın "elbiseni temizle"¹²⁹ (وثيابك فطهر) ayetindeki "elbise" kelimesiyle amelin düzeltilmesi¹³⁰ kastedilmektedir .

İbn Hibbân'a göre insanlar kıyamet gününde diriltilecekleri zaman üzerlerinde zaten elbise olmayacaktır. Hz. Peygamber (sas); kıyamet gününde insanların yalın ayak, çıplak, sünnetsiz¹³¹ ve has un çöreği gibi bembeyaz, lekesiz ve herhangi bir işareti bulunmayan bir yerde¹³² her kulun bulunduğu hal üzere diriltilmek sûretiyle haşrolunacaklarını¹³³ belirtmektedir.

4. Allah Teâla Hakkındaki Müteşabih İfadeler

Yanılgıya Sevkedene Hadis :

Allah Teâlâ'nın zatına taalluk eden sıfatların doğru bir şekilde te'vîl edilmesi üzerine Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir haberde Hz. Peygamber (sas): "Allah'ın yemini (sağ eli) doludur. Harcamak onu eksiltmez, gece ve gündüz devamlı bağış dağıtır. Yeri ve göğü yarattığından bu yana onun ne kadar harcadığını düşündünüz mü? Şu biline ki

¹²⁹ el-Müddessir 74/ 4

¹³⁰ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن منصور عن إبراهيم وثيابك فطهر قال وعملك فأصلح.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, XVI, 310, H.no: 7317)

¹³¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن عباس قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول يحشر الناس حفاة عراة غرلا.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, XVI, H.no: 7318)

¹³² Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن سهل بن سعد ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال يحشر الناس على أرض بيضاء عراء كقرصة النقي ليس فيها علم لاحد.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, XVI, H.no: 7320)

¹³³ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن جابر قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول يبعث كل عبد على ما مات عليه.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, XVI, H.no: 7319)

elindekiler asla eksilmemiştir. Kâh yükseltir kâh alçaltır. Arşıda suyun üzerindedir”¹³⁴ buyurmaktadır.

İbn Hibbân’ın Çözümü :

İbn Hibbân’a göre hadis ilminden anlamayanlar bu tarz haberleri delil göstermek sûretiyle hadis ehlinin müşebbeheye dahil olduğu yanısına düşebilirler ki hadisçiler böyle olmaktan Allah’a sığınır. Hadisçiler, içerisinde temsil lafızları bulunan bu tarz haberleri Allah’ın sıfatlarına herhangi bir şekil izâfe etmeksizin kendi aralarında nasıl anarlarsa öyle anlarlar. Bunlar temsîlî lafızlar oldukları için benzetme yapmaksızın öylece inanırlar. Çünkü Allah yarattıklarından hiç birine benzemez.

Hadiste zikredilen “Allah’ın yemini sehavetle doludur” ifadesi Allah Teâlânın hiçbir zaman tükenmeyecek olan ihsan ve ikram hazinelerinden kinâyedir. Yemin ile sağ el kastedilmiştir. Ancak bu tarz benzetmeler tahdid ve cisimleştirmeyi ifade ettiğinden Allah Teâlâ için düşünülemez. Allah Teâlâ herhangi bir had ile sınırlandırılmaktan münezzehtir.¹³⁵

D. Hadisten Asıl Kastedilene Dikkat Çekilmesi

1. Bir Vakitte İki Namaz

Yanılığa Sevkeden Hadis :

Abdullah b. Samit’den Onun da Ebû Zerr’den rivayetinde şöyle buyrulur: “Halilim, bana başımdaki amirim elleri ayakları kesilmiş bir kölede olsa onu dinleyip kendisine itaat etmemi, komşularımın ailelerini gözetip onlara iyilikle muamele etmemi ve namazı da

¹³⁴ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي هريرة قال وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم يمين الله ملأى لا يغيضها نفقة سحاء بالليل والنهار أرايتم ما أنفق منذ خلق السماوات والأرض فإنه لم يغيض ما في يمينه واليد الأخرى القبض يرفع ويخفض وعرشه على الماء.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, II, 503, H.no: 725)

¹³⁵ Davudoğlu, Ahmed, a.g.e., I, 339; İbn Kuteybe, a.g.e., s. 356-364; Dölek, Adem, **Edebî Açından Hadislerde Teşbih ve Temsiller**, s. 336.

vaktinde kılmamı tavsiye etti. Ayrıca, (evinde namazı kılar da) sonra namaz kılmakta olan imama yetişirsen, onun arkasında namaza dursun. Bu (ikinci) kıldığı onun için nâfile olur.¹³⁶

İbn Hibbân'ın Çözümü:

İbn Hibbân'a göre hadiste zikredilen "o nâfiledir" (**فهى نافلة**) ifadesiyle kastedilen birinci değil ikinci namazdır. "Hz. Peygamber (sas) namazı vaktinde kıl. Şayet cemaate, namazlarını kıldıktan sonra yetişirsen, sen o namazı daha önce kıldığın için namazını korumuş olursun. Şayet kılmamış olarak onların namazına yetişirsen bu senin için nâfile olur"¹³⁷ buyurmaktadır.

İbn Hibbân'a göre namazını vaktinin evvelinde kılmış birisinin, namaza durmuş bir imama rastladığı zaman ikinci olarak kıldığı namaz onun için nâfile hükmündedir. Yoksa ince araştırma yetisine sahip olmayan bazı kesimlerin iddia ettikleri gibi niyetsiz namaz câiz olmaz. Kişinin niyetinin imamın niyetiyle aynı olması gerekir.

İmamın namazı geciktirdiği vakit kişinin tek başına namazı vaktinde kılması evlâdır. Sonra onu birde imamla beraber kılarırsa imamla kıldığı ikinci namaz nâfile olur.¹³⁸

2. Namazdaki Rükû'nun Niteliği

Yanılıya Sürükleyen Hadis :

İbn Şihâb'ın Ebî Seleme'den rivayetinde "Ebû Hüreyre'nin, Ebû Seleme'nin de aralarında bulunduğu bir cemaate namaz kıldırıldığı ve namazda her eğilip doğruldukça

¹³⁶ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي ذر قال أوصاني خليلي بثلاث اسمع وأطع ولو لعبد مجدع الأطراف وإذا صنعت مرقة فأكثر ماءها ثم انظر إلى أهل بيت من جيرانك فأصحبهم منه بمعروف وصل الصلاة لوقتها فإن وجدت الإمام قد صلى فقد أحزرت صلاتك وإلا فهي نافلة. (Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 622, H.no: 1718)

¹³⁷ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي ذر قال قال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم صل الصلاة لوقته فإن أتيت القوم وقد صلوا كنت قد أحزرت صلاتك وإن لم يكونوا صلوا صليت معهم وكانت لك نافلة.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 624, H.no: 1719)

¹³⁸ İbn Kuteybe, a.g.e., s. 314-317; Davudoğlu, Ahmed, a.g.e., III, 664-665; Koçkuzu, Ali Osman, a.g.e., s. 211.

tekbir aldığı ve namazdan çıktıktan sonra da ‘İçinizde namazı Resûlullah (sas) ‘in namazına en fazla benzeyeniniz benim’¹³⁹ dediği rivayet edilmektedir.

İbn Hibbân’ın Çözümü :

İbn Hibbân’a göre zikredilen hadis, hadis ilminde derinleşmemiş bazı kesimleri, Hz. Peygamber (sas)’in namazda rükû’a eğildiğinde ve rükû’dan kalkıldığında yani her eğilmeye ve doğrulmada sadece tekbir getirdiği bunun dışında başka bir şey söylemediği yanılığın sürükleyebilir. Meseleye hadislerin bütünlüğü açısından baktığımızda Hz. Peygamber’in rükû’dan doğrulduğunda “Allah kendisine hamdedenin hamdini kabul eder” manasında (سمع الله لمن حمده ربنا ولك الحمد) dediği bilinmektedir.

Yunus b. Zeyd’in Zührî’den onun da Ebû Seleme’den naklettiği haberde “Ebû Hüreyre’nin Mervan tarafından Medine’ye kaymakam olarak tayin edildiği bir zamanda onun farz namazları kıldırıldığı , rükû’a giderken tekbir aldığı ve rükû’dan doğrulurken “Allah kendisine hamdedenin hamdini kabul eder” (سمع الله لمن حمده ربنا ولك الحمد) dediği, sonra secdeye giderken tekbir aldığı, teşehhüdden sonra ayağa kalkarken tekbir aldığı ve bundan sonra namazı bitirinceye kadar her rekâtte böyle yaptığı ve namazını bitirdikten sonra cemaate yönelip ‘şüphesiz ki içerisinde Resûlullah’ın namazına en ziyâde benziyeniniz benim’¹⁴⁰ buyurduğu rivayeti bu duruma delil teşkil etmektedir.

¹³⁹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي سلمة أن أبا هريرة كان يصلي بهم كان يكبر في كل خفض ورفع فإذا انصرف قال إني لأشبهكم صلاة برسول الله صلى الله عليه وسلم.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 62, H.no: 1766)

¹⁴⁰ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي سلمة أن أبا هريرة حين استخلفه مروان على المدينة كان إذا قام إلى الصلاة المكتوبة كبر ثم يكبر حين يركع فإذا رفع رأسه من الركوع قال سمع الله لمن حمده ربنا ولك الحمد ثم يكبر حين يهوي ساجدا ثم يكبر حين يقوم بين الثنتين بعد التشهد ثم يفعل مثل ذلك حتى يقضى صلاته فإذا قضى صلاته وسلم أقبل على أهل المسجد فقال والذي نفسي بيده إني لأشبهكم صلاة برسول الله صلى الله عليه وسلم قال سالم وكان بن عمر يفعل مثل ذلك غير أنه كان يخفض صوته بالتكبير.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 63, H.no:1767)

3. Vakit İçinde Namazın Bir Rekatına Yetişen Kişinin Kıldığı Namazın Durumu

Yanılgıya Sevkededen Hadis :

Namazın bir kısmına yetişen kimsenin o namazı vakti çıkmadan kıldığı taktirde kılınan namazın durumu hakkında Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği bir haberde Hz. Peygamber (sas), "Kim namazın bir rekâtına yetişirse o namazın tamamına yetişmiş olur. buyurmaktadır.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre Hadis ilminde engin bilgiye sahip olmayan bazı kimseler zikrettiğimiz rivayeti delil göstermek sûretiyle namazın bir rekâtına yetişmiş kişinin o namazın tamamını eda etmiş sayılacağı yanılgısına sürükleyebilir.

İbn Hibbân'a göre mesele yine Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği Hz. Peygamber (sas), "Namazın bir rekatına yetişen kimse ancak kalanını tamamlamak şartıyla o namaza yetişmiş demektir"¹⁴¹ rivayeti bağlamında değerlendirildiği zaman kişinin kıldığı namaz tam olur. Aksi takdirde kişi namaza yetişmiş olacak fakat kıldığı namazı noksan olmuş olacaktır.

Abdurrahman el A'rec'in rivayetinde de Hz. Peygamber (sas)'nin "Her kim güneş doğmadan sabah namazının bir rekâtına yetişirse namazı kaçırmış olmaz. Her kim güneş batmadan ikindinin bir rekatına yetişirse namazı kaçırmış olmaz"¹⁴² buyurması da bu duruma delil teşkil etmektedir.¹⁴³

¹⁴¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال من أدرك من صلاة ركعة فقد أدركها وليتم ما بقي

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 352, H.no: 1486)

¹⁴² Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال من أدرك ركعة من الصلاة فقد أدرك الصلاة

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 348-350, H.no: 1483-1484)

¹⁴³ Mesele hakkında mezheplerin farklı görüşleri vardır: Hanefilere göre kişi ikindi namazının bir rekâtına güneş batmadan evvel yetişir, kalanını güneş battıktan sonra kılırsa tamamlanan kısım kaza değil eda sayılır. Ancak aynı durum sabah namazı için geçerli değildir. Sabah namazı kılınırken güneş doğarsa namaz bozulur ve o namazın kaza edilmesi gerekir. Çünkü güneş doğarken namaz kılmak yasaktır. Bkz. İbn Hacer, Bülûğü'l-Merâm, I, 206; Yıldırım, Celâl, a.g.e., II, 70; Şâfiî, mâlikî ve Hanbelilere göre başlanılan namazın tam bir rekâtı vakit içinde kılınır gerisi vakit çıktıktan sonra tamamlanırsa hepsi eda sayılır. Bkz. ez-Zeylâî, a.g.e., I, 229; eş-Şevkânî, a.g.e., II, 25; et-Tahâvî, Şerhu Me'âni'l-Âsâr, I, 399.

E. Hadisteki Mecâzî İfadelere Dikkat Çekilmesi

1. Oğlunun Malının Babasına Ait Olmadığı

Yanılgıya Sevkeden Hadis :

Hiz. Aişe'den gelen bir rivayette Hiz. Peygamber (sas), babasıyla bir borç münasebetiyle tartışan kişiye "sen ve malın babana aitsinizdir"¹⁴⁴ buyurmuştur.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre hadis ilmini bilmeyenler bu ifadeyi mutlak manada anlamak sûretiyle çocuğun malının babaya ait olduğu yanılgısına düşebilir.

Hiz. Peygamber (sas), babasıyla bir borç münasebetiyle tartışan kişinin durumunu iki yabancı arasında gerçekleşen alacaklı borçlu ilişkisinde olduğu gibi kişinin kendi babasıyla gerçekleştirmemesini belirtmek sûretiyle ona sözünde ve davranışında babasına karşı iyilik ve güzellikle muamele etmesini istemiş ve kişinin kendi malını alıncaya kadar "sen ve malın babanıdır" ifadesini kullanmıştır. Aslında baba evladının malına hayattayken çocuğunun isteği dışında mâlik olamaz.

İbn Hibbân'a göre Hiz. Peygamber (sas)'den gelen bu tarz rivayetleri, bir takım şeylerin hakikatlerini açığa vurmaksızın sadece kelimelerin görünür anlamıyla ifade ettiği haberler olarak değerlendirmek hadislerin maksadına uygun olarak anlaşılması açısından daha isabetli bir yol olmaktadır.

¹⁴⁴ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عائشة رضی الله تعالى عنها أن رجلاً أتى رسول الله صلى الله عليه وسلم يخاصم أباه في دين عليه فقال نبي الله صلى الله عليه وسلم أنت ومالك لأبيك.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, II, 142, H.no: 410)

2. İmanda Samimiyet

Yanılgıya Sevkededen Hadis :

Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği bir haberde “Kişinin kendi nefsinde söylenilmesi helâl olmayan şeyleri hissetmesi ve onları konuşmaktansa kömür oluncaya kadar yanmayı kendisi için daha sevimli ve hafif görmesini Hz. Peygamber (sas), açık bir iman alâmeti olarak ifade etmiştir.¹⁴⁵

İbn Hibbân'a göre sahîh haberlere tam manasıyla vâkıf olamayanlar yukarıda zikrettiğimiz Ebû Hüreyre hadisini mutlak manada anlamak sûretiyle yanılgıya düşerler. Halbukî bir müslümanın kalbinde ve zihninde söylenilmesi helal olmayan şeyleri bulması iman gereği değildir. Gerçek iman onları düşünmek ya da hissetmek değildir. Allahın keyfiyeti ve onun diğer varlıklara benzetilmesi ile alakalı olan hissiyatını kişi reddeder ve bunlara inanmazsa işte bu durumda gerçek iman gerçekleşir. Yoksa bu tarz şeyleri mutlak manada içimizden geçirmemiz ya da onları düşünmemiz iman gereği, kendisi olamaz.

İbn Hibbân zikrettiğimiz bu tarz rivayetleri Hz. Peygamber (sas)'in kendisine sorulan şeyleri yanıtlarken verdiği cevaplardan oluştuğunu belirtmek sûretiyle oluşacak olan bazı yanlış anlamalarında önüne geçmiş olmaktadır.

¹⁴⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) أبي هريرة أنهم قالوا يا رسول الله إنا لنجد في أنفسنا شيئا لأن يكون أحدنا حممة أحب إليه من أن يتكلم به قال ذلك محض الإيمان.

(...) أبي هريرة قال قال رجل يا رسول الله إنا لنجد في أنفسنا أشياء ما نحب أن نتكلم بها وإن لنا ما طلعت عليه الشمس فقال صلى الله عليه وسلم قد وجدتم ذلك قالوا نعم قال ذلك صريح الإيمان.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 358-359, H.no: 145-146)

F. Hadislerde Belirtilen Sayıların Gayrısının Nefyedilmemesi

1. Kadınların yolculuğu

Yanılığa Sevkeden Hadis

Kadınların yolculuğu meselesinde Ebû Said'in rivayetinde Hz. Peygamber (sas)'in "Kadın yanında mahremi olmadıkça üç günlük yola gitmesin"¹⁴⁶ Ancak babası, oğlu, kocası, kardeşi ya da nikâhı haram olan birisi bu durumun dışındadır.¹⁴⁷

Ebû Hureyre'nin rivayetinde de Hz. Peygamber (sas), "Yanında mahremi olmaksızın bir kadının üç günlük yolculuğa çıkması helâl olmaz"¹⁴⁸ buyurulmaktadır.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre bu yasak fazilet bağlamında bir emir olmayıp bağlayıcılığı olan bir emirdir. Ayrıca rivayetlerde yolculuk miktarı olarak üç günün zikredilmesi hadis ilminde derin bilgiye sahip olmayan bazı kesimleri mahremsiz yolculuğa çıkma yasağının zikredilen üç sayısının üzerinde ya da altında olan sayılar için geçerli olmayacağı vehmine sürükleyebilir. İbn Hibbân'a göre miktar önemli değildir. Yolculuk süresinin üç gün olarak tahdid edilmesi doğru olmaz. Çünkü İbn Ömer'in rivayetinde Hz. Peygamber (sas)'in: "Kadın yanında mahremi olmadıkça sefere çıkmasını"¹⁴⁹ sözü kadının yanında mahremi olmaksızın az ya da çok zaman yolculuğa çıkmaması doğrultusundadır.

¹⁴⁶ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي سعيد قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا تسافر المرأة فوق ثلاثة أيام إلا مع ذي محرم.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 433, H.no: 2718)

¹⁴⁷ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي سعيد الخدري قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا تسافر المرأة سفرا يكون ثلاثة أيام فصاعدا إلا مع أبيها أو ابنها أو أخيها أو زوجها أو ذي محرم.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 433, H.no: 2719)

¹⁴⁸ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يحل لامرأة تسافر ثلاثا إلا ومعها ذو محرم منها.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 434-435, H.no: 2721)

¹⁴⁹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا تسافر المرأة ثلاثة أيام إلا ومعها ذو محرم.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 440-441, H.no: 2730-2732)

İbn Hibbân'a göre konu ile alakalı olarak Hz. Peygamber (sas)'den muhtelif rivayetler sözkonusudur. Rivayetlerde yolculuk süreleri olarak üç gece¹⁵⁰, iki gün iki gece¹⁵¹, bir gece¹⁵², bir gün¹⁵³, ve berid¹⁵⁴ ifadeleri geçmektedir.

İbn Hibbân'a göre bu rivayetlerin hepsi sahih haberlerdir. Hepsinde ortak nokta kadınların mahremsiz olarak yolculuk yapmalarının yasaklanmasıdır.

Konu ile alakalı bazı kesimleri yanılığa sevk eden diğer bir rivayette İbn Şihab'ın Amra binti Abdirrahman'dan rivayet ettiği haberdur. "Ebû Said el Hudrî'nin 'Hz. Peygamber (sas), kadının mahremi olmaksızın yolculuğa çıkmasını yasakladı' haberi üzerine Amr, Aişe'nin bazı kadınlara yönelerek 'hepinizin mahremi yok ki 'demesi',¹⁵⁵ İbn Hibbân'a göre hadis ilminde uzman olmayan kimseleri Aişe'nin Ebû Said'i itham ettiği yanılığın sürükleyebilir. Hz. Aişe zikredilen ifade ile Ebû Said'i suçlamamıştır. Her ikisi de Hz. Peygamber (sas)'in ashâbından âdil ve güvenilir kişilerdir. Hz. Aişe'in 'hepinizin mahremi yok ki' ifadesi, 'yolculuğa çıkmak için her kadının yanında mahremi olmayabilir, ancak sizden birinizin mahremi varsa Allah'dan korksun ve onunla yola çıksın' manasında ele alınmalıdır.

¹⁵⁰ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا يحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر أن تسافر مسيرة ثلاث ليال إلا ومعها ذو محرم.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 435, H.no: 2722)

¹⁵¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي سعيد عن النبي صلى الله عليه وسلم قال لا تسافر المرأة يومين من الدهر إلا ومعها زوجها أو ذو محرم منها. (Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 436, H.no: 2724)

¹⁵² Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا يحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر أن تسافر مسيرة يوم وليلة إلا مع ذي محرم منها.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 437, H.no: 2725)

¹⁵³ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي هريرة قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول لا يحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر أن تسافر يوماً واحداً ليس معها ذو محرم.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 437-438, H.no: 2726)

¹⁵⁴ Berid:Yaklaşık 22km.süre

¹⁵⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عمرة بنت عبد الرحمن أن عائشة أخبرت أن أبا سعيد الخدري قال نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم المرأة أن تسافر إلا ومعها ذو محرم قالت عمرة فالتفتت عائشة إلى بعض النساء فقالت ما لكلكم ذو محرم.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 442-443, H.no: 2733-2734)

2. Üç Mescidin Ziyaret Edilmesi

Yanılıya Sevkedene Hadis :

Ebû Said el-Hudri'nin rivayetinde Hz. Peygamber (sas) "Üç mescit'den başkasına yolculuk edilmez. Bunlar; Mescid-i Haram, Mescid-i Aksa ve Mescid-i Resûl"¹⁵⁶ buyurmaktadır.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre Hz. Peygamber (sas) bu üç mescidi zikretmiştir. Bundan ötesini reddetmemiştir. İbn Ömer'in "Hz. Peygamber (sas), Kuba mescidine gerek binekli gerekse yaya olarak gelirdi"¹⁵⁷ rivayeti onun zikredilen üç mescid dışındaki mescidlere yolculuk yapılmasını yasaklamadığını göstermektedir.

G. Hadiste Bahsedilen Olayın İstisnâî Bir Durum Olması

1. Yolculukta Oruç

Yanılıya Sevkedene Hadis :

Câbir b. Abdillâh, Hz. Peygamber (sas)'in "Fetih yılı Ramazan'da Mekke'ye yolculuğa çıktığı ve Kura'ul-Gamim denilen yere ulaşıncaya kadar yanında bulunanlarla birlikte oruç tuttuğu, daha sonra bir bardak suyu bütün insanların görebileceği şekilde içtiği ve bu durum üzerine Hz. Peygamber (sas)'e, cemaatten bazılarının oruç tuttuğu bildirilince

¹⁵⁶ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) سمعت أبا سعيد الخدري يقول قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا تشد الرحال إلا إلى ثلاثة مساجد المسجد الحرام والمسجد الأقصى ومسجدي هذا .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 495-496, H.no: 1617)

¹⁵⁷ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يأتي قباء راكبا وماشيا .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 497, H.no: 1618)

H.z. Peygamber (sas)'in : 'onlar asilerdir' (أولئك العصاة) buyurduğunu¹⁵⁸ rivayet etmektedir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre H.z. Peygamber (sas)'in "onlar asilerdir" sözü, hadis ilminde uzman olmayan kimseleri yolculukta oruç tutmanın caiz olmadığı yanlışlığına sürükleyebilir.

İbn Hibbân'a göre yolculukta oruç tutanların H.z. Peygamber (sas) tarafından 'asiler' olarak nitelendirilmesi onların yolculukta oruç tutmalarından dolayı değil, H.z. Peygamber (sas)'in 'iftar edin' emrine itaat etmediklerinden dolayıdır. Zikredilen rivayet zaten H.z. Peygamber (sas)'in yolculukta oruç tuttuğunu bize göstermektedir.

H.z. Peygamber (sas)'in yolculukta oruç tutmayı hoş görmemesinin sebebi, zayıf müslümanların yolculuğun zor şartlarından dolayı güçsüz kalmalarını engellemek içindir. Câbir'in bir başka rivayetinde de H.z. Peygamber (sas)'in yolculukta iken oruçlu olan bir ashâbının güçsüz kaldığını gördüğünde 'yolculukta oruç tutmanız iyi bir amel değildir'¹⁵⁹ buyurması yolculukta oruçtan zarar görenler için oruç tutmanın yerinde bir davranış olmadığını göstermek içindir. İbn Hibbân'a göre yolculukta orucu terketmek vâcib bir emir değil mübah bir emirdir. Oruç tutması kendisine zarar vermeyen kimseler tercihlerinde muhayyerdirler.

Amra es-Sülemi'nin "H.z. Peygamber (sas)'e: 'yolculukta oruç tutmaya kendimde kuvvet buluyorum, acaba tutsam bir günahı var mıdır?' sorusuna H.z. Peygamber'in bu Allah'dan bir ruhsattır¹⁶⁰ her kim onunla amel ederse ne âlâ kimde oruç tutmak isterse ona

¹⁵⁸ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن جابر بن عبد الله أن رسول الله صلى الله عليه وسلم خرج عام الفتح الى مكة حتى بلغ كراع الغميم وصام الناس ثم دعا بقدح من ماء فرفعه حتى نظر الناس اليه ثم شرب فقليل له بعد ذلك إن بعض الناس قد صام فقال أولئك العصاة أولئك العصاة.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VIII, 317-318, H.no: 3549-3550)

¹⁵⁹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن جابر بن عبد الله قال رأى رسول الله صلى الله عليه وسلم رجلا قد اجتمع الناس وقد ظلل عليه فقال ما هذا قالوا رجل صائم فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ليس البر أن تصوموا في السفر.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VIII, 320, H.no : 3552)

¹⁶⁰ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن عمر عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال إن الله يحب أن تؤتى رخصه كما يحب أن تؤتى عزائمه.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VIII, 333, H.no: 3568)

da bir günah yoktur”¹⁶¹ buyurması seferde oruç tutmamanın mübah olduğunu bize göstermektedir.

İbn Hibbân, Hz. Peygamber (sas)’in Ramazan’da yolculuğa çıktığında bazı zaman oruç tuttuğunu bazı zamanlarda da tutmadığını bildiren¹⁶² rivayetleri gündeme getirmek sûretiyle ashâbın bu meselede birbirlerini kınamadıklarına vurgu yapmış, kendinde kuvvet hissedenin oruç tuttuğunu zayıflık hissedeninde tutmadığını belirtmiştir.¹⁶³ Ne tutan tutmayı ne de tutmayan tutanı ayıplamıştır.¹⁶⁴

2. Namazların Cem Edilmesi

Yanılığa Sevkedene Hadis :

Namazların cem edilmesi meselesinde İbn Abbas’ın rivayetinde; “Hz. Peygamber (sas)’nin hiçbir korku ve sefer yok iken öğle ile ikindiye bir arada, akşam ile yatsıyı bir arada kıldığına dair”¹⁶⁵ rivayet hadis ilminde derinleşmemiş bazı kesimleri hizada yani evinde olanların mazeretsiz olarak iki namazı bir arada kılmanın mübah olduğu yanılığına sürükleyebilir.

¹⁶¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن حمزة بن عمرو الأسلمي انه قال يا رسول الله أجد لي قوة على الصيام في السفر فهل على جناح فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم هي رخصة من الله فمن أخذ بها فحسن ومن أحب ان يصوم فلا جناح عليه.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VIII, 332, H.no: 3567)

¹⁶² Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن عباس قال خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم من المدينة الى مكة فصام حتى بلغ عسفان ثم دعا بماء فرقعاه الى يده ليراه الناس فافطر حتى قدم مكة وذلك في رمضان وكان ابن عباس يقول قد صام رسول الله صلى الله عليه وسلم وافطر فمن شاء صام ومن شاء أفطر.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VIII, 331, H.no: 3566)

¹⁶³ Bu hadisin Arapça şekli şu şekildedir:

(...) عن أبي سعيد قال كنا نغزو مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في رمضان فمننا الصائم ومننا المفطر على الصائم يرون ان من وجد قوة فصام فهو حسن ومن وجد ضعفا فافطر فهو حسن.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VIII, 324- 328, H.no: 3558-3561)

¹⁶⁴ İbn Kuteybe, a.g.e., s. 319-320; el-Hâzimî, **el-İtibâr**, s.143

¹⁶⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن سعيد بن جبیر أن ابن عباس قال صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم الظهر والعصر جميعا والمغرب والعشاء جميعا في غير خوف ولا سفر قال مالك أرى ذلك في مطر.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 471, H.no: 1596)

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre iki namazı bir arada kılmak ancak yolculuk zamanında ve zarûrî şartlarda caizdir. İbn Abbas'ın rivayetinin sonunda Mâlik'in 'ben bunun yağmurlu zamanlarda olduğunu zannediyorum' ifadesi namazların bir arada kılınmasındaki zarûreti göstermektedir.

Muaz b. Cebel rivayetinde de "Hz. Peygamber (sas)'in güneş henüz gök ortasından batıya kaymadan önce yola çıktığı zaman, öğleyi ikindiye kadar ertelerdi ve ikisini bir arada kılardı. Eğer güneş batıya kaydıkdan sonra yola çıkarsa öğle ile ikindiye öğlenin vaktinde beraber kılardı. Akşamdan önce yola çıktığında akşamı yatsıya kadar geciktirir, yatsı ile beraber kılardı. Şayet akşamdan sonra yola çıkmışsa yatsıyı öne alıp akşamla beraber kılardı"¹⁶⁶

Muaz b. Cebel'e Hz. Peygamber (sas)'in iki namazı bir arada kılmasının sebebi sorulduğunda onun 'ümmetini meşakkate sokmaması için' cevabını vermesi¹⁶⁷ Hz. Peygamber (sas)'in namazları cem etmesindeki gerekçeyi bize göstermektedir.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن معاذ بن جبل أن النبي صلى الله عليه وسلم كان في غزوة تبوك فكان إذا ارتحل قبل زيف الشمس آخر الظهر حتى يجمعها إلى العصر فيصليةما جميعا وإذا ارتحل بعد زيف الشمس صلى الظهر والعصر جميعا ثم سار وكان إذا ارتحل قبل المغرب آخر المغرب حتى يصليةما مع العشاء وإذا ارتحل بعد المغرب عجل العشاء فصلها مع المغرب.
(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 463-465, H.no: 1593,95)

¹⁶⁷ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) معاذ بن جبل أن رسول الله صلى الله عليه وسلم جمع في سفرة سافرها وذلك في غزوة بين الظهر والعصر والمغرب والعشاء فقلت له فما حملته على ذلك قال أراد أن لا يجرج أمته.
(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 462, H.no: 1591)

¹⁶⁸ Şâfiî, Mâliki ve Hanbelilere göre ise yolculukta iki namazı bir arada kılmak caizdir. Hazaarda ise İslâm alimlerinin çoğuna göre cem caiz değildir. Hanefilere göre Arafat ve Müzdelife dışında iki namazı bir arada kılmak caiz değildir. Onlar, Hz. Peygamber (sas)'in birinci namazı vaktinin sonunda ikinci namazda evveline almak sûretiyle iki namazın birleştirilmesini sûri ve zahiri cem olarak değerlendirirler. Gerçekte her iki namazda kendi vaktinde kılınmıştır. Bkz. et-Tahâvî, Şerhu Me'âni'l-Âsâr, I, s. 160-167; Davudoğlu, Ahmed, a.g.e., IV, 2018.

H. Hadisteki Lafızların Umum Husus İlişkinine Dikkat Çekilmesi

1. Kelime-i Şehâdet Getirenin Cehenneme Girmeyeceği

Yanılgıya Sevkededen Hadis :

H.z. Peygamber (sas)'nin "Her kim Allah'dan başka ilâh olmadığına ve benim de Allah'ın Allah'ın Resûlü olduğuma şahitlik eder de bu hal üzere Allah'a kavuşursa bu ikisiyle kıyamet gününde ateşten kendisini korur şeklindeki Abdurrahman b. Ebî Amra el Ensârî'nin babasından aktardığı rivayet"¹⁶⁹ bazı kesimleri kişinin sadece Kelime-i Şehâdeti söylemesi sonucunda hiçbir sûrette ateş ile karşılaşmayacağı yanılgısına sürükleyebilir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân göre hadiste zikredilen durumun istisnâsı vardır. H.z. Peygamber (sas)'in "ateşten korur" (حجبته عن النار) ifadesiyle varılan hüküm kişinin ateşe girmeyi gerekli kılacak bir şey işlemiş olmasında ve Allah'ın da bu hal üzere olan kişiyi affetmemesi durumunda bu koruma geçerli olmaz. Bu iki durum dışında Kelime-i Şehâdet kişiyi korur.

İbn Hibbân, Ebû Said el Hudrî'nin H.z. Peygamber (sas)'den rivayet ettiği "Allah cennetlikleri cennete koyacak, O, dilediğini rahmetiyle cennete koyar. Cehennemlikleride cehenneme koyacak; sonra bakın, kalbinde hardal tanesi kadar iman olan kimi bulursanız onu cehennemden çıkarın diyecek. Bunun üzerine böyleleri kömür gibi yanmış, kavrulmuş olarak çıkacaklar ve hayat nehrine atılacaklar. Orada sel kenarında odun bittiği gibi bitecekler. Siz onu görmediniz mi? Nasıl sapsarı kavrulmuş olarak çıkar"¹⁷⁰ hadisiyle de düşüncesini temellendirir.

¹⁶⁹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عبد الرحمن بن أبي عمرة الأنصاري عن أبيه [...] قال رسول الله صلى الله وسلم: أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن أشهد أني رسول الله وأشهد عند الله لا يلقاه عبد مؤمن بهما إلا حجبته عن النار يوم القيامة أبو عمرة الأنصاري هذا اسمه ثعلبة بن عمرو بن محسن.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, 1, 454, H.no: 221)

¹⁷⁰ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) أبي عن أبي سعيد الخدري أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال يدخل أهل الجنة الجنة ويدخل أهل النار النار ثم يقول جل وعلا انظروا من وجدتم في قلبه مثقال حبة من خردل من الإيمان فأخرجوه قال فيخرجون منها حمما بعد ما امتحشوا فيلقون في نهر الحياة فينبتون فيه كما تنبت الحبة إلى جانب السيل قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ألم تروها كيف تخرج صفراء ملتوية.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 456, H.no: 222)

Netice itibarıyla İbn Hibbân, Hz. Peygamber'in "Muhakkak ki bir kimse Allah'dan başka ilâh olmadığına tanıklık ederse, Allah ona ateşi haram eder ve ona cenneti gerekli kılar"¹⁷¹ şeklindeki hadisleri Hz. Peygamber (sas)'in bu tarz ifadelerini duruma göre söylenmiş sözler olarak değerlendirir ve bunların genellenmesini doğru bulmaz. Ona göre Hz. Peygamber (sas)'in bu durumu dikkate alarak söylediği sözler iki kategoride değerlendirilir: Birincisi, Hz. Peygamber (sas)'in belli bir durum için söylediği ancak bu durumun hadiste aktarılmadığı çeşit; ikincisi ise Hz. Peygamber (sas)'in kendisine sorulan sorulara verdiği cevaplardır ki bu cevapların soruları hadis nakledilirken ifade edilmemiştir. Bu durum neticesinde bir hadisin özlü olanıyla açıklamalı olanı, özet olanıyla ayrıntılı olanı bir araya getirmeden hadisler genellenemez.

2. İntihar Edenin Cenaze Namazı

Yanılığa Sürükleyen Hadis :

Câbir b. Semûre'nin rivayetinde Hz. Peygamber (sas)'in "kendini oklarıyla öldüren bir adamın"¹⁷² ve "kendisine recm cezası verilmiş olan kişilerin"¹⁷³ cenaze namazını kılmadığı rivayet edilmektedir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre bazı kesimler zikredilen rivayetleri delil göstermek sûretiyle kendini öldüren kişinin mutlak manada cenaze namazının kılınmaması gerektiğini

¹⁷¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) جابر أن معاذًا لما حضرته الوفاة قال اكشفوا عني سجف القبة سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول من شهد أن لا إله إلا الله مخلصًا من قلبه دخل الجنة.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 429-430, H.no: 200)

¹⁷² Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن جابر بن سمرة أن رجلا كانت له جراحة فأتى قرنا له فأخذ مشقصا فذبح به نفسه فلم يصل عليه النبي صلى الله عليه وسلم.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 361, H.no: 3093)

¹⁷³ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن جابر أن رجلا من أسلم جاء إلى النبي صلى الله عليه وسلم فاعترف بالزنى فأعرض عنه حتى شهد على نفسه أربع مرات فقال له النبي صلى الله عليه وسلم أبك جنون قال لا قال فهل أحصنت قال نعم قال فأمر النبي صلى الله عليه وسلم فرجم في المصلى فلما أدلقتة الحجارة فر فأدرك وخر حتى مات فقال له النبي صلى الله عليه وسلم خيرا ولم يصل عليه.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 362, H.no: 3094)

zannedbilirler. Halbuki Hz. Peygamber (sas) onların cenaze namazını kılmamıştır ama ashâbının kılmalarını istemiştir. Bu tarz rivayetler önceden yapılan kimi uygulamaları cezalandırmak amacıyla Hz. Peygamber (sas)'in uyguladığı emirler kapsamında ele alınmalıdır.

3. Ümmetin Ömrü

Yanılığa Sürükleyen Hadis :

Ebû Said el Hudrî'nin rivayetinde “Hz. Peygamber (sas)'e Tebük'den döndüğü esnada kıyamet hakkında sorulması üzerine Hz. Peygamber (sas)'in ‘yüz sene sonra yeryüzünde hiçbir canlı kalmayacak’ şeklinde cevap vermesi”¹⁷⁴ İbn Hibbân'a göre bazı kesimleri kıyametin vaktinin bilinmesi zannına sürükleyebilir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

Enes b. Mâlik'in rivayetinde, “Hz. Peygamber (sas)'e kıyametin sorulması ve onun da ‘bugün aramızda olan bir nefis yüz sene sonra aramızda olmayacak’ şeklindeki ifadesi”¹⁷⁵ Hz. Peygamber (sas)'in o zamandaki insanların ömrünü kastettiğini bize göstermektedir. Hz. Peygamber (sas) kendi döneminde yaşayan insanların hepsini değil bazı insanların ömrünü kastetmiştir ve bu ifade genele şamil tutulamaz. Bu ümmetten hiçbir kimsenin yüz yaşına kadar yaşayamayacağı anlamı gelmez.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي سعيد الخدري قال لما رجع رسول الله صلى الله عليه وسلم من تيوك سنل عن الساعة فقال لا يأتي على الناس مائة سنة وعلى ظهر الأرض نفس منقوسة.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 254, H.no: 2986)

¹⁷⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن جابر بن عبد الله أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ما منكم من نفس منقوسة يأتي عليها مائة سنة وهي حية.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 256, H.no: 2990-2991)

(...) عن أنس بن مالك عن النبي صلى الله عليه وسلم قال تسألونني عن الساعة والذي نفسي بيده ما على الأرض نفس منقوسة اليوم تأتي عليها مائة سنة.

¹⁷⁶ İbn Kuteybe, a.g.e., s. 137-139

4. Mümin Öldüğünde Amelinin Durumu

Yanılıya Sevkedene Hadis :

Ebû Hureyre'nin rivayet ettiği bir haberde Hz. Peygamber (sas), "Sizden biriniz ölümü temenni etmesin. Kişi öldüğünde ameli kesilir ve müminin ömrünü hayırdan başka bir şey artırmaz"¹⁷⁷ buyurmaktadır.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

Hadis ilminde derinleşmemiş olanları Hz. Peygamber (sas)'in "Kişi öldüğünde ameli kesilir" (إذا مات الإنسان انقطع) ifadesi yanılıya sürükleyebilir. Konuya hadislerin bütünlüğü açısından bakıldığında Hz. Peygamber (sas)'in "Kişi öldüğünde üç şey dışında ameli kesilir. Bunlar: Sadaka-ı Cârîye, kendisinden sonra faydanılan ilim, kendisine dua eden salih evlat"¹⁷⁸ rivayeti Hz. Peygamber (sas)'in bütün amelleri kastetmediğini bize göstermektedir.

5. Namaz Kılmanın Yasaklandığı Yerler

Yanılıya Sevkedene Hadis :

Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir haberde "Hz. Peygamber (sas)'in yeryüzü benim için temizleyici bir mescid kılınmıştır."¹⁷⁹ buyurmaktadır.

¹⁷⁷ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي هريرة أن النبي صلى الله عليه وسلم قال لا يتمنى أحدكم الموت ولا يدعو به قبل أن يأتيه إنه إذا مات انقطع عمله وإنه لا يزيد المؤمن عمره إلا خيراً.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 285-286, H.no: 3015)

¹⁷⁸ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي هريرة أن النبي صلى الله عليه وسلم قال إذا مات الإنسان انقطع عمله إلا من ثلاث صدقه جاريه أو علم ينتفع به أو ولد صالح يدعو له.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 286, H.no: 3016)

¹⁷⁹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي هريرة أن النبي صلى الله عليه وسلم قال فضلت على الأنبياء بست أعطيت جوامع الكلم ونصرت بالرعب وأحلت لي الغنائم وجعلت لي الأرض طهوراً ومسجداً وأرسلت إلى الخلق كافة وختم بي النبيون.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 87, H.no: 2313)

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre bu rivayet bazı kesimleri mutlak manada anlaşılacak sûretiyle her yerde namaz kılmanın caiz olacağı yanlışlığına sevk edebilir. Halbuki Hz. Peygamber (sas), 'Bana yeryüzü mescid kılındı' ifadesiyle yeryüzündeki bütün yerleri değil bazı yerleri kastetmiştir. Umum ifade eden bu hükmü birkaç istisna da bulunmak sûretiyle tahsis etmiştir. İbn Hibbân rivayetleri hadislerin bütünlüğü ilkesiyle değerlendirmesi neticesinde başlıca üç tahsise yer vermiştir. Bunlar: Ebû Hureyre'nin rivayetinde "Koyun ağullarında namaz kılınmasına izin verilip deve ağullarında namaz kılınmasının yasaklanması"¹⁸⁰, Enes'in rivayetinde "Kabirlerde namaz kılınmasının yasaklanması"¹⁸¹, Ebû Said el Hudri'nin haberinde "Hz. Peygamber (sas)'in hamamlarda namaz kılınmasını yasaklaması"¹⁸² dır.

I. Hadisteki Emrin Bağlayıcı Olmadığının Vurgulanması

1. Cuma Guslü :

Yanılgıya Sevkeden Hadis :

Ebû Said el Hudri'den rivayet edilen bir haberde Hz. Peygamber (sas): "Cuma günü yıkanmak her ihtilâm olan (bülûğa eren) kimseye vâcibtir"¹⁸³ buyurmaktadır.

¹⁸⁰ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال إذا لم تجدوا إلا مرايض الغنم ومعائن الإبل فصلوا في مرايض الغنم ولا تصلوا في أعطان الإبل.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 88, H.no: 2314)

¹⁸¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أنس بن مالك أن النبي صلى الله عليه وسلم نهى أن يصلوا بين القبور.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 89-90, H.no: 2315-2318-2319)

¹⁸² Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي سعيد الخدري قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الأرض كلها مسجد إلا الحمام والمقبرة.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 89, H.no: 2316); Ayrıntılı bilgi için bkz. ez-Zeylâî, a.g.e., II, 324; eş-Şevkânî, a.g.e., II, 148; Yıldırım, a.g.e., II, 211.

¹⁸³ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الغسل يوم الجمعة على كل حال من الرجال وعلى كل بالغ من النساء.

Ebû el-Hudrî'nin bir başka rivayetinde de 'cuma günü gusletmenin her bülûğa ermiş kişiye tıpkı cenâbet guslü gibi vâcib olduğu¹⁸⁴ rivayet edilmektedir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre hadis ilminde derinleşmemiş olanlar bu haberlere dayanarak cuma günü yıkanmanın mutlak olarak vâcib olduğu yanılığına düşebilirler.

Hz. Peygamber (sas)'in konu ile alakalı diğer hadislerini de göz önünde bulundurduğumuzda cuma günü yıkanma emrinin nedb manasında olduğu vâcib hükmünde bir hüküm olmadığı ortaya çıkmaktadır.

İbn Hibbân düşüncesini temellendirmek için konu ile alakalı birkaç hadis zikretmek sûretiyle rivayetlerin daha doğru anlaşılmasını sağlar.

Salim b. Abdullah'ın babasından rivayetinde, cuma günü Hz. Ömer'in hutbe verdiği esnada mescide Resulullah'ın ashâbından bir adamın gelmesi ve Hz. Ömer'in o kişiye geciktiğini bildirmesi ve o zatında çok meşguliyetinin olduğunu ve eve geldiğinde ezanı işitir işitmez abdest almanın dışında hiçbir şey yapamadan mescide geldiğini açıklamıştır. Bunun üzerine Hz. Ömer, bu durumu eksiklik olarak görmüş ve o kişiye biliyorsun ki Resûlullah bize yıkanmayı da emretmişti¹⁸⁵ buyurmuştur.

İbn Hibbân'a göre bu haber cuma günü mutlaka guslün gerekmediğinin bir delilidir. Ömer b. Hattab hutbe verirken içeriye giren zat Osman b. Affan'dır. O da rivayette de belirtildiği üzere abdest almak dışında her hangi bir şey yapamadığını ifade etmiştir. Bu

(...) عن أبي سعيد الخدري قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم غسل يوم الجمعة واجب على كل محتلم.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 28, H.no: 1227-1228)

¹⁸⁴ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي سعيد الخدري قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم غسل يوم الجمعة واجب على كل محتلم كغسل يوم الجنابة.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 29-30, H.no: 1129)

¹⁸⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن سالم بن عبد الله عن أبيه أن عمر بن الخطاب بينما هو يخطب الناس يوم الجمعة إذ دخل عليه رجل من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم فناده عمر أي ساعة هذه قال إني شغلت اليوم فلم أنقلب إلى أهلي حتى سمعت النداء فلم أزد على أن توضأت قال عمر والوضوء أيضا وقد علمت أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يأمر بال غسل .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 30-31, H.no:1230)

durumda Hz. Ömer ve ashâbdan hiçbir kimse geri dönüp Cuma için gusül abdesti almasını istememiştir. Bu da bize bu konuda ümmetin icma'ının var olduğunu gösterir.

Ebû Hüreyre Hz. Peygamber (sas)'in “kim adabına uygun mükemmel bir abdest alıp cumaya gelir, hiç konuşmadan huşu içinde hutbe dinler, o cuma ile gelecek cuma arasında hatta üç gün daha fazlasıyla işleyeceği günahlarının bağışlanacağını¹⁸⁶ rivayet etmektedir.

Ebû Said el-Hudrî'den rivayetle, Resûlullah (sas) “cuma guslü her bülûğa erene vâcibtir, misvaklanması ve bulduğu takdirde koku sürünmesi de öyledir.¹⁸⁷

Hz. Aişe (r.a)'nın rivayetinde de iş güç sahibi olan insanların cuma için yaylalardaki evlerinden abaları üzerlerinde olduğu halde geldikleri ve üzerlerine sinen ter kokusunu duyan Hz. Peygamber (sas), benim yanımda iken onlardan birine ‘Keşke siz bugün de temizlenseniz’¹⁸⁸ buyurması o kişi hakkında bir temenniden ibaret olduğu, yani “yıkansanız ne iyi olurdu” anlamına geldiğini ve Hz. Peygamber'in bu tarz davranışı yıkanma emrinin vâcib değil fazilet bağlamında bir emir olduğunu bize göstermektedir.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من توضأ يوم الجمعة فأحسن الوضوء ثم أتى الجمعة فدنا وأنصت واستمع غفر الله له ما بينه وبين الجمعة الأخرى وزيادة ثلاثة أيام.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 32-33, H.no: 1231)

¹⁸⁷ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عبد الرحمن بن أبي سعيد الخدري عن أبيه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال الغسل يوم الجمعة على كل محتلم والسواك وأن يمن من الطيب ما قدر عليه اللفظ لسعيد بن أبي هلال.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 34, H.no: 1233)

¹⁸⁸ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عائشة أنها قالت كان الناس ينتابون الجمعة من منازلهم من العوالي فيأتون في العباء ويصيبهم الغبار والعرق فيخرج منهم الريح فأتى رسول الله صلى الله عليه وسلم إنسان منهم وهو عندي فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم لو أنكم تطهرتم ليومكم هذا.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 38-39, H.no: 1237)

¹⁸⁹ Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. eş-Şâfî, İhtilâfu'l Hadîs, s. 177-181; İbn Kuteybe, a.g.e., s. 264-265; et-Tahâvî, Şerhu Me'âni'l-Âsâr, I, s. 115-120; eş-Şevkânî, a.g.e., I, s. 272-278; İbn Hacer, Bulûğu'l-Merâm, I, 149-152; Koçkuzu, Ali Osman, **Hadisde Nâsîh Mensûh**, a.g.e., s. 181-182.

2. Namazların Kazası

Yanılgıya Sevkededen Hadis :

Katâde'nin rivayetinde "Hz. Peygamber (sas)'in uyuma neticesinde kaçan bir namaz için ertesi gün aynı vakitte kılınmasını istemesi"¹⁹⁰ İbn Hibbân'a göre hadis ilminde uzman olmayan kimseleri kazaya kalan namazın öncelikli olarak ertesi günü kılınacağı yanılgısına sürükleyebilir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

Meseleye hadislerin bütünlüğü açısından bakıldığında Hz. Peygamber (sas) 'kim namazı unutursa hatırladığında kılın' ¹⁹¹ rivayetini göz önüne aldığımızda uyuma ya da unutma neticesinde vaktinde kılınamayan bir namaz için öncelikli olan namazın hatırlanıldığında kılınmasıdır.

İbn Hibbân'a göre vaktinde kılınamayan bir namazı hem hatırlayınca hem de ertesi günü aynı vakitte kılmak, namazı vaktinde kılmayı seven insanlar için bir fazilettir. Bütün insanlar için geçerli bağlayıcılığı olan bir hüküm değildir.

İmran b. Husay'nın rivayetinde Hz. Peygamber (sas) ve ashâbının sabah namazını uyuduklarından dolayı vaktinde kılınamaları, daha sonra sabah namazının sünnetini ve farzını kılmaları bunun neticesinde ashâbdan birinin 'Ey Allah'ın Resûlü yarın bu namazımızı tekrar kılalım mı' sorusuna Hz. Peygamber (sas)'in 'Allah size faizi yasakladı

¹⁹⁰ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي قتادة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم وأصحابه لما ناموا عن الصلاة قال رسول الله صلى الله عليه وسلم صلوا الغد لوقتها.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 374-375, H.no: 2649)

¹⁹¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أنس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من نسي صلاة فليصلها إذا ذكرها.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 373, H.no: 2647)

ama onu sizden kabul ediyor' şeklinde cevap vermesi¹⁹² vaktinde kılınamayan bir namazın hem hatırlanıldığında hem de ertesi günü o namazın vaktinde kılınmasının faziletli bir eylem olduğunu bize göstermektedir.¹⁹³

J. Nesh

1. Müşriklerin Zürriyeti

Yanılığa Sevkeden Hadis :

İbn Ömer'den rivayet edilen bir haberde "Hz. Peygamber (sas)'in bazı gazvelerinde öldürülmüş kadınlar gördüğü ve bunun üzerine savaşta kadınların ve çocukların öldürülmesini yasakladığı"¹⁹⁴ rivayet edilmektedir.

Sa'b b. Cessame'nin rivayetinde müşrik zürriyetleri hakkında Hz. Peygamber (sas)'in "onlar babalarındandır" (هم منهم) buyurması¹⁹⁵ arasında hadis ilmüne vâkıf olmayanlar bir zıtlık görebilir. Ancak İbn Hibbân Sa'b b. Cessâme'nin rivayetinde geçen

¹⁹² Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عمران بن حصين قال سرنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في غزاة فلما كان من آخر الليل عرس فما استيقظ حتى أيقظنا حر الشمس فجعل الرجل يقوم دهشا فزعا فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم اركبوا فركبوا فركبنا ففسار حتى ارتفعت الشمس ثم نزل فأمر بلالا فأذن وفرغ القوم من حاجاتهم وتوضؤوا وصلوا الركعتين ثم أقام فصلى بنا فقلنا يا رسول الله ألا نقضيها لوقتها من الغد قال ينهاكم ربكم عن الربا ويقبله منكم.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 375, H.no: 2650)

¹⁹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. eş-Şâfiî, el-Ümm, I, 78; Yıldırım, a.g.e., II, 75.

¹⁹⁴ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم رأى في بعض مغازيه امرأة مقتولة فأنكر ذلك ونهى عن قتل النساء والصبيان.

(Bkz. Balbân, el-İhsân, I, 344, H.no: 135)

¹⁹⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن عباس قال أخبرني الصعب بن جثامة قال مر بي رسول الله صلى الله عليه وسلم وأنا بالأبواء أو بودان فأهديت إليه لحم حمار وحش فرده علي فلما رأى الكراهية في وجهي قال إنه ليس بنا رد عليك ولكننا حرم وسئل النبي صلى الله عليه وسلم عن الدار من المشركين يبيتون فيصاب من نساتهم وذرايعهم قال هم منهم قال وسمعتة يقول لا حمى إلا لله ورسوله.

(Bkz. İbn Balbân, el İhsân, I, 345, H.no: 136)

“onlar babalarındandır” hükmünün Huney gününde nesh¹⁹⁶ edildiğine vurgu yapmak sûretiyle iki haberin uzlaştırılmasına çalışmaktadır.¹⁹⁷

2. Tuvaletteki Kişinin Kibleye Önünü Ya da Arkasını Dönmesinin Yasaklanması

Yanılığa Sevkedene Hadis :

Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin rivayet ettiği bir haberde; Hz.Peygamber (sas)'in “Sizden biri tuvalete gittiğinde kibleye önünü ya da arkasını dönmesin Doğuya ya da Batıya dönsün” emri üzerine biz (Ebû Eyyûb el- Ensari) Şam bölgesine geldiğimizde kibleye doğru yapılmış tuvaletler bulduk. Tuvalet sırasında başka yere yönelmeye çalışıyor sonrada istiğfâr ediyorduk¹⁹⁸demiştir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre Hz. Peygamber (sas)'in “Doğuya ya da Batı'ya dönün” ifadesi umum ifade eden bir emirdir ve bazı durumlarda geçerlidir ki bunlar çöl, kır, bayır, gibi açık alanlardır. Ancak umum ifade eden bu emir iki noktada tahsîs edilmiştir:

Birincisi, İbn Ömer'in kız kardeşi Hafsa'nın evinin çatısına çıkması ve Hz. Peygamber (sas)'i önünü Şam, arkasını Kâbe cihetine çevirmiş bir halde tuvalet ihtiyacını karşılar iken gördüğünü rivayet ettiği haberdır.¹⁹⁹ Bu durum bize kapalı mekanlarda tuvalet

¹⁹⁶ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن عباس عن الصعب بن جثامة قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول لا حمى إلا لله ولرسوله وسأله عن أولاد المشركين أنقتلهم معهم قال نعم فإنهم منهم ثم نهى عن قتلهم يوم حنين.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 247-248, H.no: 137); Tahâvî, Şerhu Me'âni'l-Âsâr, III, 220; Koçkuzu, Ali Osman, a.g.e., s. 106-307.

¹⁹⁷ Geniş bilgi için bkz. eş-Şâfiî, er-Risâle, s. 297-298; el-Hâzimî, a.g.e., s. 212; et-Tahâvî, Şerhu Me'âni'l-Âsâr, III, 220; İbn Kuteybe, a.g.e., s. 347-348.

¹⁹⁸ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي أيوب الأنصاري أن النبي صلى الله عليه وسلم قال إذا أتى أحدكم الغائط فلا يستقبل القبلة ولا يستدبرها بغائط ولا بول ولكن شرقوا أو غربوا قال أبو أيوب فلما قدمنا الشام وجدنا مراحيض قد بنيت نحو القبلة فكنا ننحرف عنها ونستغفر الله .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 263-264, H.no: 1416-1417)

¹⁹⁹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن عمر قال رقيت فوق بيت حفصة فإذا أنا بالنبي صلى الله عليه وسلم جالسا على مقعدته مستقبل القبلة مستدبر الشام.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 266-267, H.no: 1418)

ihtiyacımızı giderirken önümüzü ve arkamızı kibleye dönmemizin câiz olduğunu göstermektedir.

İkinci tahsîs ise, bu konuda icmanın varlığıdır. Bir kimsenin, bulunduğu yer itibarıyla kiblesinin yönünün doğuya ya da batıya yönelik olması halinde bu kişinin önünün ya da arkasının o istikamete doğru dönmesi düşünülemez. Çünkü bu takdirde durum tersine dönecek ve kişi tuvalet esnasında kendi kiblesine doğru dönmüş olacaktır. Bundan dolayı hadis ilminde derinleşmemiş bazı kesimlerin Câbir'in İbn Ömer'den rivayet ettiği 'Biz bevlederken avret mahallimiz açık olarak kibleye dönmemiz yasaklandı, sonra onu vefat etmeden bir yıl önce kibleye dönmüş bir şekilde bevlederken gördüm'²⁰⁰ haberini nâsih olarak değerlendirmeleri bir yanılığdan ibarettir. Çünkü Câbir ve İbn Ömer rivayetleri kapalı alanlar içindir. Buralarda ön ve arkanın kibleye doğru yönelmesinde bir sakınca yoktur. Ancak açık alanlarda yasağın hükmü devam etmektedir.²⁰¹

3. Namazda Kunut

Yanılgıya Sevkeden Hadis :

İbn Ömer'in rivayet ettiği bir haberde, Hz. Peygamber (sas)'in sabah namazının son rekâtında başını rükû'dan kaldırdığında "hamd sanadır" (رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْد) dedikten sonra bazı topluluklara, münâfiklara beddua ettiği ve bunun üzerine Allah Teâlâ'nın "Sana bu işte hiçbir vazife düşmez. Ya Allah Teâlâ onların tevbesini kabul edecek yahut kendilerine

²⁰⁰ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن عمر أنه كان يقول إن ناسا يقولون إذا قعدت لحاجتك فلا تستقبل القبلة ولا بيت المقدس لقد ارتقت علي ظهر بيتنا فرأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم علي لبنتين مستقبل بيت المقدس لحاجته.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 269-270, H.no: 1421) ; İbn Hibbân'ın nesh konusundaki diğer rivâyet için bkz. İbn Balbân, el-İhsân, III, H. no: 1112-1118.

²⁰¹ İbn Kuteybe, a.g.e., s. 126-127; İbn Hacer, **Fethu'l Bârî**, I, s. 215; el-'Aynî, **'Umdetü'l Kârî**, I, s. 706; eş-Şevkânî, a.g.e, I, 95; Koçkuzu, a.g.e., s. 187-188.

azap edecektir. Çünkü hakkı ile zalimler ancak onlardır”²⁰²ayetini indirdiği rivayet edilmektedir²⁰³

İbn Hibbân’ın Çözümü :

İbn Hibbân’a göre hadis ilminde uzman olmayan ve hadislerin sağlamlarını ayırtedemeyen kimseler zikredilen İbn Ömer hadisini delil göstermek sûretiyle Hz. Peygamber (sas)’in namazlarında kunut yapmasının neshedildiği yanılığında olabilirler.

İbn Hibbân’a göre İbn Ömer hadisi mensûh bir haber olarak değerlendirilemez. Bilakis bu rivayet Hz. Peygamber (sas)’in musîbet zamanlarında kunut yaptığına dair açık bir delildir.²⁰⁴ Zikredilen ayette de kâfirlere karşı lânet etmenin mensûh olacağına dair bir beyan yoktur. Ayet ne kâfirlere karşı yapılan badduayı ne de müminler için yapılan duayı neshetmiyor. Ancak kâfirler için yapılan kunutun Allah’ın kendilerine takdir ettiği azabı geri bırakamayacağını gösteriyor. Hz. Peygamber (sas), müslümanlara zulmeden ve onlara düşmanca davranan Allah düşmanlarına, müşriklerin elleri altında bulunan müslümanlara onları rahatlatmak ve müşriklerin ellerinden kurtulmaları için bu ve benzeri durumlarda belirli sürede namaz içerisinde kunut yaptığını bize göstermektedir. Ancak bu gibi durumların bulunmadığı zamanlarda Hz. Peygamber (sas), namazlarında kunut yapmazdı. Olay mevcut ise müslümanlara musallat olmuş, onları esâreti altına almış Allah düşmanlarına karşı bir veya bütün namazlarında belirli süre ile bazan isimlerini de zikretmek sûretiyle beddua ederdi.

²⁰² Al-i İmran 3/128

²⁰³ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن عمر أنه سمع النبي صلى الله عليه وسلم قال في صلاة الفجر حين رفع رأسه من الركوع ربنا ولك الحمد في الركعة الآخرة ثم قال اللهم العن فلانا وفلاتنا دعا على أناس من المنافقين فأنزل الله { ليس لك من الأمر شيء أو يتوب عليهم أو يعذبهم فإنهم ظالمون }

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 325-328, H.no: 1987-1988)

²⁰⁴ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) أبا هريرة يقول كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول حين رفع رأسه من الركوع في صلاة الفجر في الركعة الثانية بعد سمع الله لمن حمده ربنا لك الحمد اللهم أنج الوليد بن الوليد وسلمة بن هشام وعياش بن أبي ربيعة والمستضعفين من المؤمنين اللهم اشدد وطأتك على مضر واجعلها سنين كسني يوسف.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 321, H.no: 1983-1984)

Ebû Hüreyre'nin rivayetinde Hz. Peygamber (sas)'in bir ay yatsı namazında kunut yaptığı ve bir müddet sonra kunut'u terkettiği kendisine hatırlatıldığında Resûlullah'ın 'onları görmüyormusun hep gittiler'²⁰⁵ buyurması Hz. Peygamber (sas)'in kunut yaptığını bize gösterir. Hz. Peygamber (sas) duasının neticesini aldığı için namazlarında kunut yapmayı terketmiştir. Şayet onlar ölmemiş olsalardı Hz. Peygamber (sas) kunuta devam edecekti.²⁰⁶

4. Recm Cezası

Yanılığa Sevmeden Hadis :

Ubâde b. Sâmit'in rivayetinde recm cezası hakkında Hz. Peygamber (sas)'in "Benden alın, benden alın, Allah onlar için bir yol (çare) kılmıştır: Bekâr bekârla zina ettiği zaman yüz değnek ve birde sürgün cezasına çarptırılır. Evli evli ile zina ettiği zaman, yüz değnek ve recm cezasına çarptırılır."²⁰⁷ buyurmaktadır.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre hadis ilminde derin bilgisi olmayanlar zikredilen rivayeti delil göstermek sûretiyle zina eden evliye recm cezası ile birlikte celde (dayak) cezasında verileceği yanılığına sürükleyebilir. Zina eden evli kişiye recm ve dayak cezasının birlikte verilmesi gerektiğini bildiren rivayet Hz. Peygamber 'in ilk zamanlardaki uygulamasıdır. Bu durum daha sonra evliye sadece recm cezasının verileceği hükmü ile nesh edilmiştir.²⁰⁸

²⁰⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي هريرة قال قلت رسول الله صلى الله عليه وسلم في صلاة العتمة شهرا يقول في قنوته اللهم أنج الوليد بن الوليد اللهم نج سلمة بن هشام اللهم نج عياش بن أبي ربيعة اللهم نج المستضعفين من المؤمنين اللهم اشدد وطأتك على مضر اللهم اجعلها عليهم سنين كسني يوسف قال أبو هريرة وأصبح رسول الله صلى الله عليه وسلم ذات يوم فلم يدع لهم فذكرت ذلك له فقال صلى الله عليه وسلم أما تراهم قد قدموا .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 323-324, H.no: 1986)

²⁰⁶ Bkz. et-Tahâvî, Şerhu Me'âni'l-Âsâr, I, 241-254; el-Hâzîmî, a.g.e., s. 86-97; Koçkuzu, a.g.e., s. 256

²⁰⁷ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عبادة بن الصامت قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا انزل عليه كرب لذلك وتردد له وجهه فأنزل عليه ذات يوم فلما سري عنه قال صلى الله عليه وسلم خذوا عني قد جعل الله لهن سبيلا الثيب بالثيب والبكر بالبكر بالثيب بالثيب جلد مائة ثم رجم بالحجارة والبكر بالبكر جلد مائة ثم نفي سنة .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, X, 92, H.no: 4443)

²⁰⁸ Bkz. et-Tahâvî, a.g.e., III, 134; Koçkuzu, a.g.e., s. 317-318.

Çalışmanın bu bölümünde nesh ile alakalı olarak İbn Hibbân'ın insanları, özellikle hadis ilminde engin bir bilgiye sahip olmayanları yanılığa sürükleyecek tarzda olan hadisleri tesbit edilmiş ve bu konuda İbn Hibbân'ın değerlendirmede yanılığını ortadan kaldırmadaki çözüm yolu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Kısaca çalışmada (أوهم، يوهم، أوهم) lafızlarının yer aldığı başlıklar bünyesinde bulunan hadisler üzerinde yoğunlaşmıştır. Şüphesiz ki İbn Hibbân eşsiz eseri Sahih'inde nesh ile alakalı bir çok hadise yer vermiştir, ancak onlar çalışmanın sınırları içinde yer almamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BİRDEN FAZLA HADİSİN DÂHİL OLDUĞU ÇÖZÜM TARZLARI

I. SENETTEN KAYNAKLANAN SORUNLARA ÇÖZÜMLER

A. Hadiste İdrac Olduğunun İddia Edilmesi

Yanılgıya Sürükleyen Hadisler :

Namazda teşehhüde iken Hz. Peygamber (sas)'e salât-ü selâm getirmenin hükmü hakkında Hz. Peygamber (sas) şöyle buyurmaktadır:

Bize Ebû Urbe haber verdi: Bize Abdurrahman b. Amru'l Becli anlattı: Bize Züheyr b. Muaviye anlattı: O da Hasan b. Hür'den' O da Kasım b. Muhayyemere'den O da Alkame'den O da Abdullah b. Mesud'dan şöyle buyurmuştur: “Resulullah (sas) bana namazdaki teşehhüd duası hakkında şöyle dedi: De ki *“Tahiyyât, salavât ve tayyibât Allah'a aittir. Ey Peygamber! Her türlü selâm Allah'ın rahmeti ve bütün bereketleri üzerine olsun. Selâm bizim üzerimize ve Allah'ın salih kulları üzerine de olsun Ben şahidim ki Allah'dan başka ilâh yoktur, yine şahidim ki Muhammed Allah'ın Resulüdür”* bunu söyledikten sonra namazını tamamlamış olursun. Bundan sonra istersen kalk istersen otur”²⁰⁹ buyurmaktadır.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre hadis sanatını bilmeyen bazı kesimler hadisin son kısmında yer alan 'Bunu dedikten sonra namazını tamamlamış olursun. Bundan sonra istersen kalkabilirsin istersen istersen oturabilirsin' ifadesine delil göstermek sûretiyle namazda teşehhüde Hz. Peygamber (sas)'e salâtü selâm getirmenin farz olmadığı yanılgısına sürükleyebilir.

²⁰⁹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

أخبرنا أبو عروبة قال حدثنا عبد الرحمن بن عمرو الجلي قال حدثنا زهير بن معاوية قال حدثني الحسن بن الحر عن القاسم بن مخيمرة قال أخذ علقمة بيدي فحدثني أن عبد الله بن مسعود أخذ بيده وأن النبي صلى الله عليه وسلم أخذ بيد عبد الله فعلمه التشهد في الصلاة التحيات لله والصلوات والطيبات السلام عليك أيها النبي ورحمة الله وبركاته السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين قال زهير عقلت حين كتبتك من الحسن فحدثني من حفظه من الحسن ببقيته أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمدا عبده ورسوله قال زهير ثم رجعت إلى حفطي قال فإذا قلت هذا فقد قضيت صلاتك إن شئت أن تقوم فقم وإن شئت أن تقعد فاقعد.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 291-292, H. no: 1961)

İbn Hibbân'a göre hadisin son kısmında zikrettiğimiz rivayet Hz. Peygamber'in değil İbn Mesud'un sözüdür.²¹⁰ Hadisin ravilerinden olan Züheyr bunu hadise ilave etmiştir. Kasım b. Muhayyerin rivayetinde Hz. Peygamber (sas)'in İbn Mesud'a teşehhüd duasını öğrettikten sonra hadisin son kısmında, "İbn Mesud dedi ki..." ifadesi yer almaktadır.²¹¹ Bu da bize hadisin müdrec olduğunu göstermektedir.

İbn Hibbân sahihinde zikrettiği idrac ile ilgili yanlışlığa sevkeden diğer bir haber de cuma'dan sonra kılınan dört rekâtlık namaz hakkındadır.²¹²

B. Fert Olduğu İddia Edilen Bir Hadisin Başka Tariklerinin Verilmesi

Yanlışlığa Sevkeden Hadisler :

Ayakkabının altına bulaşan pisliğin temizliği konusunda rivayet edilen haber- de Hz. Peygamber (sas) şöyle buyurmaktadır:

Bize Muhammed b. Ahmed b. Ebî Avn haber verdi: Bize Ahmed b. İbrahm ed-Durki anlattı: Bize Muhammed b. Kesir Evzâ'i den O da Muhammed b. Aclan'dan, O da Said b. Ebî Said'den O da babasından O da Ebû Hureyre'den haber verdi ki Hz. Peygamber (sas): "Kim eziyet veren bir pisliğe ayakkabılarıyla basarsa, o ayakkabıların temizleyicisi topraktır"²¹³ buyurmaktadır.

²¹⁰ Başaran, Selman-Sönmez, Mehmet Ali, **Hadis Tarihi ve Usûlü**, s. 183; es-Sıbâ'î, Mustafa, **İslâm Hukukunda Sünnet**, s. 109.

²¹¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

أخبرنا أبو يعلى قال حدثنا غسان بن الربيع قال حدثنا بن ثوبان عن الحسن بن الحر عن القاسم بن مخيمرة قال أخذ علقمة بيدي وأخذ بن مسعود بيد علقمة وأخذ النبي صلى الله عليه وسلم بيد بن مسعود فعلمه التشهد التحيات لله والصلوات والطيبات السلام عليك أيها النبي ورحمة الله وبركاته السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمدا عبده ورسوله قال عبد الله بن مسعود فإذا فرغت من هذا فقد فرغت من صلواتك فإن شئت فأنثت وإن شئت فأنصرف .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 293-294, H.no: 1962)

²¹² (Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, VI, 85-86, H.no: 2485-2486)

²¹³ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

أخبرنا محمد بن الحسن بن خليل قال حدثنا عبد الرحمن بن إبراهيم قال حدثني الوليد عن الأوزاعي عن سعيد بن أبي سعيد المقبري عن أبيه عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال إذا وطئ أحدكم بئعله في الأذى فإن التراب لها طهور.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 249, H.no: 1403)

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre ilim sanatını bilmeyenler zikredilen hadisi delil göstermek sûretiyle isnadta yer alan Evzâi'nin bu haberi Said b. Makberi'den işitmediğini vehmederler ki bu durum bir yanılgıdan ibarettir. Aşağıda vereceğimiz hadis bize Evzâi'nin bu haberi Said b. Makberi'den işittiğini göstermektedir.

Bize Muhammed b. Hasan b. Halil haber verdi: Bize Abdurrahman b. İbrahim anlattı: Bize velid Evzâi'den, O da Said b. Said el Makberi'den O da babasından, O da Ebû Hureyre'den haber verdi ki Hz. Peygamber (sas) "Sizden biriniz ayakkabılarıyla eziyet veren bir pislige basarsa şüphesiz ki toprak onun temizleyicisidir"²¹⁴ buyurmaktadır.

İbn Hibbân Sahih'inde, hadisin senesinde yer alan ve hadis ilminde derin bilgisi olmayanları yanılgıya düşürecek rivayetleri, Hz. Peygamber (sas)'in hadislerinden delil getirmek sûretiyle açıklığa kavuşturmaya çalışmaktadır.²¹⁵

C. Munkatı' Olduğu Zannedilen Bir Hadisin Çözümü

Yanılgıya Sevkeden Hadisler :

Malından dolayı öldürülen kimsenin -karşı koysun ya da koymasın- cennete gireceğine dair bir haberde Resûlulah (sas) şöyle buyurmaktadır:

Bize İmrân İbn Musa es-Sehtiyâni, Cürcan'da haber verdi: Bize Osman İbn Ebû Şeybe anlattı: Süfyan İbn Uyeyne bize, ez- Zührî'den, O da Talha İbn Abdullah İbn Avf'dan,

²¹⁴ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

أخبرنا محمد بن أحمد بن أبي عون قال حدثنا أحمد بن إبراهيم الدورقي قال حدثنا محمد بن كثير عن الأوزاعي عن ابن عجلان عن سعيد بن أبي سعيد عن أبيه عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال إذا وطئ أحدكم الأذى بخفيه فطهورهما التراب.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 250, H.no: 1404)

²¹⁵ İlgili rivâyetler için bkz.İbn Balbân, el-İhsân, VIII, 110, H. no: 3498-3499; XII, 122-123, H. no: 5612-5613.

O da Said İbn Zeyd'den, Peygamber (sas)'in "malından dolayı öldürülen kimse şehittir"²¹⁶ buyurduğunu rivayet etmektedir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre bazı kimseler İbn Uyeyne isnadıyla bize ulaşan haberin kesintisiz değilde kopuk olduğunu zannederler. Aşağıda zikredeceğimiz Sa'îd b. Zeyd haberi onları yanlıya sürüklemektedir.

Bize İbn Kuteybe haber verdi: Bize İbn Ebû's-Seri anlattı: Bize Abdürrezzak anlattı: Mamer bize ez-Zührî'de, O da Talha İbn Abdullah İbn Avf İbn Ahu Abdurrahman İbn Avf'dan, O da Abdurrahman İbn Sehl ez-Zührî'den, O da Sa'd İbn Zeyd'den haber verdi: Allah'ın Elçisi (sas)'i şöyle derken işittim: "Kim arazide, haksız yere bir karış toprak ele geçirirse, kıyamet günün Allah yedi kat yerden itibaren o toprak parçasını o kişinin boynuna dolar" Mamer dedi ki: Bu hadiste bana ez-Zührî'den, Allah'ın Elçisi (sas)'in şunu da söylediği ulaştı: "Kim malından ötürü öldürülürse o kimse şehittir"²¹⁷

İbn Hibbân'a göre bu hadisi, Zührî'nin sağlam, güvenilir arkadaşları rivayet etmişlerdir. Sadece Ma'mer hariç hepsi bu hadisi aktarıırken şu şahısların adlarını vermişlerdir:

Ez- Zührî→Talha İbn Abdullah İbn Avf→Said İbn Zeyd.

Ma'mer ise Talha İbn Abdullah ile Said İbn Zeyd arasına, Abdurrahman İbn Sehl'i koymuştur. İbn Hibbân'a göre bu bir yanlıdır. Ma'mer bu hadisi aktarıırken, bana ez-

²¹⁶ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

أخبرنا عمران بن موسى السخيتاني بجرجان حدثنا عثمان بن أبي شيبة حدثنا سفيان بن عيينة عن الزهري عن طلحة بن عبد الله بن عوف عن سعيد بن زيد أن النبي صلى الله عليه وسلم قال من قتل دون ماله فهو شهيد.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 132, H.no: 3194)

²¹⁷ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

أخبرنا بن قتيبة حدثنا بن أبي السري حدثنا عبد الرزاق أخبرنا معمر عن الزهري عن طلحة بن عبد الله بن عوف بن أخي عبد الرحمن بن عوف عن عبد الرحمن بن سهل المدني عن سعيد بن زيد قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول من ظلم من الأرض شبرا طوقه الله يوم القيامة من سبع أرضين قال معمر وبلغني عن الزهري في هذا الحديث قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من قتل دون ماله فهو شهيد .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 133, H.no: 3195)

Zühri'den ulaştı demiştir. Ma'mer bu hadisi bizzat ez-Zühri'den almamış, onun diğer öğrencilerinden birinden duymuştur.

İbn Hibbân Sahih'inde benzer rivayetleri de bu yöntemi kullanmak sûretiyle çözüme kavuşturmuş hadislerin isnadlarının kopuk olmadığını bilakis muttasıl olduğunu ispatlamıştır.²¹⁸

D. Mevkûf Zannedilen Bir Hadisin Merfu' Olması

Yanılgıya Sevkeden Hadisler :

Bize Ahmed İbn Muhammed İbn el- Hüseyin haber verdi: Bize Şeyban İbn Ferrûh anlattı: Bize Süleyman İbn Muğire anlattı: Bize Hamid İbn Hilâl Abdullah İbn es-Samit'den rivayetle "Eğer önünde semerin arka kaşı kadar bir şey bulunmazsa o kimsenin namazını kadın, eşek ve kara köpekten birinin geçmesi bozar" dediğini aktaran Ebû Zerr'e Abdullah b. Samit'in, 'siyah köpeğin kırmızı köpekten, sarı köpekten farkı nedir? diye sorduğunda Ebû Zer'in: 'Ey kardeşimin oğlu senin bana sorduğun gibi bunu bende Resûlullah (sas)'a sordum da, 'kara köpek şeytandır' dediği²¹⁹ bildirilmektedir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre bazı insanlar zikredilen Ebû Zerr rivayetinin merfu' değil mevkûf olduğunu zannederler.

İbn Hibbân aşağıda zikredeceğimiz hadisi delil getirmek sûretiyle Ebû Zerr rivayetinin müsned bir haber olduğunu ortaya koymaktadır.

Bize Fazl İbn Habbâb el-Cemhi haber verdi: Bize Muhammed İbn Kesir anlattı: Bize Şu'be haber verdi: O da bana Humejd İbn Hilâl haber verdi: O'nun da Abdullah

²¹⁸ İlgili rivâyetler için bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VIII, 69, H.no: 3382-3384; IX, 167, H.no: 4074; X, 10-11, H. no: 2424-2428; X, 81, H. no: 4414-4415.

²¹⁹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

أخبرنا أحمد بن محمد بن الحسين حدثنا شيبان بن فروخ حدثنا سليمان بن المغيرة حدثنا حميد بن هلال عن عبد الله بن الصامت عن أبي ذر قال يقطع صلاة الرجل إذا لم يكن بين يديه مثل آخرة الرجل المرأة والحصار والكلب الأسود قال قلت يا أبا ذر ما بال الأسود من الأبيض من الأحمر قال يا بن أخي سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم كما سألتني فقال الكلب الأسود شيطان.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 51, H.no: 2384)

Samid'den duyduğu O'nun da Ebû Zerr'den rivayetinde Hz. Peygamber (sas) şöyle buyurmaktadır: “Biriniz namaz kılmaya kalktığı zaman önünde semerin arka kaşığı gibi bir şey bulunmazsa eşek, kara köpek, kadın o kimsenin namazını bozar. Ben ya Ebâ Zerr siyah köpeğin kırmızı köpekten, sarı köpekten farkı nedir? diye sorduğumda O, Hz. Peygamber (sas)'in: ‘siyah köpek şeytandır’ dediğini²²⁰ rivayet etmektedir.

E. Ma'lul Olduğu İddia Edilen Bir Hadisin İletli Olmadığının Gösterilmesi

Yanılgıya Sevkeden Hadisler :

Bize Ebû Ya'la haber verdi: Bize Muhammed İbn Sabbah Devlâbî sekizinci senede anlattı: Bize İsmail İbn Zekeriyya Asım el-Ahval'dan O da Avsece İbn Rammah'dan O da Abdullah İbn Ebî Hezil'den O da İbn Mesud'dan rivayetle “Hz. Peygamber (sas)'in selâm verdiği zaman ancak ‘Allah’ım, Selâm sensin, selâmette ancak sendendir. Mübareksin ey celâl ve ikrâm sahibi diyecek kadar oturduğu”²²¹ rivayet edilmektedir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre hadis ilminde derinleşmemiş olanlar Asım İbn Ahvâl'in bu haberi sadece Avsece İbn Rammah→Ebî Hezil→İbn Mesud kanalıyla aldığını zannetmek sûretiyle hadisin ma'lûl olduğunu iddia ederler.

²²⁰ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

أخبرنا الفضل بن الحباب الجمحي قال حدثنا محمد بن كثير قال أخبرنا شعبة قال أخبرني حميد بن هلال قال سمعت عبد الله بن الصامت يحدث عن أبي ذر عن النبي صلى الله عليه وسلم قال يقطع صلاة الرجل إذا لم يكن بين يديه كآخرة الرجل الحمار والكلب الأسود والمرأة قال قلت ما بال الأسود من الأحمر من الأصفر فقال سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم كما سألتني فقال الأسود شيطان.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 51, H.no: 2385)

²²¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

أخبرنا أبو يعلى قال حدثنا محمد بن الصباح الدولابي منذ ثمانين سنة قال حدثنا إسماعيل بن زكريا عن عاصم الأحول عن عوسجة بن الرماح عن عبد الله بن أبي الهذيل عن بن مسعود قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يجلس بعد التسليم إلا قدر ما يقول اللهم أنت السلام ومنك السلام تباركت يا ذا الجلال والإكرام .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 342, H.no: 2002)

İbn Hibbân'a göre Asım İbn Ahval bu haberi hem Abdullah İbn Haris→Aişe²²² kanalıyla hem de Avsece→Ebî Hezl→İbn Mesud²²³ kanalıyla almıştır ve her iki haberde sahihtir.

Zikredilen hadislerde sahabi ravilerinin her iki rivayette farklı olması, Aişe'nin rivayet ettiği haberin isnadının altı raviden İbn Mesud'un rivayet ettiği haberin yedi raviden oluşması hadisin ma'lul olarak değerlendirilmesine yol açmış olabilir. Netice itibariyle Aişe'nin rivayeti İbn Mesud'un rivayetine göre daha âlîdir.

İbn Hibbân Sahih'inde konu ile alakalı olan diğer rivayetleri de aynı yöntemi kullanmak sûretiyle hadis ilminde uzman olmayan kimselerin yanılığa sebep olacak değerlendirmelerini ortadan kaldırmaya çalışmıştır.²²⁴

F. Mevhum Olduğu İddia Edilen Bir Hadisin İletli Olmadığının Gösterilmesi

Yanılgıya Sevkeden Hadisler :

Farenin bir yağın içine düşmesi sonucunda o yağın nasıl tüketileceğine dair bir rivayette şöyle buyrulur: Bize Abdullah İbn Muhammed el Ezdî haber verdi: Bize İshâk İbn İbrahim anlattı: Bize Süfyan İbn Uyeyne, Zührîden Oda Abdullah İbn Abdullah'dan O da İbn Abbas'dan O da Meymune'den haber verdi: Resulullah (sas)'e yağın içine düşmüş ölü farenin durumu sorulduğunda Hz. Peygamber (sas): 'şayet yağ donmuş ise fare'yi ve çevresini alın, geri kalanı yiyin. Şayet kurt ise ona yaklaşmayın'²²⁵ buyurmaktadır.

²²² Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

أخبرنا الحسين بن عبد الله بن يزيد القطان بالرقعة قال حدثنا هشام بن عمار قال حدثنا مروان بن معاوية عن عاصم الأحول عن عبد الله بن الحارث الأنصاري عن عائشة قالت كان رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يقعد بعد التسليم إلا قدر ما يقول اللهم أنت السلام ومنك السلام تباركت يا ذا الجلال والإكرام.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 340, H.no: 2000)

²²³ (Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 342, H.no: 2002)

²²⁴ (Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 482-483, H.no: 1604-1606; V, 177-179, H.no: 1864-1866; VI, 169-170, H. no: 2711-2712-2718; VIII, 124-25, H.no: 3532-3536.

²²⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

أخبرنا عبد الله بن محمد الأزدي قال حدثنا إسحاق بن إبراهيم قال أخبرنا سفيان عن الزهري عن عبيد الله بن عبد الله عن بن عباس عن ميمونة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم سئل عن الفأرة تموت في السمن فقال إن كان جامدا فألقوها وما حولها وكلوه وإن كان ذاتبا فلا تقربوه.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 234, H.no: 1392)

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre hadis ilminde derinleşmemiş olanlar yukarıda zikrettiğimiz hadisin isnadında yer alan Zührî'nin bu haberi Said İbn Müseyyeb→ Ebû Hureyre kanalıyla aldığı²²⁶ vehmetmek sûretiyle hadisin ma'lul olduğunu zannederler. İbn Hibbân Ma'mer'in bu duruma açıklık getirdiğini belirtir. O hocası Zührî'nin Süfyan İbn Uyeyne tarikininde olduğunu belirtir.

Netice itibarıyla Süfyan İbn Uyeyne→ Zührî→ Abdullah İbn Abdullah→ İbn Abbas→ Meymûne→ Hz. Peygamber (sas) tarikiyle bize ulaşan haber sağlamdır.

İbn Hibbân Sahih'inde konu ile alakalı olan diğer rivayetleri de aynı yöntemi kullanmak sûretiyle hadis ilminde uzman olmayan kimselerin yanılıya sebep olacak değerlendirmelerini ortadan kaldırmaya çalışmıştır.²²⁷

II. METİNDEN KAYNAKLANAN SORUNLARA ÇÖZÜMLER

A. Lafızların Anlam İnceliklerine Dikkat Çekilmesi

1. Hz. Peygamber (sas)'in Mirac Gecesinde Rabbini Görüp Görmediği

Yanlıya Sevkeden Hadisler :

İbn Abbas'dan rivayet edilen bir haberde Hz. Peygamber (sas)'in Rabbini gördüğü²²⁸ rivayet edilmektedir.

²²⁶ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

أخبرنا بن قتيبة قال حدثنا بن أبي السري قال حدثنا عبد الرزاق قال أخبرنا معمر عن الزهري عن سعيد بن المسيب عن أبي هريرة قال سئل رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الفأرة تقع في السمن فقال إن كان جامدا فألقوها وما حولها وإن كان مانعا فلا تقربوه يعني ذاتها.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 237-238, H.no: 1393-1394)

²²⁷ (Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, XII, 68, H.no: 5448-5449-5450; XV, 60-61, H.no: 6762-6764; XV, 85-86, H.no: 6816-6818; Ayrıca İbn Hibbân'ın hadislerin senedleri ile alakalı yaptığı diğer değerlendirmeler için bkz. İbn Balbân, el-İhsân, X, 66, H.no: 4371-4372; XIV, 33-34, H.no: 6223-6224; XV, 36, H.no: 6708-6709)

²²⁸ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) بن عباس قال قد رأى محمد صلى الله عليه وسلم ربه.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 254, H.no: 57)

H.z. Aişe de rivayetinde “Kim Muhammed’in Rabbini gördüğünü, onun vahiyden bir şey gizlediğini ve onun yarın ne olacağını bildiğini söylesen Allah’a karşı büyük bir yalan isnad etmiş olacağını ifade etmektedir. Daha sonra kendisine ‘ey müminlerin annesi ne gördü?’ diye sorulduğunda H.z. Aişe, ‘Resûlullah’ın Cebrâil’i iki kere kendi sûretinde gördüğünü²²⁹ söylemiştir.

Abdullah b. Zeyd’in, rivayetinde İbn Mesud’un Allah Teâlâ’nın “Gözün gördüğüne kalp yalan demedi”²³⁰ ayeti üzerine Cibrîl’i yer ve gök arasını kaplar vaziyette gördüğünü²³¹ ifade etmektedir.

İbn Hibbân’ın Çözümü :

Birbiriyle mütearız gibi görünen rivayetler İbn Hibbân tarafından lafızların anlam inceliklerine vurgu yapmak sûretiyle uzlaştırılmaya çalışılmıştır. Ona göre İbn Abbas’ın rivayetinde H.z. Peygamber (sas)’in Rabbini gördüğü ifade edilmektedir. Ancak bu görme işi H.z. peygamber’in Rabbini baş gözüyle gördüğü manasında değil, hiçbir beşerin yükselemeyeceği yüce bir yerde kalben gördüğü anlamındadır. Aşağıda zikredeceğimiz Ebû Zerr rivayeti de bu görüşün doğruluğunu kuvvetlendirmektedir.

²²⁹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) مسروق بن الأجدع أنه سمع عائشة تقول أعظم الفرية على الله من قال إن محمدا صلى الله عليه وسلم رأى ربه وإن محمدا صلى الله عليه وسلم كتم شيئاً من الوحي وإن محمدا صلى الله عليه وسلم يعلم ما في غد قيل يا أم المؤمنين وما رآه قالت لا إنما ذلك جبريل رآه مرتين في صورته مرة ملاً الأفق ومرة سادا أفق السماء.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 257-258, H.no: 60)

²³⁰ en-Necm 53/11

²³¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 255-256, H.no: 59)

(...) عبد الرحمن بن يزيد عن بن مسعود في قوله تعالى ما كذب الفؤاد ما رأى قال رأى رسول الله صلى الله عليه وسلم جبريل في حلة من ياقوت قد ملاً ما بين السماء والأرض.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 255-256, H.no: 59)

Abdullah b. Şakik'in Ebû Zerr'e "Resulullah (sas)'i görsem ona Rabbini görüp görmediğini soracaktım" demesi ve Ebû Zerr'in de ben sordum ve Hz. Peygamber (sas), "bir nur gördüm" şeklinde cevap verdi.²³²

İbn Hibbân, İbn Mesud haberine ise farklı bir yaklaşım tarzı getirmektedir. İbn Hibbân Allah Teâlâ'nın isra gecesinde Cibrîl'e Muhammed (sas)'ın bilmesi gerekenleri öğretmesini emrettiğini belirtmekte ve "Ona , kuvvetleri çok güçlü olan öğretti. Bir kuvvet sahibi hemen doğruldu. O en yüksek ufukta idi. Sonra yaklaştı ve sarktı. Aradaki mesafe iki yay boyu oldu. Kuluna verdiği vahyi verdi"²³³ ayetleriyle Cibrîl'in kastedildiğini, "gözün gördüğüne kalp yalan demedi"²³⁴ ayetiyle de Hz. Peygamber (sas)'in şerefli bir yerde Rabbini kalben gördüğünden bahsetmektedir. Cibrîl'i de yer ile gök arasını kaplar vaziyette gördüğünü ifade etmektedir.

İbn Hibbân' göre İbn Abbas rivayeti ile Aişe rivayeti birbiri ile zıtlık oluşturmaz. İbn Abbas'ın "Muhammed (sas) Rabbini gördü" demesi kalbi ile gördü manasındadır. Hz. Aişe'nin "görmedi" demesi, gözüyle görmedi anlamında ele alınmalıdır. Ayrıca İbn Hibbân, Hz. Aişe'nin "gözler onu idrak etmez"²³⁵ ayetini Allah Teâlâ'nın görülemeyeceğine delil getirmesini de nazar ve idrak kelimerine vurgu yapmak sûretiyle vehmedilen tearuzu ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Allah Teâlâ'nın ne uykuda ne de uyanık iken idrak edilebileceğini ifade etmektedir.

İbn Hibbân'a göre Allah Teâlâ kıyamette görülür fakat görüldüğünde idrak edilemez. İdrak'ın manası bir şeyi ihâtalı olarak görmektir. Allah Teâlâyı bu şekilde görme

²³² Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عبد الله بن شقيق العقيلي قال قلت لأبي ذر لو رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم لسألته عن كل شيء فقال عن أي شيء كنت تسأله قال كنت أسأله هل رأيت ربك فقال سألته فقال رأيت نورا قال أبو حاتم معناه أنه لم ير ربه ولكن رأى نورا علويا من الأنوار المخلوقة

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 254-255, H.no: 58)

(...) عبد الله بن شقيق العقيلي قال قلت لأبي ذر لو رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم لسألته عن كل شيء فقال عن أي شيء كنت تسأله قال كنت أسأله هل رأيت ربك فقال سألته فقال رأيت نورا.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 254-255, H.no: 58)

²³³ en-Necm 53/5-10

²³⁴ en-Necm 53/11

²³⁵ el-Enam 6/103

ve bilme imkanı yoktur. Görme ise nazardır. İbn Hibbân'a göre Allah ihâta edilmeksizin görülür. İdrak mahluklar üzerine vaki olur. Bu ifade ile varlıklar, ecdam kastedilmektedir. İdrak, insanlar arasında söz konusu olur. Nazar ise kuldan Rabbine olur. Gözler onu ne dünyada ne de ahirette idrak edebilir. Ancak Allah Teâlâ'nın kullarından üstün kıldıkları bunun dışındadır. Çünkü o zaman kişi ona ehil kılınmıştır.

Dünya ismi yeryüzü, gökyüzü ve ikisi arasındakilerden ibarettir. Allah Teâlâ bunları orada itaa edilmesi ve ahiretin kazanılması için yaratmıştır. Hz. Peygamber (sas), Rabbini dünya isminin verilmediği bir yerde gördü, Onu dünyada görmedi. O Rabbini öyle bir yüce mekanda gördü ki o yer ne gök ne de yer olarak isimlendirilir, çok yüce bizim bilemediğimiz iki yay boyu olarak vasıflandırılan hiçbir beşerin ulaşamayacağı ulvi bir makamda gördü. Hz. Aişe'nin ifade ettiği gibi Hz. Peygamber (sas) onu dünyada görmedi.²³⁶

2. Meni Bulaşan Elbisenin Temizliği

Yanılığa Sürükleyen Hadisler :

Meni bulaşan bir elbisenin temizlenmesi meselesinde, Alkame ve Esved'in İbrahim'den rivayetinde Hz. Aişe'ye misafir olan bir kişinin sabahladığında elbisesini yıkadığı ve kendisini gören Hz. Aişe'nin Ona: 'Eğer elbisene meninin bulaştığı yeri gördüysen sadece o kısmı yıkaman senin için yeterli olurdu. Şayet görmedinse etrafını yıkardın. Ben onu Resûlullah'ın elbisesinden 'ovalayarak' (فركا) çıkardığımı bilirim. Sonra Hz. Peygamber (sas) o elbise ile namaz kılardı'²³⁷ bildirmektedir.

²³⁶ Konu hakkındaki değerlendirmeler için bkz. İbn Kuteybe, a.g.e., s. 271-276; er-Râzi, **Tefsîr-i Kebîr, Mefâtihu'l-Gayb**, trc. Suat Yıldırım-Lütfullah Cebeci-Sâdık Kılıç-Sâdık Doğru, X, 85-96; el-Matûrîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed, **Kitâbü't-Tevhid Tercümesi**, trc. Bekir Topaloğlu, s. 98-109; el-Pezdevî, Ebû Yüsr Muhammed, **Ehli Sünnet Akâidi**, trc. Şerafettin Gölcük, s. 110-124; Koçyiğit, Talat, **Kur'an ve Hadiste Ru'yet Meselesi**, s. 45; Davudoğlu, Ahmed, **Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi**, II, 588-660; Kocar, Musa, **Matûrîdî'de Allah Alem İlişkisi**, s. 209-217; İslamoğlu, Mustafa, **Alemlerin Rabbi Allah (cc), bilmek-tanımak-anlamak**, s. 136-143.

²³⁷ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن إبراهيم عن علقمة والأسود أن رجلا نزل بعائشة أم المؤمنين فأصبح يغسل ثوبه فقالت عائشة إنما كان يجزيك إن رأيت أنه تغسل مكانه وإن لم تره نضحت حوله لقد رأيتني أفرقه من ثوب رسول الله صلى الله عليه وسلم فركا فيصل فيه.
(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 217, H.no: 1379)

Süleyman b. Yesar, Hz. Aişe'den rivayetinde Hz. Aişe'nin cünüblükten dolayı Hz. Peygamber (sas)'in elbisesini yıkadığı ve onun üzerinde su lekesi olduğu halde namaza gittiğini²³⁸ rivayet etmektedir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân her iki rivayeti değerlendirirken lafızların anlam incelikleri üzerine vurgu yapmak sûretiyle rivayetlerin hadis ilmini bilmeyen bazı kesimler tarafından çelişik olarak yorumlanmasını önler.

İbn Hibbân'a göre Hz. Aişe'nin kendisine misafir olan kişiye meni bulaşan elbisesini 'ovalayarak' ya da çitileyerek (فرقا) temizlemesini tavsiye etmesi Selman b. Yesar rivayetinde ise 'cünüblükten dolayı Hz. Peygamber (sas)'in elbisesini yıkadığını' bildirmesi bazı kesimleri iki haber arasında bir tearuzun var olduğu yanılgısına sürüleyebilir. Halbuki Hz. Aişe'nin Hz. Peygamber (sas)'in meni bulaşan elbisesini yıkaması oraya bulaşan meninin yaş olmasından kaynaklanmaktadır. Ovalayarak temizlediği ise meninin kuru bir halde iken olduğu zamandır. Şayet meni yaş ise onun yıkanması daha güzel ve daha temizdir. Kuru ise ovalayarak temizlemek yeterlidir.²³⁹

B. İhtilâflı Hadislerdeki Hususların Her Birinin Mübah Olduğunun Söylenmesi

1. Kûsûf Namazı

İbn Hibbân'ın Sahih'inde Kûsûf namazının değerlendirilmesini ve bu konuda bazı kesimlerin hatalı anlayışlarını izâle etmek sûretiyle meseleyi kûsûf namazının kılınış şekli, kûsûf namazının dua anlamına gelmediği, kûsûf namazındaki kıraatin durumu olmak üzere başlıca üç noktada ele aldığını görülmektedir.

²³⁸ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن سليمان بن يسار عن عائشة قالت كنت أغسل الجنابة من ثوب النبي صلى الله عليه وسلم فيخرج إلى الصلاة وإن يقع الماء لفي ثوبه.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 219-220, H.no: 1381)

²³⁹ İbn Kuteybe, a.g.e., s. 230-231; İbn Hacer, Bülûğu'l-Meram, I, 47-49; Davudoğlu, Ahmed, a.g.e., II, 963.

a. Kûsûf namazının kılınış şekli

Yanılgıya Sevkededen Hadisler :

Ebû Bekre'in rivayetinde Hz. Peygamber (sas) kıldığı kûsuf namazı için, "Hz. Peygamber (sas), güneş ya da ay tutulduğunda sizin kılmakta olduğunuz namaz gibi iki rekat namaz kıldı" ²⁴⁰ ifadesi İbn Hibbân'a göre bazı kesimleri kûsûf namazının diğer nâfile namazlar gibi her rekâtta bir rükû' ve iki secde yapmak sûretiyle kılınacağı vehmine sürükleyebilir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre kûsûf namazı sâir namazlar gibi değildir. Gerek kıyam, rükû' ve secdelerin uzunluğu gerekse bir rekâtta rükû' tekrarı sebebiyle her zaman kılmakta olduğumuz namazlardan farklıdır.

Zikredilen rivayette Hz. Peygamber (sas) *مثل صلا تكم* ifadesiyle 'burada zikredilen namazın diğer kûsûf namazları gibi' olduğunu kastetmiştir.

İbn Hibbân Sahihinde kûsûf namazının kılınış şekli hakkında iki farklı rivayette bulunmuştur. Birincisi kûsûf namazının dört rükû' ve dört secdeden oluştuğu ²⁴¹, diğer ise altı rükû' ve dört secdeden oluştuğu haberidir. ²⁴²

²⁴⁰ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي بكره عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه صلى في كسوف الشمس والقمر ركعتين مثل صلاتكم.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 78-79, H.no: 2837)

²⁴¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عائشة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال صلاة الآيات ست ركعات وأربع سجادات .

(...) عن ابن عباس أن رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم كسفت الشمس أربع ركعات في ركعتين وأربع سجادات.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 70-81, H.no: 2830-2831-2832-2835-2839)

²⁴² Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن جابر بن عبد الله قال انكسفت الشمس على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم فصلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فأطال القيام ثم ركع ثم رفع رأسه فقام دون قيامه الأول ثم ركع ثم رفع رأسه فقام دون قيامه الأول ثم ركع ثلاث ركعات

ثم سجد ثم رفع رأسه فقام فركع ثلاث ركعات قام فيهن دون قيامه الأول ثم سجد ثم انصرف وقد تجلت الشمس فقال إن

الشمس والقمر لا ينكسفان لموت أحد ولا لحياته وهما آيتان من آيات الله فإذا رأيتم كسوفهما فصلوا حتى ينجلي.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 86-87, H.no: 2843-2844)

b. Kûsûf Namazının Sadece Dua Anlamına Gelmediği

İbn Hibbân'a göre Hz. Peygamber (sas) güneş ya da ay tutulmaları esnasında namaz kılınmasını istemiştir. Konu ile alakalı diğer rivayetleri de göz önünde bulundurduğumuz zaman Hz. Peygamber (sas)'in kûsûf namazını bazan farklı ifadeler kullanmak sûretiyle ifade ettiğini görmekteyiz. Hadislerde geçen ifadeler şunlardır: "Namaz kılın"²⁴³, "Dua edin"²⁴⁴, "Allah'ın zikrine koşun, Allah'dan mağfiret dileyin",²⁴⁵ "tekbir getirin, sadaka verin,"²⁴⁶ "mescidlere koşun."²⁴⁷

²⁴³ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن عمر أنه كان يخبر عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أن الشمس والقمر لا يخسفان لموت أحد ولا لحياته ولكنهما آيتان من آيات الله فإذا رأيتوهما فصلوا.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 68-76, H.no: 2828-2835)

²⁴⁴ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) زياد بن علاقة قال سمعت المغيرة بن شعبة يقول انكسفت الشمس على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم مات إبراهيم فقال الناس إنما انكسفت لموت إبراهيم فقال النبي صلى الله عليه وسلم إن الشمس والقمر آيتان من آيات الله لا ينكسفان لموت أحد ولا لحياته فإذا رأيتوهما فادعوا وصلوا حتى تتجلي.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 67, H.no: 2827)

²⁴⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي موسى قال كسفت الشمس زمن رسول الله صلى الله عليه وسلم فقام فزعا خشينا أن تكون الساعة حتى أتى المسجد فقام فصلى بأطول قيام وركوع وسجود ما رأيت به يفعل في صلاة قط ثم قال إن هذه الآيات التي يرسل الله لا تكون لموت أحد ولا لحياته ولكن الله يرسلها يخوف بها عباده فإذا رأيت منها شيئا فافزعوا إلى ذكره ودعائه واستغفاره.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 77-78, H.no: 2836)

²⁴⁶ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عائشة أنها قالت خسفت الشمس على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم فصلى رسول الله صلى الله عليه وسلم بالناس فقام وأطال القيام ثم ركع فأطال الركوع ثم قام فأطال القيام وهو دون القيام الأول ثم ركع فأطال الركوع وهو دون الركوع الأول ثم رفع فسجد ثم فعل في الركعة الأخرى مثل ما فعل في الأولى ثم انصرف وقد انجلت الشمس فخطب الناس فحمد الله وأثنى عليه ثم قال إن الشمس والقمر آيتان من آيات الله لا يخسفان لموت أحد ولا لحياته فإذا رأيت ذلك فادعوا الله وكبروا وتصدقوا وقال يا أمة محمد صلى الله عليه وسلم والله ما من أحد أغير من الله أن يزني عبده أو تزني أمته يا أمة محمد والله لو تعلمون ما اعلم لضحكتم قليلا ولبكيتم كثيرا.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 88-89, H.no: 2845)

²⁴⁷ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عبد الله بن عمرو قال انكسفت على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم فقام وقمنا معه ثم قال أيها الناس إن الشمس والقمر آيتان من آيات الله فإذا اتكسفا فافزعوا إلى المساجد.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, H.no: 2829)

Hadis ilminde derin bilgisi olmayan bazı kesimler kûsûf namazı için zikredilen farklı rivayetleri delil göstermek sûretiyle güneş ya da ay tutulduğunda namaz kılmaksızın sadece dua etmenin yeterli olacağı zannı içerisindeyler ki bu bir yanılığdan ibarettir.

İbn Hibbân'a göre zikredilen ifadelerin hepsinde Hz. Peygamber (sas) kûsûf namazının bizzat kendisini kastetmiştir. Araplar lisanlarında (الصلاة) kelimesini ifade etmek için onun yerine dua ve zikir kavramlarını da kullanmışlardır.

c. Kûsûf Namazındaki Kıraat Meselesi

Semûre b. Cündeb, rivayetinde “Hz. Peygamber (sas)’in kûsûf namazını sessiz kıldırıldığı ve kendilerinin onun sesini duyamadıkları ifade edilmektedir.”²⁴⁸

İbn Abbas’ın rivayetinde de “Hz. Peygamber (sas)’in kûsûf namazının ilk rekatında ‘yaklaşık Bakara Sûresi kadar kıyamı uzun tuttuğu’ ifade”²⁴⁹ edilmektedir.

İbn Hibbân'a göre bazı kesimler zikredilen Semûre b. Cündeb ve İbn Abbas rivayetlerini delil göstermek sûretiyle kûsûf namazında kıraatin aşikâr olmadığını iddia ederler ki bu onlar için bir yanılığdan ibarettir. Çünkü İbn Hibbân'a göre Semûre b. Cündeb

²⁴⁸ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن سمرة قال صلى بنا رسول الله صلى الله عليه وسلم في الكسوف لا نسمع له صوتا.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 94, H.no: 2851)

²⁴⁹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن عباس أنه قال خسفت الشمس على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم فصلى رسول الله صلى الله عليه وسلم والناس معه فقام طويلا نحو من سورة البقرة ثم ركع ركوعا طويلا ثم رفع فقام طويلا وهو دون القيام الأول ثم ركع ركوعا طويلا وهو دون الركوع الأول ثم سجد ثم قام قياما طويلا وهو دون القيام الأول وركع ركوعا طويلا وهو دون الركوع الأول ثم سجد ثم انصرف وقد تجلت الشمس فقال إن الشمس والقمر آيتان من آيات الله لا يخسفان لموت أحد ولا لحياته فإذا رأيتم ذلك فادكروا الله فقالوا يا رسول الله رأيناك تناولت شينا في مقامك هذا ثم رأيناك تكعكت فقال إني رأيت الجنة أو رأيت الجنة فتناولت منها عنقودا ولو أخذته لأكلتم منه ما بقيت الدنيا ورأيت النار فلم أر كالليوم منظرا قط ورأيت أكثر أهلها النساء قالوا بم يا رسول الله قال يكفرن قيل يكفرن بالله قال يكفرن العشير ويكفرن الإحسان لو أحسنت إلى إحداهن الدهر ثم رأيت منك شينا قالت والله ما رأيت منك خيرا قط.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 96-97, H.no: 2853)

H.z. Peygamber (sas)'in küsûf namazındaki kıraatini insanların en arkalarında bulunduğu için duymamıştır.²⁵⁰

H.z. Aişe'den rivayet edilen bir haberde "H.z. Peygamber (sas)'in Küsûf namazında ki kıraatinin cehri olduğu belirtilmektedir."²⁵¹

2. Alın ve Sarığın Üzerine Mesh

Yanılığya Sevkeden Hadisler :

Alına ve sarığın üzerine mesh meselesinde Muğira b. Şube'nin babasından rivayetinde "H.z. Peygamber (sas)'in abdest aldığında alnına, sarığın üzerine ve meshlerinin üzerine meshettiği"²⁵² rivayet edilmektedir.

İbn Hibbân'a göre hadiste geöen 'alnına ve sarığın üzerine meshederdi' ifadesi hadis ilminde derinleşmemiş olan bazı kesimleri, H.z. Peygamber (sas)'in alnına mesh etmeksizin sadece sarığa meshetmenin caiz olmadığı, bilakis ikisinin de mesh edilmesinin gerektiğini düşünmek sûretiyle yanılığya sürükleyebilir.

²⁵⁰ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) حدثني ثعلبة بن عباد العبدي انه شهد خطبة يوما لسمره بن جندب فذكر في خطبته حديثا عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال سمرة بينا أنا ويوما و غلام من الأنصار نرمي غرضا لنا على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى إذا كانت الشمس قدر رمحين أو ثلاثة في عين الناظر من الأفق اسودت فقال أحدنا صاحبه انطلق بنا إلى المسجد فوالله لتحدثن هذه الشمس لرسول الله صلى الله عليه وسلم في أمته حديثا قال فدفعنا إلى المسجد فوافقنا رسول الله صلى الله عليه وسلم وإذا هو بارز حين خرج إلى الناس قال فتقدم فصلى بنا كأطول ما قام بنا في صلاة قط لا نسمع له صوتا ثم سجد كأطول ما سجدنا قط لا نسمع له صوتا ثم قعد في الركعة الثانية مثل ذلك قال فوافق تجلي الشمس جلوسه في الركعة الثانية فسلم.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 94-95, H.no: 2852); Ayrıntılı bilgi için bkz. eş-Şâfiî, İhtilâfu'l Hadis, s. 64; et-Tâhavî, Şerhu Me'âni'l-Âsâr, I, 327-332.

²⁵¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عائشة أن النبي صلى الله عليه وسلم جهر بالقراءة في صلاة الكسوف.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 92-93, H.no: 2849-2850)

(...) عن عائشة قالت كسفت الشمس على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم فصلى بهم رسول الله صلى الله عليه وسلم أربع ركعات في ركعتين وأربع سجادات وجهر بالقراءة.

²⁵² Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) المغيرة بن شعبة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم توضأ ومسح بناصيته وفوق العمامة.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 176, H.no: 1346)

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre 'alnına ve sarığının üzerine mesh etti' ifadesi mücmel bir haber olduğu için tefsîre muhtaçtır. Muğira b. Şube haberi onu tefsîr etmektedir. Konu ile alâkalı bir diğer rivayet ise Amr b. Ümeyye ed-Damiri'nin babasından rivayetinde Hz. Peygamber (sas)'in sadece 'sarığına ve ayağına giydiği meshler üzerine mesh ettiği'²⁵³ bildirilmektedir. Bu durum da bize Hz. Peygamber (sas)'in abdest alırken alnına mesh etmeksizin sadece sarığına mesh ettiğini göstermektedir.

Konuya bütüncül açıdan bakıldığında İbn Hibbân'a göre Hz. Peygamber (sas) abdest alırken başını mesh etmiştir. Alnına meshetmeksizin sarığına meshetmiştir. Alnına ve sarığına meshetmiştir. Kısaca Hz. Peygamber (sas) abdest alırken her üç şekli de uygulamıştır. Bunların hepsi sünnettendir. Zikredilen haberlerin biri sünnettendir diğeri değildir denilemez.²⁵⁴

3. Vitir Namazının Rekât Sayısı

Yanılığa Sevkeden Hadisler :

Hiz. Aişe'nin rivayet ettiği bir haberde "Ebû Seleme, Hiz. Aişe'ye Hiz. Peygamber (sas)'in Ramazanda ki namazının mâhiyetini sormuş o da: 'Resûlullah (sas) gerek Ramazanda gerekse bunun dışındaki diğer gecelerde onbir rekât namaz kılardı. Dört rekât namaz kılar, artık onun güzelliğini ve uzunluğunu sorma! Sonra dört rekat daha kılar; onların güzelliğini ve uzunluğunu sorma. Sonra üç rekat namaz kılardı. 'Ben Ya Resûlullah

²⁵³ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عمرو بن أمية الضمري عن أبيه أنه رأى النبي صلى الله عليه وسلم توطأ ومسح على العمامة والخفين.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 173, H.no: 1343); Hiz. Peygamber (sas)'in (خماره) başörtüsüne mesh ettiğine dair rivâyet için bkz. IV, 175, H.no: 1344.

²⁵⁴ Sarık üzerine mesh meselesi ulema arasında da İhtilâflıdır. Mezheplerin mesele hakkındaki görüşleri farklıdır: Hanefî, Şâfiî ve Mâlikî mezhebine göre sadece sarık ve başörtüsü üzerine meshetmekle yetinmek caiz değildir. Ancak başın bir kısmını meshettikten sonra ıslak el ile sarık ve başörtüsü üzerine meshedilebilir. Hanbeliler ise sarığın abdestli iken sarılmış olması şartıyla sarık üzerine meshi caiz görürler. Bkz. İbn Kuteybe, a.g.e., s. 343-347; eş-Şevkânî, Neylül' Evtâr, I, 195-196; el-Mevsîlî, **el-İhtiyâr**, s. 26; İbn Hacer, Bülûğu'l-Merâm, I, 73-92; Davudoğlu, Ahmed, a.g.e., II, 913-916.

vitri kılmadan mı uyuyorsun' dediğimde Resulullah: 'Ya Aişe gerçekten benim gözlerim uyur fakat kalbim uyumaz' buyurduğu²⁵⁵ rivayet edilmektedir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre Hz. Aişe rivayetinde Hz. Peygamber (sas)'in geceleyin kıldığı namazlar hakkında 'dört rekât kılar' sözü hadis ilminde derinleşmemiş olanları, Hz. Peygamber (sas)'in dört rekâta bir selâm verdiği, bir rekât vitrin caiz olmadığı yanılığına sevkedebilir. İbn Hibbân'a göre Hz. Aişe, 'Dört rekât kılar' sözüyle iki selâmı kastetmiştir. 'Üç rekât kılar' ifadesiyle de iki selâmı kastetmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (sas)'in onbir rekâtlık gece namazını ikişer rekât kılar bir rekâtle de vitir yapardı.

Hz. Aişe, "Hz. Peygamber (sas), yatsı namazını bitirdikten sonra sabah namazına kadar onbir rekât namaz kılar. Her iki rekâtte selâm verir, bir rekâtle da vitir yapardı"²⁵⁶ rivayeti bu duruma delildir. İbn Hibbân'a göre Hz. Peygamber (sas), üç rekât olarak kıldığı namazının iki rekâtının arasını selâm ile ayırırdı.

Hz. Aişe'nin rivayetinde "Hz. Peygamber (sas) üç rekât kıldığı namazının iki rekâtında **قل يا أيها الكافرون** ile **سبح اسم ربك الأعلى** sûrelerini okuduğu, bir rekâtlık vitir namazında da **قل أعوذ برب الناس** = **قل أعوذ برب الفلق** = **قل أعوذ برب الناس** sûrelerini okuduğu rivayet edilmektedir."²⁵⁷

²⁵⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن سعيد بن أبي سعيد عن أبي سلمة بن عبد الرحمن أنه أخبره أنه سأل عائشة كيف كانت صلاة رسول الله صلى الله عليه وسلم في رمضان فقالت ما كان رسول الله صلى الله عليه وسلم في رمضان ولا في غيره يزيد على إحدى عشرة ركعة يصلي أربعاً فلا تسأل عن حسنهن وطولهن ثم يصلي أربعاً فلا تسأل عن حسنهن وطولهن ثم يصلي ثلاثاً قالت عائشة يا رسول الله أتنام قبل أن توتر فقال يا عائشة إن عيني تنامان ولا ينام قلبي .

(Bkz. İbn Hibbân, el-İhsân, VI, 186, H.no: 2430)

²⁵⁶ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عائشة قالت كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي فيما بين أن يفرغ من صلاة العشاء إلى أن يندفع الفجر إحدى عشرة ركعة يسلم من كل ركعتين ويوتر بواحدة ويمكث في سجوده قدر ما يقرأ الرجل خمسين آية قبل أن يرفع رأسه فإذا سكت الأذان من صلاة الفجر قام فركع ركعتين ثم اضطجع على شقه الأيمن حتى يأتيه المؤذن

(Bkz. İbn Hibbân, el-İhsân, VI, 187, H.no: 2431)

²⁵⁷ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عائشة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يقرأ في الركعتين اللتين يوتر بعدها سبح اسم ربك الأعلى وقل يا أيها الكافرون ويقرأ في الوتر ب قال هو الله أحد وقل أعوذ برب الفلق وقل أعوذ برب الناس.

(Bkz. İbn Hibbân, el-İhsân, VI, 188, H.no: 2432)

H. Peygamber (sas)'in geceleyin kıldığı namazlardaki vitir namazının rekât sayısını hakkında H. Aişe'den gelen muhtelif rivayetler vardır.

İbn Hibbân 'tek rekâtle vitir namazı olamaz' diyenleri yanılığı içerisinde görmüş, H. Peygamber (sas)'in bir²⁵⁸, üç²⁵⁹ beş²⁶⁰, yedi²⁶¹ dokuz²⁶² rekât olmak üzere vitir namazını farklı sayılarla da kıldığını belirtmiştir.

Son olarak H. Peygamber (sas)'in gece kıldığı namazların rekât sayısında ve zamanında gerek mana gerekse lafız açısından farklılıklar olmasına²⁶³ rağmen rivayetler arasında bir tehâtür oluşmaz. Kişi bu meselede muhayyerdir. Dilediği şekilde kılabilir.²⁶⁴

²⁵⁸ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن عباس أن النبي صلى الله عليه وسلم أوتر بركعة.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 184-185, H. no: 2428-2429)

²⁵⁹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه قال لا توتروا بثلاث أوتروا بخمس أو بسبع ولا تشبهوا بصلاة المغرب.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 192, H.no: 2436)

²⁶⁰ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عائشة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أوتر بخمس وأوتر بسبع .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 193-194, H.no: 2438-2439)

²⁶¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن سعد بن هشام أن عائشة سئلت عن وتر رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالت كنا نعد له سواكه وطهوره فبيعه الله لما شاء أن يبعثه من الليل فيتسوك ويتوضأ ثم يصلي سبع ركعات ولا يجلس فيهن إلا عند السادسة فيجلس ويذكر الله ويدعو .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 195, H.no: 2441)

²⁶² Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عائشة قالت كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا أوتر بتسع ركعات لم يقعد إلا في الثامنة فيحمد الله ويذكره ويدعو ثم ينهض ولا يسلم ثم يصلي التاسعة ويذكر الله ويدعو ثم يسلم تسليماً يسمعه ثم يصلي ركعتين وهو جالس .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 195-196, H.no: 2442)

²⁶³ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن الأسود قال سألت عائشة عن صلاة رسول الله صلى الله عليه وسلم بالليل فقالت كان ينام أول الليل ثم يقوم فإذا كان من السحر أوتر ثم أتى فراشه فإن كانت له حاجة المرء بأهله كان فإذا سمع الأذان وثب فإن كان جنباً أفاض عليه الماء وإلا توضأ ثم خرج إلى الصلاة.

(İbn Balbân, el-İhsân, VI, 364-366, H.no: 2638-2639-2640)

²⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. et-Tahâvî, Şerhu Me'âni'l-Âsâr, I, 277-296.

C. Hadisten Asıl Kastedilene Dikkat Çekilmesi

1. İmamın Namazda Abdesti Bozulduğu Zaman Yapması Gerekenler

Yanılgıya Sevkedene Hadisler :

Ebû Bekre haberinde “Hz. Peygamber (sas), sabah namazı için tekbir aldı, sonra eliyle işaret etti ve abdest almak için ayrıldı. Abdest aldıktan sonra başından su damlar vaziyette geldi ve onlara namaz kıldırıldı”²⁶⁵ rivayetinde Ebû Bekre'nin ‘فصلی بهم’ onlara namaz kıldırıldı’ sözü bazı kesimleri başlanılmış bir namazı devam ettirdiği yanılgısına sürükleyebilir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre Ebû Bekre'nin ‘onlara namaz kıldırıldı’ ifadesiyle abdesti bozulan kişinin yeniden tekbir almak sûretiyle namaza başladığı ifade edilmiştir. Yoksa Hz. Peygamber (sas) geri dönüpte başlanılmış bir namaza devam etmiş değildir. Çünkü Hz. Peygamber (sas)'in abdest almak üzere ayrılması cemaatin de Hz. Peygamber (sas) dönünceye kadar namazda imamsız ve kıraatsiz olarak kıyamda durmaları câiz olması gerekir ki bu imkansız olan bir durumdur.

Ebû Hureyre'nin haberinde de “Resulullah (sas) namaza kaamet edilmiş ve saflar dümdüz doğrultulmuş olduğu halde ve namaz kıldıracağı yerde durduğu ve cemaatin onun tekbir almasını beklediği zaman O'nun, yerinden ayrıldığı ve ‘yerinizde durun’ deyip mescitten dışarı çıktığı ve sonunda da Hz. Peygamber (sas)'in yıkanmış ve başından su damlar halde cemaatin yanına geldiğinden”²⁶⁶ bahsedilmektedir.

²⁶⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي بكر أن النبي صلى الله عليه وسلم كبر في صلاة الفجر يوماً ثم أوماً إليهم ثم انطلق فاغتسل فجاء ورأسه يقطر فصلی بهم.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 5-6, H.no: 2235)

²⁶⁶ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن شهاب قال حدثني أبو سلمة أن أبا هريرة قال خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم وقد أقيمت الصلاة وعدلت الصفوف حتى إذا قام في مصلاه وانتظرنا أن يكبر انصرف وقال على مكانكم ودخل بيته ومكثنا على هينتنا حتى خرج إلينا ينطف رأسه وقد اغتسل.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 8, H.no: 2236)

İbn Hibbân'a göre hadis ilminde uzman olmayan kimseler her iki rivayeti birbiri zıt olarak algılayabilirler. İbn Hibbân' göre her iki haber de farklı zamanlarda meydana gelmiş olaylardır. Ebû Bekre haberinde Hz. Peygamber (sas) tekbir almış, cünüp olduğunu hatırlayınca abdest almak üzere ayrılmıştır. Cemaat ise bu esnada namazda değildir. Hz. Peygamber (sas) geri geldiğinde de namaza yeniden tekbir ile başlamıştır. Ebû Hureyre haberinde ise Hz. Peygamber (sas) tekbir almak üzere iken cünüp olduğunu hatırlamış tekbir almadan önce abdest için ayrılmıştır. Geldiğinde de tekbir aldıktan sonra onlara namazı kıldırılmıştır.

2. Hz. Peygamber'in İkindiden Sonra Kılmakta Olduğu İki Rekat Namaz

Yanılıya sürükleyen Hadisler :

Esved ve Mesrûk'un Hz. Aişe'den rivayet ettikleri bir haberde "Resulullah (sas) ikindiden sonra iki rekat namaz kıldığı"²⁶⁷ rivayet edilmektedir.

İbn Ömer 'in rivayet ettiği haberde ise "Hz. Peygamber (sas)'in namaz kılmak için güneşin doğmasını ve batmasını araştırmayın (güneş doğarken ve batarken namaz kılmayın), çünkü güneş şeytanın iki boynuzu arasından doğar"²⁶⁸ buyurduğu rivayet edilmektedir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre insanlardan bazıları Hz. Aişe'nin rivayetinin İbn Ömer'in rivayeti ile çelişik olduğunu zannetmek sûretiyle yanılıya düşebilirler.

İbn Hibbân'a göre Hz. Aişe, bir başka rivayetinde şöyle buyurmuştur: "Resulullah (sas), ikindiden sonra benim yanımda dünyadan ayrılıncaya kadar iki rekat nâfileyi hiç

²⁶⁷ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن الأسود ومسروق قالوا نشهد على عائشة أنها قالت ما من يوم يأتي على رسول الله صلى الله عليه وسلم إلا صلى بعد العصر ركعتين.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 437, H.no:1570)

²⁶⁸ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا تحروا بصلاتكم طلوع الشمس ولا غروبها فإنها تغرب بين قرني الشيطان.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 436-437, H.no: 1569)

bırakmadı.”²⁶⁹ Bu durum Hz. Peygamber (sas)’in bu namazı hayatı boyunca kılmaya devam ettiğini bize göstermektedir. Hz. Peygamber (sas)’in bu davranışının mahiyetini açıklamak adına Ebû Seleme’nin rivayeti delil getirilebilir. Ebû Seleme rivayetinde; Hz. Peygamber (sas)’in öğleden sonra iki rekât namaz kılmaktan alıkonulduğunu ancak daha sonra o ikisini ikindiden sonra kıldığını²⁷⁰ işaret etmektedir.

Said b. Cübeyr’in İbn Abbas’dan rivayetinde Hz. Peygamber (sas)’e bir miktar mal bırakıldığı ve Hz. Peygamber (sas)’in de onları ikindiye kılincaya kadar taksim ettiği, sonra Aişe’nin yanına gitmek sûretiyle iki rekât namaz kıldığı ve ‘bu mal, beni öğleden sonra kılmakta olduğum iki rekât namazdan alıyordu’²⁷¹ demiştir.

İbn Abbas’ın azatlı kölesi Küreyb’in rivayetinde “Ümmü Seleme’nin Hz. Peygamber (sas)’in bunu yasakladığını, ancak kendisini ikindiye kıldıktan sonra iki rekât namazı kılarken gördüğünü belirtmesi ve sonrasında cariyesine aynı durumu Hz. Peygamber (sas)’e sormasını istemesi ve Hz. Peygamber (sas)’in: ‘Ey Ümeyye’nin kızı ikindiden sonra iki rekât namazı sormuşsun. Bana Abdü’l-Kays kabilesinden bir kısım

²⁶⁹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عائشة قالت ما ترك رسول الله صلى الله عليه وسلم الركعتين بعد العصر في بيتي حتى فارق الدنيا.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 440, H.no: 1573)

²⁷⁰ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أم سلمة قالت لما شغل رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الركعتين بعد الظهر صلاهما بعد العصر.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 441, H.no: 1574)

²⁷¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن سعيد بن جبیر عن ابن عباس أن النبي صلى الله عليه وسلم أتى بمال بعد الظهر فقسمه حتى صلى العصر ثم دخل

منزل عائشة فصلى الركعتين بعد العصر وقال شغلني هذا المال عن الركعتين بعد الظهر فلم أصلهما حتى كان الآن.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 442, H.no: 1575)

insanlar gelmişti, bu durum öğleden sonraki iki rekat namaz kılmaktan beni alıkoydu, işte kıldığım budur”²⁷² buyurmuştur.

İbn Hibbân’a göre Hadis ilminde derinleşmemiş olanlar İbn Küreyb rivayetinin yıkıkta zirettiğimiz Said b. Cübeyr rivayetiyle de tezat teşkil ettiği yanılığın sürüklenebilir.

Ebû Seleme Hz. Aişe’ye Resulullah’ın ikindiden sonra kılmakta olduğu iki rekat nâfileyi sormuş ve Hz. Aişe ‘Bunları Resulullah (sas) ikindiden önce kılardı. Sonra bir defa bu iki rekata kılmaktan alıkondur ve onu ikindiden sonra kıldı. Sonra her iki şekilde de kılar oldu. Zaten Hz. Peygamber (sas) bir namazı kıldımı bir daha onun üzerine sebat etmek adeti idi.”²⁷³ Bu durumda iki haber arasında bir tehâtürün söz konusu olmadığını bize göstermektedir.²⁷⁴

3. İmamın Cemaatten Yüksek Bir Yerde Namaz Kılması

Yanılgıya Sevmeden Hadisler :

Ebû Hazım’ın rivayet ettiği bir haberde ”Sehl b. Said’in Hz. Peygamber (sas)’in minberin üzerinde iken ayağa kalkarak tekbir aldığını, arkasından cemaatin de tekbir

²⁷² Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن كريب مولى بن عباس بن عبد الرحمن بن الأزر والمسور بن مخرمة أرسلوه إلى عائشة فقالوا اقرأ عليها السلام منا جميعا وسلها عن الركعتين بعد العصر فإننا أخبرنا أنك تصليها وقد بلغنا أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عنها قال بن عباس وكنت أضرب مع عمر بن الخطاب الناس عليها قال كريب فدخلت عليها وبلغتها ما أرسلوني به إلى عائشة فقالت سل أم سلمة فخرجت إليهم فأخبرتهم بقولها فردوني إلى أم سلمة بمثل ما أرسلوني به إلى عائشة فقالت أم سلمة سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم ينهى عنها ثم رأيت يصليها أما حين صلاها فإنه حين صلى العصر دخل وعندي نسوة من بني حرام من الأنصار فصلاها فأرسلت إليه الجارية فقلت قومي بجنيبه فقولي له تقول أم سلمة يا رسول الله إني سمعتك تنهى عن هاتين الركعتين فأراك تصليهما فإن أشار بيده فاستأخري عنه فقالت الجارية فأشار بيده فاستأخرت عنه ثم قال يا بنت أبي أمية سألت عن الركعتين بعد العصر أتاني ناس من عبد القيس بالإسلام من قومهم فشغلوني عن الركعتين اللتين بعد الظهر وهما هاتان.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 443, H.no:1576)

²⁷³ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي سلمة أنه سأل عائشة عن السجدين اللتين كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصليهما بعد العصر في بيتها فقالت كان يصليهما بعد الظهر وإنه شغل عنهما فصلاهما بعد العصر ثم أتيتها وكان إذا صلى صلاة أتيتها قال أبو حاتم رضى الله تعالى عنه عبد الله بن محمد بن هاجك من العباد.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 445-446, H.no: 1577)

²⁷⁴ Bkz. et-Tahâvî, Şerhu Me’âni'l-Âsâr, I, 300-306.

getirdiğini sonra rükû'dan doğrularak ve minberden inmek sûretiyle gerisin geriye gidip minberin dibine secde ettiği, sonra tekrar minber üzerine dönüp namazı bitirinceye kadar böyle yaptığını ve sonra cemaate dönüp : 'Ey İnsanlar, ben bunu bana uyasınız ve benim namazımı öğrenesiniz diye yaptım' buyurduğu²⁷⁵ bildirilmektedir.

Hemmam'ın rivayet ettiği bir haberde, "Huzeyfe'nin kendilerine cemaatten yüksek bir yerde namaz kıldırıldığı, bulunduğu yere secde ettiği ve İbn Mes'ud'un onu geri çektiği ve Huzeyfe'nin de onu takip ettiği ve namaz bitirildiğinde İbn Mes'ud'un; 'İnsanların bundan men edildiklerini bilmiyor musun' demesi üzerine Huzeyfe'nin 'evet sen beni geri çekinceye kadar onu hatırlayamadım' dediği"²⁷⁶ rivayet edilmektedir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'göre hadis ilminde derinleşmemiş olanlar zikredilen her iki rivayetin birbiri ile tezat teşkil ettiği yanılığısına sürüklenebilir. Şayet bir kişi Sehl b. Said haberinde olduğu gibi islâma yeni girmiş bir topluluğa imam olduğunda, onlara islâm dininin ahkâmını öğretmek ve bizzat göstermek maksadıyla cemaatin bulunduğu yerden daha yüksek bir yerde namaz kıldırıyorsa bu durum câizdir. Ancak bir topluluğa bir şey öğretme amacı yoksa, İbn Mesud haberinde belirtildiği üzere cemaatten yüksek bir yerde namaz kıldırması uygun olmaz.

²⁷⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) يعقوب بن عبد الرحمن قال حدثني أبو حازم أن رجلاً أتوا سهل بن سعد وقد امتروا في المنبر مم عوده فسألوه عن ذلك فقال والله لأعرف مم هو ولقد رأيت أول يوم جلس عليه رسول الله صلى الله عليه وسلم أرسل رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى فلاتة امرأة سماها سهل أن مري غلامك النجار أن يعمل لي أعوادا أجلس عليها إذا كلمت الناس فأمرته فعملها من طرفاء الغابة ثم جاء بها فأرسلت إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فأمر بها فوضعت ها هنا ثم رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم صلى عليها وكبر وهو عليها وركع وهو عليها ورفع وهو عليها وتولى القهقري فسجد ورقى على المنبر ثم عاد فلما فرغ أقبل على الناس فقال يا أيها الناس إنما صنعت هذا لتأتموا ولتعلموا صلاتي.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 512-513, H.no: 2142)

²⁷⁶ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن همام قال صلى بنا حذيفة على دكان مرتفع فسجد عليه فجبذه أبو مسعود فتابعه حذيفة فلما قضى الصلاة قال أبو مسعود أليس قد نهى عن هذا فقال له حذيفة ألم ترني قد تابعتك.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 514-515, H.no: 2143)

D. Hadiste Bahsedilen Olayın İstisnâî Bir Durum Olması

1. Ayakta Bevletme

Yanılgıya Sürükleyen Hadisler :

Ayakta bevletme konusunda Huzeyfe el-Yeman'dan gelen rivayette, Hz. Peygamber (sas)'in bir topluluk tarafından çer çöpün atıldığı bir yere geldiğinde burada ayakta bevlettiği, sonra abdest alıp mestleri üzerine mesh ettiği²⁷⁷ rivayet edilmektedir.

Hz. Aişe'den gelen haberde ise Hz. Aişe'nin "size Resulullah'ın ayakta bevlettiğine dair haber rivayet edilirse onu yalanlayın. Çünkü Hz. Peygamber (sas) oturarak bevlederdi"²⁷⁸ haberini hadis ilminde derinleşmemiş olanlar yukarıda zikrettiğimiz Huzeyfe rivayetiyle tezat teşkil ettiği yanılgısına düşebilirler.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre Huzeyfe rivayetinde Hz. Peygamber (sas)'in ayakta bevletmesi bir zarûret gereğidir. Hz. Peygamber (sas), çer çöpün bulunduğu mezbelelikten geçmiş ve imkanlar müsâit olmadığı için ayakta bevletmiştir. Şayet o ortamda oturarak tuvalet ihtiyacını karşılamış olsaydı idrarın yayılıp üzerine sıçrama tehlikesi söz konusu olurdu.

Neticede bu değerlendirme Hz. Peygamber (sas)'in engel oluşturacak bir neden bulunduğu bir ortamda ayakta tuvalet ihtiyacını giderdiği, dolayısıyla bu tarz bir engelin bulunduğu benzer bir durumda kalan herkesin de aynı şeyi yapmasında bir sakınca olmadığını göstermektedir.

Aişe'den gelen rivayet ise Hz. Peygamber (sas)'in evdeki durumu ile ilgilidir. Hz. Aişe Hz. Peygamber (sas)'in evinde iken tuvalet ihtiyacını oturarak karşıladığına şahit

²⁷⁷ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن حذيفة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أتى سباطة قوم فبال قائماً ثم توضأ ومسح على خفيه.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 272, H.no: 1424-1425)

²⁷⁸ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عائشة قالت من حدثك أن نبي الله صلى الله عليه وسلم كان يببول قائماً فكذبته أنا رأيته يببول قاعدا قال.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 273-274, H.no: 1430)

olduğundan, dışarıdaki zaruri durumlarında onunla beraber bulunmadığı için oturarak bevlettiğini rivayet etmiştir. Huzeyfe de dışarıda şahit olduğu durumu haber vermiştir.

İbn Hibbân, Hz. Aişe'nin "size kim Resûlullah'ın ayakta bevlettiğini haber verirse onu yalanlayın" rivayetindeki كذبه ifadesini 'onu söyleyenin hata ettiği' anlamında almanın daha uygun olacağını belirtir. Çünkü Arap yalanı hata olarak isimlendirir.²⁷⁹

2. Namazda Kıraati Kesmenin Hükümü

Yanılıya Sevkeden Hadisler :

Şube'nin Ziyad'dan onun da amcasından rivayetinde amcası, Hz. Peygamber (sas) ile birlikte sabah namazını kılmış, Resulullah'ın ilk rekatte والنخل باسقات لها طلع نضيد "Küme küme tomurcukları olan boylu hurma ağaçları"²⁸⁰ ayetini okuduğunu ve Şûbe'nin başka bir defasında ne okuduğunu sorduğunda, galiba Kaf sûresini²⁸¹ dediğini rivayet etmiştir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre bazı kesimler zikredilen rivayete dayanmak sûretiyle namazda okunan bir sûre'nin arasını açmanın güzel bir şey olduğu vehmine kapılabilir.

Abdullah b. Said'in rivayetinde "Hz. Peygamber (sas)'in Mekke'de sabah namazını kıldıracağı zaman Müminun sûresini okuduğu, Musa ile Harun'un ya da İsa'nın zikri geçen yere geldiğinde kendisini öksürük tuttuğu ve bundan dolayı rükû'a gittiğinden"²⁸² bahsedilmektedir.

²⁷⁹ Mesele hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Kuteybe, a.g.e., s. 129; İbn Hacer, Fethu'l Bârî, I, s. 284; ez-Zerkeşî, el-İcâbe, s. 166-67; Koçkuzu, Ali Osman, Hadisde Nâsîh Mensûh, s. 189-190; Yıldırım, Celâl, Kaynaklarıyla Ahkâm Hadisleri, II, s. 138.

²⁸⁰ Kaf 50/10

²⁸¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن علاقة قال سمعت عمي يقول إنه صلى مع رسول الله صلى الله عليه وسلم الصبح فسمعه يقرأ في إحدى الركعتين من الصبح والنخل باسقات لها طلع نضيد قال شعبة وسألته مرة أخرى فقال سمعته يقرأ ب ق .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 120-121, H.no: 1814)

²⁸² Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عبد الله بن السائب قال صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم بمكة الصبح واستفتح سورة المؤمنین حتى إذا جاء ذكر موسى وهارون أو ذكر عيسى محمد بن عباد يشك أخذت النبي صلى الله عليه وسلم سعة فرجع قال وابن السائب حاضر ذلك .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 121-122, H.no: 1815)

Kısaca İbn Hibbân Abdullah b. Said rivayetini delil göstermek sûretiyle Hz. Peygamber (sas)'in kıraatını, sûrenin sonundan değilde başından başladığı zaman ve öksürük gibi bir zarureten dolayı kestiğine vurgu yapmaktadır.

E. Farklı Sorulara Ortama ve Muhataba Göre Cevap Verilmesi

1. İman-İslâm İlişkisi

İslâm dininin temel çatısını oluşturan unsurların başında iman ve islâm kavramları gelmektedir. Hz. Peygamber (sas)'den gelen bir çok rivâyette iman ve islâm kavramları tanımlanmıştır. Hadislerin bütünlüğü açısından baktığımızda bu iki temel kavram bazan birbirinin yerine kullanılmak sûretiyle aynı anlamı ifade etmiş bazan de farklı manalarda kullanılmıştır. İslâm alimlerinin bu konuda tam bir fikir birliği sağladığı söylenemez.²⁸³

İman ve İslâm'ın aynı manada kullanıldığını belirten alimlerden biri olan İbn Hibbân iman ve islâm kavramlarını bir bütünlük içerisinde ele almış, Hz. Peygamber (sas)'in getirdiği her şeye iman etmenin ve onunla amel etmenin imandan olduğuna vurgu yapmak sûretiyle iman ve islâm kavramlarının et ve tırnak misâli birbiriyle bütünleşmiş olduğunu ayrı olarak düşünemeyeceğini belirtmiştir.

²⁸³ İslâm alimlerinin çoğunluğu, lügat manası itibarıyla iman ve islâm kavramlarının farklı olduğunu ancak mâhiyet ve kendilerinden hedeflenen amaçlar açısından aynı manaya geldiğine işaret etmek sûretiyle amelleri, hem islâmın hem de imânın bir parçası olarak görmüşlerdir. Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, 74; Davudoğlu, Ahmed, a.g.e., 1, 98; Uludağ, Süleyman, **Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi, Şerhu'l-'Akâid**, s.286; Ebû Hanîfe, a.g.e., 162; el-Mâtûrîdî, a.g.e., s. 511-520; İmanı amel, islâmî ikrar olarak tanımlayanlar bu iki kavramın birbirinden ayrı olduğunu iddia ederler. Onlara göre ameller islâmın değil, imanın bir parçasıdır. Delilleri ise Hucurat sûresinin 49/17-18 ayetleri ile Cibrîl hadisidir. Rafiziler ve Mutezile de aynı görüşü paylaşmaktadır.; el-Pezdevî, a.g.e., s. 220-221,319-320; Sönmez, Kutlu, **İslâm Düşüncesinde İlk Gelenekçiler (Hadis Taraftarlarının İman Anlayışı Bağlamında Bir Zihniyet Analizi)**, s.129-141; İslâmoğlu, Mustafa, **İman Risâlesi**, s.302-308.

İbn Hibbân, meseleyi iki başlık altında değerlendirmiştir.

a. İman ve İslâm aynı anlamda iki isimdir:

Yanılgıya Sevkedен Hadisler :

1-Sad b. Ebî Vakkas'ın babasından rivayet ettiği bir haberde Resûlullah (sas) bir topluluk ile birlikte iken birkaç kişiye ganimetten pay vermiş. Ancak bu topluluk arasında bulunan bir kişiyi atlamak sûretiyle ona bir şey vermemiş, bu durum karşısında Sa'd b. Ebî Vakkas, Ey Allâh'ın Resûlü! Onların hepsine verdin sadece birisini ayırdın. Allah'a yemin ederim ki o, mümindir. Resûlullah (sas)'ın hayır o müslümandır cevabını üç kez tekrarlaması...²⁸⁴

Mesela Zührî bu hadis hakkında 'İslâm kelimedir, kişinin müslüman olduğunu söylemesi, teslim olmasıdır. İman ise amelden ibarettir' demek sûretiyle iki temel kavramın farklı manada kullanıldığını ifade etmiştir.

2-Mikdâd b. Esved'den rivayet edilen haberde, Mikdâd'ın 'Ey Allah'ın Resûlü! Kâfirlerden biri ile karşılaşsam ve benimle savaşsa, bir iki vuruştuktan sonra ellerimden birini kılıçla vurup koparsa ve bir ağacın arkasına sığınıp "ben müslüman oldum" dese, onu öldürebilir miyim, ne dersin ? sorusuna Resûlullah (sas)'ın "Onu artık öldüremezsin, eğer öldürürsen o, senin öldürmeden önceki yerine geçer ve sen de onun kelime-i tevhîdi söylemeden önceki yerine geçersin"²⁸⁵

²⁸⁴ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) سعد بن أبي وقاص عن أبيه أن النبي صلى الله عليه وسلم أعطى رجلا ولم يعط رجلا منهم شيئا فقلت يا رسول الله أعطيت فلانا وفلانا ولم تعط فلانا شيئا وهو مؤمن فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم أو مسلم قالها ثلاثا قال الزهري نرى أن الإسلام الكلمة والإيمان العمل.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 380, H.no: 163)

²⁸⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) المقداد بن الأسود أنه أخبره أنه قال يا رسول الله أرأيت إن لقيت رجلا من الكفار فقاتلني فضرب إحدى يدي بالسيف فقطعها ثم لاذ مني بشجرة وقال أسلمت لله أفأقتله بعد أن قالها فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا تقتله قلت يا رسول الله إنه قد قطع يدي ثم قال ذلك بعد أن قطعها أفأقتله فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا تقتله فإن قتلته فإنه بمنزلك قبل أن تقتله وأنت بمنزلة قبل أن يقول كلمته التي قال.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 381, H.no: 164)

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân, gerek Sa'd b. Ebî Vakkas haberini gerekse Mikdâd b. Esved haberini Hz. Peygamber (sas)'in kendisine yöneltilen sorular üzerine duruma göre söylenmiş ifadeler olduğunu belirtmiştir. İbn Hibbân'a göre Mikdâd b. Esved rivayetinde Hz. Peygamber (sas)'in “Şayet sen onu öldürürsen senin yerin onu öldürmezden evvel ki konumunda olur” ifadesiyle, sen onu teslim olmadan öldürürsen onun kanı sana helâldir. Teslim olduktan sonra öldürürsen onun sana yaptığının karşılığını sen de ona yapmış olursun” anlamının kastedildiğine vurgu yapmaktadır. Daha sonra İbn Hibbân,değerlendirmelerinde Allah Teâlâ'nın “Ey iman edenler kısas üzerinize farz kılındı”²⁸⁶ ayetini zikretmiştir.

İbn Hibbân, hadislerden deliller getirmek sûretiyle iman ve islâmın ayrı manaya geldiğini zannedenlerin yanlıgılarını ortadan kaldırmak için hadislerden birkaç örnek vermek sûretiyle bu konudaki düşüncesini temellendirmeye çalışmıştır.

1-İkrime'nin rivayet ettiği bir haber de “sen gazaya çıkmaz mısın” diye soran bir adama İbn Ömer'in ben Allah Resûlü'nün, ‘İslâm beş şey üzerine kurulmuştur. Allah'dan başka ilâh olmadığına tanıklık etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan orucunu tutmak, kâbeyi haccetmek’ şeklinde cevap vermesi²⁸⁷

2-İbn Abbas'dan rivayet edilen bir haberde de, Abdülkays heyetinin Hz. Peygamber (sas)'e gelerek kendisiyle ancak mudar kâfirleri olması sebebiyle ancak haram ayda serbestçe gelebildiklerini ve Hz. Peygamber (sas)'in hem kendilerine hem de geride bıraktıkları insanlar için bir şeyler emretmesini istemişler. Hz. Peygamber (sas) bunun üzerine size dört şey emrediyorum; Allah'a iman (Allah'dan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna tanıklık etmek), namaz kılmak, zekât vermek,

²⁸⁶ el-Bakara 2/178

²⁸⁷ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) سمعت عكرمة بن خالد يحدث طاوسا أن رجلا قال لابن عمر ألا تغزوا فقال عبد الله بن عمر إني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول بني الإسلام على خمس شهادة أن لا إله إلا الله وإقام الصلاة وإيتاء الزكاة وصيام رمضان وحج البيت . (Bkz. İbn Balbân, el- İhsân, I, 374, H.no: 158)

aldığınız ganimetlerin beşte birini vermek. Size şunları yasaklıyorum: Dubbayı, Hantem'i, Nakir'i, Mukayyer'i.²⁸⁸

3-Ebû Hüreyre'nin yukarıdaki rivayet ettiği bir haberde de Hz. Peygamber (sas) İman nedir? sorusuna iman; Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, O'na kavuşmaya, öldükten sonra tekrar dirilmeye iman etmendir. İslâm'ı; Allah'a ibadet etmen ona hiçbir şeyi ortak koşmaman, farz namazını kılman, farz olan zekâtını vermen ve Ramazan orucunu tutmandır...²⁸⁹

Behz b. Hakim b. Muaviye b. Hayde, babasından o da dedesinden rivayet ettiği bir haberde, "Ey Allah'ın Resûlü, buraya gelmeden önce 'senin yanına gelmeyeceğim ve dinini de kabul etmeyeceğim' diye elimin parmakları adedince yemin etmişim. Allah'ın ve Resûlü'nün bana öğrettikleri hariç, ben hiçbir şeye akli ermeyen bir kişi idim. Allah rızası için sana soruyorum; Allah seni bize ne ile gönderdi? sorusuna, Hz. Peygamber (sas) "İslâm ile buyurdu" İslâm'ın alametleri nedir? sorusuna ise Allah'a kalben teslim olman, yüzünü Allah'a yöneltmen, farz namazı kılman, zekâtı vermen. Şunu da bilin ki müslümanların tümü müslümana haramdır. Birbirine yardım eden iki kardeşdir. İslâm'dan sonra şirk koşan bir kulun Allah tevbesini kabul etmez²⁹⁰ tarzındaki rivayetler bize iman ve İslâm kavramlarının ayrı düşünülemediğini göstermektedir. Ancak hadis ilminde derin bilgiye

²⁸⁸ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) ابن عباس قال قدم وفد عبد القيس على رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالوا يا رسول الله إنا هذا الحي من ربيعة قد حالت بيننا وبينك كفار مضر ولا نخلص إليك إلا في شهر حرام فمرنا بأمر نعمل به وندعو إليه من وراءنا قال أمركم بأربع الإيمان بالله شهادة أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله وإقام الصلاة وإيتاء الزكاة وأن تؤدوا خمس ما غنمتم وأنهاكم عن الدباء والحنتم والنقير والمقي.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 371-372, H.no: 157)

²⁸⁹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) أبي هريرة قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يوما بارزا للناس إذ أتاه رجل يمشي فقال يا محمد ما الإيمان قال أن تؤمن بالله وملائكته ورسوله ولقائه وتؤمن بالبعث الآخر قال يا رسول الله فما الإسلام قال لا تشرك بالله شيئا وتقيم الصلاة المكتوبة وتؤدي الزكاة المفروضة وتصوم رمضان. ...

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 375-376, H.no: 159)

²⁹⁰ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) حكيم بن معاوية عن أبيه أنه قال يا رسول الله والذي بعثك بالحق ما أتيتك حتى حلفت عدد أصابعي هذه أن لا أتيك فما الذي بعثك به قال الإسلام قال وما الإسلام قال أن تسلم قلبك لله وأن توجه وجهك لله وأن تصلي الصلاة المكتوبة وتؤدي الزكاة المفروضة أخوان نصيران لا يقبل الله من عبد توبة أشرك بعد إسلامه.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 376-377, H.no: 160)

sahip olmayan bazı kimseler zikredilen rivayetleri delil göstermek surtiyle iman ve İslâm kavramlarının ayrı manaya geldiğini iddia ederler:

İbn Hibbân, yukarıda zikredilen haberleri Hz. Peygamber (sas)'in duruma göre söylediği ifadeler olduğunu belirtir. Hz. Peygamber (sas) imandan bahsetmiş ve onu dört öge olarak belirlemiştir. Daha sonra İslâm'dan bahsetmiş ve onu da beş öge olarak belirtmiştir. Ona göre Araplar kendi dillerinde bir şeyi belli bir sayı ile tanımlarlar, ancak onların bundan amaçları, bu sayıdan ötesini reddetmek değildir. Hz. Peygamber imanın İbn Abbas haberinde saydığıyla sınırlı olduğunu kastetmemiştir. Çünkü Hz. Peygamber (sas) bir çok hadisinde imana dair pek çok şey saymıştır ki bunlar İbn Abbas ve İbn Ömer rivayetlerinde bulunmamaktadır.

b. Taatlar İmandandır

İman İslâm ilişkisi konusunda İbn Hibbân'ın üzerinde durduğu diğer bir mesele de bütün taatların iman kapsamında değerlendirilmesidir. Ancak hadis ilmine tam manasıyla vakıf olmayanlar imanın kapsamında yer alan amelleri yerine getirmeksizin sadece Allah'ın birliğini ikrar etmekle imanın gerçekleşeceğini zannederler ki bu bir yanılıdır.

Yanılgıya Sevkedene Hadisler :

1- Mâlik el Eşcâ'i'nin rivayetinde Hz. Peygamber (sas)'in “Her kim Allah'dan başka ilâh yoktur der de Allah'dan başka tapılan şeylere küfrederse onun malına ve canına dokunmak haramdır. Batını hesabı ise Allah'a kalmıştır.”²⁹¹

2-Ebû Zerr'den rivayet edilen haberde ise “Kim Allah'dan Başka ilâh yok derse, zina etse hırsızlık yapsa da cennete girer.”²⁹²

²⁹¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) أبي مالك الأشجعي قال سمعت أبي يقول سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول من وحد الله وكفر بما يعبد من دونه حرم ماله ودمه وحسابه على الله.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 395, H.no: 171)

²⁹² Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) أبي ذر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من قال لا إله إلا الله دخل الجنة فقلت وإن زنى وإن سرق قال وإن زنى وإن سرق.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 392, H.no: 169)

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre amelde bulunmaksızın sadece Allah'ın birliğine dil ile tanıklık etmek yeterli değildir. O, bu meseledeki düşüncesini temellendirmek için yukarıda zikrettiğimiz İbn Abbas'ın rivayetinde Hz. Peygamber (sas)'in iman nedir? sorusuna, iman; Allah'dan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna tanıklık etmek, namaz kılmak, zekat vermek, aldığımız ganimetlerin beşte birini vermeniz ²⁹³ şeklinde cevap vermesi ve Ebû Hüreyre rivayetinde de Hz. Peygamber (sas)'in “İnsanlar Allah'dan başka ilâh olmadığına ve benim Allah'ın elçisi olduğuma tanıklık edinceye, namazı kılincaya ve zekâtı verinceye kadar onlarla savaşmakla emrolundum. Onlar bunları yapınca, kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Ancak haklarıyla olursa o ayrı insanların gerçek hesabı ise Allah'a kalmıştır²⁹⁴ şeklindeki rivayetler iman ile amelin bütünlüğünü bize göstermektedir.

İbn Hibbân bu rivayetlerin ışığında sadece “Allah'dan başka ilâh yoktur” demenin yeterli olmadığını amelinde gerekli olduğunu vurgulamak istemiştir. Ebû Hüreyre rivayetinde Hz. Peygamber (sas)'in “ Allah'dan başka ilâh olmadığına ve benim Allah'ın elçisi olduğuma tanıklık edinceye kadar “ifadesiyle imanın bütün durumlarda muhataplarına farz olan şubesine işaret edilmiştir.” Namazı kılincaya kadar “ifadesiyle muhataplara bazı durumlarda farz olan şubesine işaret edilmiştir. “Zekâtı verinceye kadar“ ifadesiyle de bazı muhataplara bazı durumlarda farz olan şubeye dikkat çekilmek istenmiştir. Bahsedilen her üç maddeye benzeyen ibadetlerin tümü imandan sayılmıştır.

²⁹³ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن عباس قال قدم وفد عبد القيس على رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالوا يا رسول الله إنا هذا الحي من ربيعة قد حالت بيننا وبينك كفار مضر ولا نخلص إليك إلا في شهر حرام فمرنا بأمر نعمل به وتدعو إليه من وراءنا قال أمركم بأربع الإيمان بالله شهادة أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله وإقام الصلاة وإيتاء الزكاة وأن تؤدوا خمس ما غنمتم وأنهاكم عن الدباء والحنتم والنقيير والمقير.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 371-372, H.no: 157)

²⁹⁴ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم أمرت أن أقاتل الناس حتى يقولوا لا إله إلا الله فإذا شهدوا أن لا إله إلا الله فإذا شهدوا أن لا إله إلا الله وآمنوا بي وبما جئت به عصموا مني دماءهم وأموالهم إلا بحقها وحسابهم على الله تفرد به الدراوردي قاله الشيخ.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 399-400, H.no: 174)

Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir haberde Hz. Peygamber (sas) iman'ı altmış küsür şûbe olarak tanımlamış, en yüksek derecesi 'Allah'dan başka ilâh yoktur', en düşük derecesini ise 'gelip geçenlere zarar verecek bir şeyi ortadan kaldırmak' olarak nitelendirmiş 'hayânın da imandan olduğunu' bildirmiştir.²⁹⁵

İbn Hibbân, Hz. Peygamber (sas)'in imanını altmış küsür şube olarak tanımlamasını muhatablara her zaman farz olan şeye işaret ettiğini belirtmiş ve onu imanın en yüksek derecesi olarak göstermiştir. Daha sonra da muhatablara her zaman nâfile olan şeye işaret ettiğini ve onu da imanın en düşük derecesi olarak gösterdiğini belirtmek istemiştir. Her iki durumunda imandan olduğunu belirtmiştir.

Netice itibarıyla İbn Hibbân, Hz. Peygamber (sas)'in getirdiği her şeye iman etmenin ve onunla amel etmenin imandan olduğuna vurgu yapmak sûretiyle iman ve islâm kavramlarının et ve tırnak misâli birbiriyle bütünleşmiş olduğunu ayrı olarak düşünölemeyeceğini belirtmiştir.

2. Mezi-Abdest İlişkisi

Yanılgıya Sevkeden Hadisler :

Meziden dolayı abdestin gerekliliği meselesinin de Abdurrahman es-Sülemi'in Hz. Ali'den rivayetinde Ali b. Ebî Tâlib'in Hz. Peygamber (sas)'e kendisinin mezisi fazla olan biri olduğunu sorması ve bunun üzerine Hz. Peygamber (sas): 'Mezi gördüğünde tenasül organını yıka ve abdest al. Meni gördüğünde ise guslet' buyurduğunu²⁹⁶ rivayet etmektedir.

²⁹⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) أبي هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال الإيمان بضع وستون شعبة أو بضع وسبعون شعبة فأرفعها لا إله إلا الله وأدناها إمطة الأذى عن الطريق والحياء شعبة من الإيمان قال.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 384, H.no: 166)

²⁹⁶ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) أبي عبد الرحمن السلمي عن علي بن أبي طالب قال كنت رجلاً مذاء فسالمت النبي صلى الله عليه وسلم فقال إذا رأيت الماء فاغسل ذكرك وتوضأ وإذا رأيت المنى فاغتسل.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, III, 388, H.no: 1104)

Iyas b. Halife'nin rivayetinde ise "Ali b. Ebî Tâlib, Ammar'dan mezi meselesini Hz. Peygamber (sas)'e sormasını istemiş ve O da Hz. Peygamber (sas)'in 'tenâsül organını yıkarsın ve abdest alırsın'²⁹⁷ buyurduğunu rivayet etmiştir.

Süleyman b. Yesar rivayetinde ise Ali b. Ebî Tâlib'in Mikdâd b. Esved'e kendisinin kızının yanındaki konumu (yani eşi olması) nedeniyle mezisi gelen kişinin durumunu Hz. Peygamber (sas)'e sormaktan utandığından dolayı bu meseleyi Hz. Peygamber (sas)'e sormasını istemesi ve Mikdâd'ın da sorması ve Hz. Peygamber (sas)'in 'Sizden biri meni geldiğini görürse tenâsül organına su serpsin yani onu yıkasın ve namaz için gerekli olan abdestini alsın'²⁹⁸ buyurduğunu rivayet etmiştir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre üç rivayette de görüldüğü üzere bu meseleyi Hz. Peygamber (sas)'e soranın Abdurrahman es-Sülemi rivayetinde, Ali b. Ebî Tâlib kendisi olması; Iyas b. Halife rivayetinde Ammar'ın; Süleyman b. Yesâr rivayetinde Mikdâd b. Esved'in olması bu tarz haberleri işiten bir kısım insanların haberler arasında tezat olabileceği yanlışlığına sürükleyebilir. Halbuki bu haberler arasında tehâtür söz konusu değildir. Bu nedenle Ali b. Ebî Tâlib'in mezi meselesinin Hz. Peygamber (sas)'e sorulmasını gerek Ammar'dan gerek Mikdâd b. Esved'den istemesi gerekse bizzat kendisinin sorması muhtemeldir. Zikredilen haberlerin metinlerinin farklı olması bu haberlerin sıhhati için delildir.

Sonuç olarak görülmektedir ki sorular muhtelif yerlerde sorulmuş sorulardır. Birinin varlığı diğerleri için çelişki oluşturmaz.

²⁹⁷ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن إياس بن خليفة عن رافع بن خديج أن علياً أمر عماراً أن يسأل رسول الله صلى الله عليه وسلم عن المذي فقال يغسل مذاكيره ويتوضأ.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, III, 389, H.no: 1105)

²⁹⁸ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) سليمان بن يسار عن المقداد بن الأسود أن علي بن أبي طالب أمره أن يسأل رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الرجل إذا دنا من أهله فخرج منه المذي ماذا عليه فإن عندي ابنته وأنا أستحيي أن أسأله قال المقداد فسألت رسول الله صلى الله عليه وسلم عن ذلك فقال إذا وجد أحدكم ذلك فلينضح فرجه وليتوضأ وضوءه للصلاة.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, III, 389, H.no: 1106)

F. Rivayetleri Kendi Bağlamında Değerlendirme

1. İsra Yolculuğu

Hz. Peygamber (sas)'in isra yolculuğunda Musa (as)'yı altıncı kat semada görmesine dair rivayetlerle kabrinde gördüğüne dair rivayetlerin değerlendirilmesi meselesinde hadis ilminde derin bilgiye sahip olmayanlar aşağıda zikredeceğimiz hadisler arasında tearuzun var olduğu yanlışlığına sürükleyebilir.

Yanılgıya Sevkeden Hadisler :

Mâlik b. Sa'sa'dan gelen bir haberde Hz. Peygamber (sas)'in İsra yolculuğunun Cebrail (as) ile birlikte Mescid-i Haram'dan başlayıp, yedi kat semaya çıkarılmak sûretiyle her bir katta peygamberlerle gerçekleşen görüşmesinde bahsedilmekte ve altıncı kat semada da Musa (as) ile gerçekleşen konuşmalarına temas edilmektedir.²⁹⁹

Enes b. Mâlik rivayetinde ise Hz. Peygamber (sas)'in isra gecesi Musa (as)'nın kabrine uğradığından ve onu kabrinde namaz kılarken ya da dua ederken gördüğünden bahsedilmektedir.³⁰⁰

İbn Hibbân'ın Çözümü :

Her iki rivayette gözönüne alındığında Hz. Peygamber (sas)'in Musa (as)'yı isra gecesinde altıncı kat semada mı yoksa kabrinde namaz kılarken mi gördüğü hadis ilminde derinleşmemiş olanları yanılgıya sürükleyebilir.

²⁹⁹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أنس بن مالك عن مالك بن صعصعة أن نبي الله صلى الله عليه وسلم حدثهم عن ليلة أسري به قال... ثم صعد بي حتى أتى السماء السادسة فاستفتح قيل من هذا قال جبريل قيل ومن معك قال محمد صلى الله عليه وسلم قيل أو قد أرسل إليه قال نعم قيل مرحبا به فنعلم المجيء جاء ففتح فلما خلصت إذا موسى قال هذا موسى فسلم عليه فسلمت عليه فرد السلام ثم قال مرحبا بالأخ الصالح والنبي الصالح فلما تجاوزت بكى قيل له ما يبكيك قال أبكي لأن غلاما بعث بعدي يدخل الجنة من أمته أكثر ممن يدخلها من أمتي

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 236-240, H.no: 48)

³⁰⁰ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) أنس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم مررت ليلة أسري بي على موسى عليه السلام يصلي في قبره.
(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 242, H.no: 49)

İbn Hibbân'a göre rivayetler arasında bir zıddiyet söz konusu değildir. Enes b. Mâlik rivayetinde Hz. Peygamber (sas)'in Musa (as)'yı kabrinde namaz kılarken görmesi semaya çıkmadan evvel meydana gelmiş, Allah Teâlâ Musa (as)'yı kabrinde diriltmek sûretiyle Hz. Peygamber (sas)'den önce semaya çıkarmıştır. Diğer peygamberlerde önce kabirlerinde diriltildikten sonra semaya çıkarılmışlardır. İbn Hibbân her iki rivayetin arasında Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber (sas)'i diğer peygamberlere üstün kıldığından dolayı Hz. Peygamber (sas)'in her iki durumda da Musa (as)'yı görmesinin mümkün olduğunu belirtmektedir.

İbn Hibbân göre Allah Teâlâ dilediği her şeyi yapmaya kâdirdir. Allah, bir şeyin belirli bir vakitte olmasını vaad eder. Ancak bu vaad edilen vakit gelmeden o vaad edilen olayın bir kısmı gerçekleşebilir. Mesela Allah Teâlâ kıyamet gününde ölüleri diriltme vaadinde bulunmuştur. Ne var ki İsa (as)'a kıyamet günü gelmeden evvel ölüleri diriltme gücü verilmiştir. Bir peygamber için bu tarz bir durum mümkün olunca Allah Teâlâ'nın kıyamet gününden önce, Musa (as)'yı kabrinde Hz. Peygamber (sas) isrâ yolculuğunda ona uğramadan önce diriltmesinin mümkün olmadığını kimse inkar edemez.

İbn Hibbân görüşünü ayetle temellendirir: Allah Teâlâ'nın Kitabında zikrettiği "harap olmuş bir şehirden geçen, ümitsiz ve şaşkın bir tavırla 'Acaba Allah bunları nasıl diriltir' diye düşünen bir adamın durumunu bize örnek olarak gösterir: Adam uykuya dalar ve Allah Teâlâ uykuda iken onun ruhunu alır ve adam yüz yıl bu hal üzere kalır, sonra Allah tarafından diriltir ve adam uykudan uyandığında kendisine 'ne kadar kaldın' diye sorulur ve o da 'bir gün ya da bir günün birkaç saati kadar kaldığını' söyler. Kendisine yüz yıl bu şekilde kaldığı söylenmekle birlikte yiyecek ve içeceğin bozulmadığından fakat merkebinin kemik haline geldiğinden bahsedilir. İnsanlara bir ibret ve Allah'ın kudretini göstermek için merkebinin onun gözleri önünde diriltileceği söylenir. Allah'ın iradesi ve kudretiyle kemikler bir araya getirilmek sûretiyle merkep yeniden diriltir. Allah'ın bu yüce kuvvetini gören adam 'Allahın her şeyi yapabileceğini biliyorum' der.³⁰¹

³⁰¹ el-Bakara 2/59

2. Vahyin Başlangıcı

İlk nâzil olan ayetlerin Alâk sûresinin ilk ayetleri mi yoksa Müddessir sûresi mi olduğu meselesinde bazı kesimler aşağıda zikredilecek Câbir b. Abdillâh hadisini delil göstermek sûretiyle ilk inen ayetlerin tesbiti meselesinde yanılıya düşmektedirler.³⁰²

Yanılgıya sevkeden Hadisler :

Câbir b. Abdillâh'dan gelen rivayette Kura'n'dan ilk nâzil olanın “Ya eyyühel müddessir” ayetleri olduğu belirtilmekte ve Hz. Peygamber'in Hira'da mücaverat sûresini bitirip mağaradan ayrıldığı sırada bir nida neticesinde Cebrail (as)'i yer ve gök arasında bir kürsüde oturmakta iken gördüğünden bahsedilmekte ve bu olayın tesiri ile Hz. Hatice'nin yanına geldiğine vurgu yapılmaktadır.³⁰³

Hz. Aişe'den gelen bir rivayette de Hz. Peygamber (sas)'e Cebrail'in ilk vahiy olarak Alâk sûresinin ilk ayetlerini inzâl ettiği belirtilmekte ve Hz. Peygamber (sas)'in aldığı vahyin etkisiyle Hz. Hatice'nin yanına giderek hissetmiş olduğu ürpertiye ‘beni örtün beni

³⁰² Tefsir bilginlerinin çoğuna göre de Kur'an'ın ilk nâzil olan ayetlerini Alâk sûresinin ilk beş ayeti oluşturmakla birlikte sonrasında ‘Müddessir’ ve ‘Müzzemmil’ sûrelerinin ilk ayetlerinin nâzil olduğu, tam sûre olarak da Fatiha'nın ilk nâzil olan sûre olduğuna temas edilmiştir. Bkz. Elmalılı, Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, IX, 318-319; Derzeze, Muhammed İzzet, **Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri**, I, 9; Cerrahoğlu, İsmail, **Tefsir Usûlü**, s.56; İbn Hacer, **Bülûğ'ül-Merâm**, I, 12; İbn Kesir, **Muhtasarı İbn Kesir**, III, 656; es-Sâbûni, **Safvetü't-Tefâsir**, VII, 367; Arslan, Ali, **Büyük Kur'an Tefsiri**, XIV, 82-83; Davudoğlu, Ahmed, a.g.e., I, 598.

³⁰³ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) يحيى بن أبي كثير قال سألت أبا سلمة أي القرآن أنزل أول قال يا أيها المدثر قلت إني نبئت أن أول سورة أنزلت من القرآن اقرأ باسم ربك الذي خلق قال أبو سلمة سألت جابر بن عبد الله أي القرآن أنزل أول قال يا أيها المدثر فقلت له إني نبئت أن أول سورة نزلت من القرآن اقرأ باسم ربك قال جابر لا أحدثك إلا ما حدثنا رسول الله صلى الله عليه وسلم قال جاورت في حراء فلما قضيت جوارتي نزلت فاستبطنت الوادي فنوديت فنظرت أمامي وخلفي وعن يميني وعن شمالي فلم أر شيئاً فنوديت فنظرت فوقي فإذا أنا به قاعد على عرش بين السماء والأرض فجئنت منه فاتطلقت إلى خديجة فقلت دثروني دثروني وصبوا علي ماء بارداً فأنزلت علي { يا أيها المدثر قم فأندر وربك فكبر }

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 220-221, H.no: 34)

örtün' şeklinde ifade etmesinden ve başından geçenleri Hz. Hatice'ye anlatmasından bahsedilmektedir.³⁰⁴

İbn Hibbân'ın Çözümü :

Hz. Aişe haberinde Kur'an'dan ilk indirilenin Alâk suresinin ilk ayetlerinin olduğunun belirtilmesi, Câbir haberinde ise Müddessir sûresinin olduğunun ifade edilmesi arasında bir çelişki söz konusu değildir. Ancak hadis ilmine vakıf olmayanlar zikrettiğimiz rivayetlerin birbiri ile çelişik olduğu vehmine kapılabilir. Halbukî her iki rivayetide kendi bağlamlarında düşündüğümüz zaman çelişkinin ortadan kalktığı görülecektir.

Allah Teâlâ Resûlüne Alâk sûresini Hira mağarasında iken inzâl etmiş, Hz. Peygamber (sas) evine döndüğün de Hz. Hatice'den kendisini örtmesini ve üzerine soğuk su dökmesini istemesi esnasında yani evinde iken de “ya eyyühel müddessir” ayetlerini indirmiştir.

3. Hz. Peygamber 'in Ümmetini Dua Ve İstiğfâra Gece Davet Etmesi

Yanılığa Sürükleyen Hadisler :

Hz. Peygamber (sas)'in ümmetini gecenin sonunda dua ve İstiğfâra teşvik etmesi konusunda Mâlik'in Zührî'den onun da Ebî Selemetübni Abdurrahman'dan onun da Ebû Hüreyre'den rivayet ettiği haberde Hz. Peygamber (sas): Allah Teâlâ'nın her gece, gecenin son üçte biri kaldığında dünya semasına indiği ve “hani bana dua eden, onun duasını kabul

³⁰⁴ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عائشة قال.... وهو في غار حراء فجاءه الملك فيه فقال اقرأ قال رسول الله صلى الله عليه وسلم فقلت ما أنا بقارىء قال فأخذني فغطني حتى بلغ مني الجهد ثم أرسلني فقال لي اقرأ فقلت ما أنا بقارىء فأخذني فغطني الثانية حتى بلغ مني الجهد ثم أرسلني فقال اقرأ فقلت ما أنا بقارىء فأخذني فغطني الثالثة حتى بلغ مني الجهد ثم أرسلني فقال { اقرأ باسم ربك الذي خلق } حتى بلغ ما لم يعلم قال فرجع بها ترجف بوادره حتى دخل على خديجة فقال زملوني زملوني فزملوه حتى ذهب عنه الروع ثم قال يا خديجة ما لي وأخبرها الخبر وقال قد خشيتك علي فقالت كلا أبشر فوالله لا يخزيك الله أبدا إنك لتصل الرحم وتصديق الحديث وتحمل الكل وتقري الضيف وتعين على نواب الحق ثم انطلقت به خديجة....

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, I, 216-219, H.no: 33)

edeğim”, “hani benden istek isteyen istediğini vereyim”, “hani benden mağfiret dileyen onu mağfiret edeyim”³⁰⁵ buyurduğu rivayet edilmektedir.

İshak'ın A'rak'tan onun da Ebî Said ve Ebû Hüreyre'den rivayetinde Hz. Peygamber (sas): “Allah Teâlâ, gecenin ilk üçte biri geçtiği vakit dünya semasına iner ve “var mı İstiğfâr eden! var mı tevbe eden! var mı isteyen! var mı dua da bulunan! der ve bu durum sabah oluncaya kadar böylece devam eder.”³⁰⁶ buyurmaktadır.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

Allah Teâlâ'nın dünya semasına nüzulü yukarıda zikrettiğimiz hadislerde görüldüğü gibi muhtelif şekillerde olmuştur. Birbirine mütearız gibi görünen rivayetler İbn Hibbân tarafından, Allah Teâlâ'nın dünya semasına nüzulü bazı gecelerde Mâlik'in Zührî'den rivayet ettiği ‘gecenin son üçte biri’ bazı gecelerde de İshâk'ın A'rak'dan rivayet ettiği ‘gecenin ilk üçte birindeki zamandır’ Her iki durumda muhtemeldir. Bundan dolayı iki haberin arasında zıtlık yoktur.

4. Hz. Peygamber'in Öğle ve İkinci Namazlarının İlk Rekatlarını Uzun Kıldırması

Yanılığa Sevkedene Hadisler :

Ebû Said el Hudri'nin bir rivayetinde ”Hz. Peygamber (sas)'in öğle namazının ilk rekatını uzun kıldırıldığı, cemaatten birinin Baki'a gidip ihtiyacını giderdikten sonra tekrar

³⁰⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) ول من ذا الذي يسألني فأعطيه من ذا الذي يدعوني أستجيب له من ذا الذي يسترزقني أرزقه من ذا الذي يستغفري أغفر له حتى ينفجر الصبح

(...) عن أبي سلمة بن عبد الرحمن عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ينزل ربنا جل وعلا كل ليلة إلى سماء الدنيا حين يبقى ثلث الليل الآخر فيقول من يدعوني فأستجيب له من يسألني فأعطيه من يستغفري أغفر له. (Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, III, 198-199, H.no: 919-920)

³⁰⁶ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي سعيد وعن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن الله يمهل حتى إذا ذهب ثلث الليل الأول نزل ربنا تبارك وتعالى إلى السماء الدنيا فيقول جل وعلا هل من مستغفر هل من تائب هل من سائل هل من داع حتى ينفجر الصبح. (Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, III, 201-202, H. no: 921)

abdest alıp tekrar namaza geldiklerinde, Resulullah'ı hâlâ ilk rekatte bulduklarından³⁰⁷ bahsedilmektedir.

Enes b. Mâlik'in rivayetinde ise "Resulullah'ın tamam olmak şartıyla insanların en hafif namaz kıldıranı olduğu"³⁰⁸ bildirilmektedir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre hadis ilminde uzmanlaşmamış olanlar, zikredilen Enes b. Mâlik rivayetinin Ebû Said haberine zıt olduğu yanlışlığında olabilirler. Zira her iki hadiste kendi bağlamında değerlendirildiğinde gerçekte bir çelişkinin var olmadığı görülecektir. Enes b. Mâlik rivayetinde Hz. Peygamber (sas)'in 'tamam olmak şartıyla namazı en hafif kıldırın' sözü ile insanlar namaz açısından kendilerine uydukları zamanlarda yani Hz. Peygamber (sas)'in imam olduğu durumlarda adeti olduğu üzere namazı hafif tuttuğu ifade edilmektedir. Ebû Said rivayetinde ise Hz. Peygamber (sas)'in öğle ve ikinci namazlarının ilk iki rekâtını uzun kıldırması insanların namaza yetişebilmeleri için gerekli olan zamanın³⁰⁹ temin edilebilmesi içindir. Hz. Peygamber (sas) ilk rekâtları uzun kıldırma işini bütün rekâtlarda yapmamış sadece ilk rekâtlarda yapmıştır. Bu da bize rükû'a yetişen kişinin ilk tekbire yetişmiş olacağını göstermektedir.

³⁰⁷ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن قزعة قال سألت أبا سعيد الخدري عن صلاة النبي صلى الله عليه وسلم قال ليس لك في ذلك خير كانت الصلاة تقام للنبي صلى الله عليه وسلم فيخرج أحدنا إلى البقيع ليقتضى حاجته ثم يجيء فيتوضأ فيجد رسول الله صلى الله عليه وسلم في الركعة الأولى من الظهر.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 164, H.no: 1854)

³⁰⁸ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أنس بن مالك قال كان النبي صلى الله عليه وسلم أخف الناس صلاة في تمام يريد أخف الناس صلاة فيما اعتادها الناس في ذلك الزمان على حسب عادة المصطفى صلى الله عليه وسلم في صلاته وأما خير أبي سعيد الخدري أنه قال فيخرج أحدنا إلى البقيع ليقتضى حاجته ثم يجيء فيتوضأ فيجد رسول الله صلى الله عليه وسلم في الركعة الأولى من الظهر إنما كان يفعل ذلك صلى الله عليه وسلم ليتلاحق الناس فيشهدون الصلاة ولا يفعل ذلك في كل ركعة إنما كان يفعله في الركعة الأولى فقط وفيه كالدليل على أن المدرك للركوع مدرك للتكبيرة الأولى.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 165, H.no: 1856)

³⁰⁹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عبد الله بن أبي قتادة عن أبيه قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يطيل في أول الركعتين من الفجر والظهر وقال كنا نرى أنه يفعل ذلك ليتدارك الناس.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 164-165, H.no: 1855)

Katâde'nin rivayet ettiği haberde de “Hz. Peygamber (sas)’in öğlenin ilk iki rekâtının birincisini uzattığı, ikincisini kısalttığı”³¹⁰ bildirilmektedir.

Ebû Said el Hudri'nin bir başka rivayetinde ise kendilerinin “Hz. Peygamber (sas)’in öğle ve ikinci namazının ilk iki rekâtındaki kıraatinin otuz ayet kadar olduğu, son iki rekâtında ise bunun yarısı kadar olduğunu tahmin ettiklerini”³¹¹ bildirilmektedir.

İbn Hibbân'a göre son olarak zikrettiğimiz Katâde ve Ebû Said el Hudri rivayetleri hadis ilminde derinleşmemiş olanların, konu ile alakalı ikinci yanılıklarını oluşturmaktadır.

İbn Hibbân'a Hz. Peygamber (sas) birinci rekatta da ikinci rekatta da otuz ayet kadar kıraatte bulunmuştur. Ancak ilk rekâta ki kıraâti yavaş yavaş tertîl üzeredir. İkinci rekâttaki kıraâti ise bu tarzda yavaş olmamıştır. Bu sebepten dolayı ilk iki rekâtte aynı miktar Kur'an okuyup birinci rekâtın uzun ikincisinin kısa olarak ifade edilmesindeki maksat budur.

G. Farklı Zamanlarda Meydana Gelen Olaylar

1. Hz. Peygamber'in Hz. Ali Hakkında Söylediği Bir Sözün Hatalı Te'vili

Yanılgıya Sevkeden Hadisler :

Sad b. Ebî Vakkas'ın Said'den rivayetinde Hz. Peygamber (sas)'in “Hz. Ali için Harun Musa'ya göre ne ise sen de bana öylesin buyurduğu”³¹² rivayet edilmektedir.

³¹⁰ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عبد الله بن أبي قتادة عن أبيه قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يقرأ بنا في الركعتين الأوليين من الظهر ويطول في الأولى ويقصر في الثانية.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 166, H.no: 1857)

³¹¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي سعيد الخدري قال كنا نحزر قيام النبي صلى الله عليه وسلم في الظهر والعصر فحزرنا قيامه في الركعتين الوليين قدر ثلاثين آية وحزرنا قيامه في الركعتين الأخريين على النصف من ذلك وحزرنا قيامه في الركعتين الأوليين من العصر على قدر الأخريين من الظهر وحزرنا قيامه في الأخريين من العصر على النصف من ذلك.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 167, H.no: 1858)

³¹² Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن سعد أن النبي صلى الله عليه وسلم قال لعلي أنت مني بمنزلة هارون من موسى قال فأحبيت أن أسأله سعدا فقلت له أنت سمعت هذا من رسول الله صلى الله عليه وسلم قال نعم .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, XV, 369, H.no: 6926)

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân, Hz. Peygamber (sas)'in Hz. Ali hakkında söylediği sözü bazı kesimlerin hatalı değerlendirdiklerini belirtmiş ve bu sözün söylendiği zamana vurgu yapmıştır. “Hz. Peygamber (sas), Tebuk savaşı esnasında Hz. Ali’yi Medine’de bırakmış, Hz. Ali’nin bunun üzerine ‘Ey Allah’ın Resûlü, siz beni çocukların ve kadınların arasında mı bırakıyorsunuz? demesi üzerine Hz. Peygamber (sas): Sen Harun’un Musa yanında aldığı yeri benim yanımda almaktan razı değil misin? Şu farkla ki benden sonra Peygamberlik yoktur”³¹³ rivayetini göz önünde bulundurmak sûretiyle meseleye açıklık getirmiştir.

2. Hz. Peygamber'in eşlerinin sayısı

Yanılgıya Sevkeden Hadisler :

Hz. Peygamber (sas)'in eşlerinin sayısı hakkında, Haşim b. Destüvâî'nin Katâde'den onun da Enes'den rivayetinde “Hz. Peygamber (sas)'in gecenin ya da gündüzün bir saatinde eşlerini dolaştığı, o zaman nikâhı altında onbir eşinin olduğu bildirilmektedir.³¹⁴

Said'in Katâde'den onun da Enes'den rivayet ettiği haberde Hz. Peygamber (sas)'in bir gecede eşlerini dolaştığı ve o zaman nikâhı altında dokuz eşinin var olduğunu bahsedilmektedir.³¹⁵

³¹³ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن سعد بن أبي وقاص قال خلف رسول الله صلى الله عليه وسلم علي بن أبي طالب رضى الله تعالى عنه في غزوة تبوك فقال يا رسول الله تخلفني في النساء والصبيان فقال أما ترضى أن تكون مني بمنزلة هارون من موسى إلا أنه لا نبي بعدي.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, XV, 370-371, H.no: 6927)

³¹⁴ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أنس بن مالك عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه كان يدور على نسائه في ساعة من الليل أو النهار وهن إحدى عشرة فقلت لأنس بن مالك أكان يطيق ذلك قال كنا نتحدث أنه أعطي قوة ثلاثين.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 8, H.no: 1208)

³¹⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أنس أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يطوف على نسائه في الليلة الواحدة وله يومئذ تسع نسوة.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 9-10, H.no: 1209)

İbn Hibbân'ın Çözümü :

Hiz. Peygamber (sas)'in eşlerinin sayısındaki farklılık iki rivayet arasında bir tearuzun var olduğu yanılıgısına sürükleyebilir.

İbn Hibbân Hişam b. Ed-Destüvâî'nin Katâde'den naklettiği haberde Enes'in Hiz. Peygamber (sas)'in nikâhı altında onbir eşinin olduğu haberini Hiz. Peygamber (sas)'in Medine'ye gelişinin ilk zamanlarında rivayet etmiştir. Said'in Katâde'den rivayet ettiği haberde de Enes, Hiz. Peygamber (sas)'in Medine'deki son zamanlarındaki durumundan bahsetmektedir ki o zaman nikahı altında dokuz eşi vardı.

Hiz. Peygamber (sas) hayatında on bir evlilik yapmıştır. Vefatı esnasında iken nikahı altında dokuz eşi var olmuştur.³¹⁶

3. Teyemmüm

Yanılgıya Sevmeden Hadisler :

Abdurrahman b. Ezdî'nin babasından onun da Ammar b. Yesar'dan rivayetinde Ammar, Hiz. Peygamber (sas)'e teyemmümü sorması üzerine Hiz. Peygamber (sas): "İki avuç ve yüz için toprağa bir vuruştur"³¹⁷ buyurmuştur.

Ubeydullah b. Abdullah'ın babasından onun da Ammar'dan rivayetinde ise Ammar'ın, "Biz Hiz. Peygamber (sas)'le birlikte omuzlara kadar teyemmüm yapardık"³¹⁸ rivayeti hadis ilminde engin bilgiye sahip olmayan bazı kesimleri her iki rivayetin birbiri ile mütearız olduğu vehmine sürükleyebilir

³¹⁶ Hamidullah, Muhammed, **İslâm Peygamberi**, c. 2, s. 688; Sarıçam, İbrahim, **Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesaj**, s. 288.

³¹⁷ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن سعيد بن عبد الرحمن بن أبي زي عن أبيه عن عمار بن ياسر قال سألت النبي صلى الله عليه وسلم عن التيمم فأمرني بالوجه والكفين ضربة واحدة وكان فتادة به يفتي .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 127, H.no: 1303)

³¹⁸ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عبيد الله بن عبد الله عن أبيه عن عمار قال تيممنا مع النبي صلى الله عليه وسلم إلى المناكب قال أبو حاتم رضى الله تعالى عنه كان هذا حيث نزل آية التيمم قبل تعليم النبي صلى الله عليه وسلم عمارا كيفية التيمم ثم علمه ضربة واحدة للوجه والكفين لما سأل عمار النبي صلى الله عليه وسلم عن التيمم.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 133-134, H.no: 1310)

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre iki haber arasında bir çelişkinin var olduğunu iddia edenler yanlış içerisindedirler. Ammar'ın "omuzlarımıza kadar teyemmüm yapardık" ifadesi Ammar'ın teyemmüm ayeti nâzil olduğunda, onun mahiyetini tam olarak öğrenmediği zaman rivayet ettiği haberdur. Çünkü o zaman teyemmümün nasıl yapılacağı hakkında bilgisi yoktur. Bu duruma delil olarak A'meş'in Şakîk'den rivayet ettiği bir haberi gösterebiliriz:

"Resûlullah (sas), Ammar'ı ve Hz. Ömer'i develeri gütmek üzere göndermiş ve bu esnada Ammar cünüb olmuş ve su bulamadığından dolayı toprakta yuvarlanmıştır. Resûlullah (sas) durumdan haberdar olunca Ammar'a 'senin şöyle yapman yeterliydi' demek sûretiyle ellerini toprağa vurdu, sonra ellerinin tümünü mesh etti. Yüzünü de bu tek vuruşla bir kere mesh etti."³¹⁹

İbn Hibbân'a göre Ammar'ın "el ve yüz için bir vuruş" şeklindeki rivayeti Hz. Peygamber (sas)'in Ammar'a teyemmümün mâhiyetini öğrettikten sonraki rivayetidir. Meselenin keyfiyeti öğrenilince farklılık ortadan kalkmaktadır.³²⁰

4. Sehih Secdesi

Yanılgıya Sürükleyen Hadisler :

Ebû Hureyre'nin rivayetinde, "Resulullah (sas) öğle ya da ikinci namazlarından birini iki rekât kıldırdı. Cemaatin arasında bulunan Zulyedeyn denilen bir kimse 'Ey Allah'ın Resûlü namaz mı kısaltıldı yoksa unuttun mu?' dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sas) 'unutmadım namaz da kısaltmadı' buyurdu. Hz. Peygamber (sas) Zülyedey'in

³¹⁹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) الأعمش عن شقيق قال كنت جالسا مع عبد الله وأبي موسى فقال أبو موسى يا أبا عبد الرحمن الرجل يجنب فلا يجد الماء أيسلي فقال لا فقال أما تذكر قول عمار لعمر بعثنا رسول الله صلى الله عليه وسلم أنا وأنت فأجنت فتمعت في التراب فأتيت النبي صلى الله عليه وسلم فذكرت ذلك له فقال كان يكفيك هكذا وضرب بيده الأرض فمسح وجهه وكفيه فقال لم أر عمر قنع بذلك قال فما تصنع بهذه الآية { فلم تجدوا ماء فتيمموا صعيدا طيبا } فقال أما إنا لو رخصنا لهم في هذا لكان أحدهم إذا وجد برد الماء تيمم بالصعيد زاد يعلى قال الأعمش فقلت لشقيق فلم يكن هذا إلا لهذا .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 128-29, H.no: 1304)

³²⁰ Bkz. eş-Şâfiî, İhtilâfu'l-Hadîs, s. 94-98; el-Hâzîmî, el-İ'tibâr, s. 58-61

söylediğini cemaate tasdik ettirdikten sonra iki rekât daha kıldı. Sonra selâm verdi. Sonra namazdaki secdesi kadar veya daha uzun secde yaptı, sonra başını kaldırdı ve tekbir aldı. Sonra tekrar tekbir alıp namazdaki secdesi kadar veya daha uzun secde yaptı, arkasından başını kaldırdı ve tekbir aldı sonra da selâm verdi”³²¹

Muaviye b. Hadic’in rivayetinde, “Hz. Peygamber (sas), akşam namazını kıldırdı ve iki rekâtte selâm verdi. Talha b. Ubeydullah arkasından yetişip ‘Ey Allah’ın Resûlü ikinci rekâtte selâm vermek sûretiyle yanıldın’ dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sas), Bilâl’e kâmet getirmesini emretti ve namazın kalan bir rekâtını tamamladı.”³²²

İmrân b. Husayn’ın rivayetinde ise “Resûlallah (sas) ikinci namazını üç rekât olarak kıldırdı. Hirbak adında bir kişi ‘Ya Resûlallah unuttun mu yoksa namaz mı kısaldı?’ dedi. Hz. Peygamber (sas) ‘Hirbak doğru mu söylüyor?’ dediğinde, cemaat ‘evet doğru söylüyor’ dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sas) noksan kalan bir rekâtı daha kıldırdı. Sonra iki secde yapıp selâm verdi.”³²³

İbn Hibbân’ın Çözümü :

İbn Hibbân’a göre hadis ilminde derin bilgisi olmayan kişiler zikredilen üç rivayetin de birbirine zıt olduğunu vehmedebilirler. Hadislerde zikredilen namazlar tek bir

³²¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي هريرة قال صلى بنا رسول الله صلى الله عليه وسلم إحدى صلاتي العشي وأظن أنها الظهر ركعتين ثم قام إلى خشبة في قبلة المسجد فوضع يديه عليها إحداهما على الأخرى وخرج سرعان الناس وقالوا قصرت الصلاة وفي القوم أبو بكر وعمر رضوان الله عليهما فهابا أن يكلماه قال وفي القوم رجل إما قصير اليدين وإما طويلهما يقال له ذو اليدين فقال أقصرت الصلاة يا رسول الله أم نسيت فقال صلى الله عليه وسلم لم تقصر الصلاة ولم أنس فقال بل نسيت فقال أصدق ذو اليدين فقالوا نعم فصلى بنا ركعتين ثم سلم ثم كبر وسجد مثل سجوده أو أطول ثم رفع رأسه وكبر ثم كبر وسجد مثل سجوده أو أطول ثم رفع رأسه وكبر قال وثبتت عن عمران بن حصين أنه قال قال ثم سلم.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 396-397, H.no: 2675)

³²² Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن معاوية بن حديج قال صليت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم المغرب فسها فسلم في الركعتين ثم انصرف فقال له رجل يا رسول الله إنك سهوت فسلمت في الركعتين فأمر بلالا فأقام الصلاة ثم أتت تلك الركعة وسألت الناس عن الرجل الذي قال يا رسول الله إنك سهوت فقيل لي تعرفه فقلت لا إلا أن أراه ومر بي رجل فقلت هو هذا فقالوا هذا طلحة بن عبيد الله.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 395, H.no: 2674)

³²³ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عمران بن حصين أن رسول الله صلى الله عليه وسلم سلم في ثلاث ركعات من العصر فقال له الخرياق يا رسول الله أتسيت أم قصرت الصلاة فقال صلى الله عليه وسلم أصدق الخرياق فقالوا نعم فقام فصلى ركعة ثم سجد سجدتين ثم سلم.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 393-394, H.no: 2671-2673)

namaz değil, farklı zamanlarda kılınmış olan üç ayrı namazdır. Ebû Hureyre haberinde, Hz. Peygamber (sas)'in öğle ya da ikinci namazını iki rekât olarak kıldırması, daha sonra Zulyedeyn'in ikâzıyla iki rekât daha ilave etmesi; Muaviye b. Hadic rivayetinde akşam namazını iki rekât olarak kıldırması, Talhâ b. Ubeydullah'ın kendisini uyarması neticesinde Hz. Peygamber (sas)'in bir rekât daha kılması; İmran b. Huseyn'in haberinde öğle ya da ikinci namazını üç rekât olarak kıldırması ve Hirbâk adında bir kimsenin Hz. Peygamber (sas)'e yanıldığını hatırlattığında bir rekât daha ilave etmesi bize üç farklı hadisin üç farklı namazla ilgili olduğunu göstermektedir.

2. Hz. Peygamber'in Hz. Ömer İçin Cennette Tahsis Edilen Köşkü Görmesi

Yanılığa Sevkedilen Hadisler :

Câbir b. Abdillâh'ın rivayetinde Hz. Peygamber (sas)'in “cennete girdiği ve orada altından ya da inciden Ömer b. Hattab için tahsîs edilmiş bir köşk gördüğü”³²⁴ bildirilmektedir.

Ebû Hureyre'nin rivayetinde ise Hz. Peygamber (sas)'in “uykuda iken kendisini cennette gördüğü ve köşkün yanında abdest almakta olan kadından köşkün Ömer'e ait olduğunu öğrendiği ve Ömer'in kıskançlığını hatırlaması üzerine oraya girmekten vazgeştiği”³²⁵ belirtilmektedir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre hadis ilminde derin bilgisi olmayanlar zikredilen her iki haberin çelişik olduğu yanılığında olabilirler.

³²⁴ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن جابر بن عبد الله قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم أدخلت الجنة فرأيت فيها قصرا من ذهب أو لؤلؤ فقلت لمن هذا القصر قالوا لعمر بن الخطاب فما منعتني أن أدخله إلا علمي بغيرتك قال عليك أغار بأبي أنت وأمي عليك أغار .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, XV, 309, H.no: 6886)

³²⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال بينما أنا نائم رأيتني في الجنة فإذا امرأة توضع إلى جانب قصر فقلت لمن هذا فقالت لعمر بن الخطاب فذكرت غيرة عمر فوليت مدبرا قال أبو هريرة فبكى عمر ونحن جميعا في ذلك المجلس ثم قال بأبي أنت يا رسول الله أعليك أغار .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, XV, 311, H.no: 6888)

İbn Hibbân'a göre Câbir rivayetinde Hz. Peygamber (sas) 'cennete girdim' sözüyle cennette Hz. Ömer için tahsis edilen köşkü İsrâ gecesinde gördüğünü ifade etmiştir. Hz. Peygamber (sas) başka bir zamanda uykuda iken kendini cennete girmiş olarak gördü ve köşkün yanında abdest almakta olan bir kadından köşkün Hz. Ömer'e ait olduğunu öğrendi. Her iki rivayette farklı zamanlarda meydana gelen olaylar olduğu için iki haber arasında bir tehâtür söz konusu değildir.

H. Hadislerde Belirtilen Sayıların Gayrısının Nefyedilmemesi

1. Cennetin Kapılarına Dair

Yanılıya Sevkeden Hadisler :

Ebû Hureyre rivayetinde "Hz. Peygamber (sas)'in cennet kapısının kanatlarından iki kanadın arasındaki mesafeyi Mekke ile Hecer³²⁶ veya Mekke ile Busra³²⁷ arasındaki mesafe kadar olduğunu belirtmesi"³²⁸ buna karşın Muaviye'nin babasından naklettiği haberde ise "Hz. Peygamber (sas), cennet kapıları arasındaki mesafeyi yedi yıl olarak nitelendirmesi"³²⁹ İbn Hibbân'a göre hadis ilminde derin bilgisi olmayan kimseleri yanılıya sürükleyebilir. Ancak ona göre Hz. Peygamber (sas)'in bu tarz rivayetleri birbiri ile tutarsız haberler olarak değerlendirilemez.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

Gerek Kur'an'da gerekse hadislerde cennetin nitelendirilmesi ve onun hususiyetlerine dair rivayetler bizim duyu organlarımızla algılayabildiğimiz nesnelere

³²⁶ Hecer Bahreynde bir şehirdir.

³²⁷ Busra Mekke'ye üç konak mesafede bulunan bir yerdir.

³²⁸ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال والذي نفسي بيده ان ما بين المصراعين من مصاريع الجنة لكما بين مكة وهجر أو كما بين مكة وبصرى.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, XVI, 401-402, H.no: 7389)

³²⁹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن حكيم بن معاوية عن أبيه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما بين مصراعين من مصاريع الجنة مسيرة سبع سنين.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, XVII, 401, H.no: 7388)

ilişkilendirilmek sûretiyle anlatılmaktadır. Rivayetlerde zikredilen rakamlarda kesretten kinaye olarak değerlendirmek daha doğru bir yaklaşımdır.³³⁰

2. Kefenin Miktarı

Yanılığa Sevkedilen Hadisler :

Fazl b. Abbas'ın rivayetinde "Hz. Peygamber (sas)'in iki suhûliyye elbisesiyle kefenlendiğinden"³³¹ bahsedilmektedir. İbn Hibbân'a göre bu rivayet bazı kimseleri sünnette kefenin miktarının iki elbiseden ibaret olacağı vehmine düşürebilir. Fazl b. Abbas, haberinde zikredilen sayı dışındaki adetlerin olamayacağını reddetmemiştir.

Hz. Aişe rivayetinde, "Resulullah (sas)'in pamuktan, suhûliyye denilen üç parça beyaz yemen bezi içinde kefenlendiğini ve bu kefen parçalarının içinde gömlek ve başlığın olmadığını" belirtmektedir.³³²

İbn Hibbân'ın Çözümü :

Hz. Aişe'nin bir başka rivayetinde, "ölüm döşeginde olan Ebû Bekr'in, Hz. Peygamber (sas)'in kaç parça elbise ile kefenlendiğini Hz. Aişe'ye sorması ve onun da 'üç elbise ile' kefenlendiğini bildirmesi ve Ebû Bekir'in dirinin ölüden daha fazla elbiseye ihtiyacı olacağı için iki elbiseyle kefenlenmek istediğini belirtmesi"³³³ sünnette kefen miktarının sadece iki ile sınırlı olmadığını bize göstermektedir.

³³⁰ Dölek, Adem, **Edebî Açından Hadislerde Teşbih ve Temsiller**, s. 336; Davudoğlu, Ahmed, a.g.e., II, 217.

³³¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن الفضل بن العباس أن النبي صلى الله عليه وسلم كفن في ثوبين سحوليين.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 307, H.no: 3035)

³³² Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عائشة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كفن في ثلاثة أثواب بيض سحولية ليس فيها قميص ولا عمامة.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 309, H.no: 3037)

³³³ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عائشة قالت كنت عند أبي بكر حين حضرته الوفاة فتمثلت بهذا البيت من لا يزال دمه مقتعا يوشك أن يكون مدفوقا فقال يا بنية لا تقولي هكذا ولكن قولي وجاءت سكرة الموت بالحق ذلك ما كنت منه تحيد ثم قال في كم كفن النبي صلى الله عليه وسلم فقلت في ثلاثة أثواب فقال كفنوني في ثوبي هذين واشتروا إليهما ثوبا جديدا فإن الحي أحوج إلى الجديد من الميت وإنما هي للمهنة أو للمهنة.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 308, H.no: 3036)

I. Hadisteki Emrin Bağlayıcı Olmadığının Vurgulanması

1. Yolculukta Namazların Durumu

Yanılgıya Sevkeden Hadisler :

İkrime'nin İbn Abbas'dan rivayetinde "Hz. Peygamber (sas)'in Mekke'ye geldiğinde orada on yedi gece kaldığı, namazlarını da kısalttığı bildirilmekte ve İbn Abbas'ın kim on yedi gün kalırsa namazlarını kısaltсын daha çok kalan tam kılsın"³³⁴ dediği rivayet edilmektedir.

Câbir b. Abdillah'ın haberinde ise "Hz. Peygamber (sas)'in Tebük'te yirmi gün kaldığı ve namazlarını da iki rekât olarak kıldığı"³³⁵ rivayet edilmektedir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre hadis ilminde derin bilgisi olmayanlar, Câbir haberini İbn Abbâs haberine zıt olarak görebilirler. İbn Hibbân'a göre kişi bir yerde dört gün kalmaya niyet etmezse o kişinin namazları kısaltma hakkı olamaz. Câbir rivayetinde de belirtildiği üzere Hz. Peygamber (sas) Tebük'te yirmi gün kalmaya niyet etmemiştir. Yolculuğun bitiş süresi belli olmadığı için namazlarını iki rekât olarak kılmış şayet dört günden fazla kalmaya niyet etmiş olsaydı o zaman namazlarını tam kılmış olacaktı.

Enes b. Mâlik rivayetinde "Hz. Peygamber (sas) ile kendisinin Medine'den Mekke'ye gittiklerini, dönünceye kadar da namazları iki rekât olarak kıldıklarını ve Mekke'de on gün kaldıklarını ifade etmektedir"³³⁶

³³⁴ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن عباس أن النبي صلى الله عليه وسلم قدم مكة فأقام بها سبع عشرة ليلة يقصر الصلاة قال ابن عباس من أقام سبع عشرة قصر الصلاة ومن أقام أكثر أتم.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 457, H.no: 2750)

³³⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن جابر بن عبد الله أن النبي صلى الله عليه وسلم أقام بتبوك عشرين يوماً يقصر الصلاة.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 456, H.no: 2749)

³³⁶ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن يحيى بن أبي إسحاق قال سألت أنس بن مالك عن قصر الصلاة فقال سافرنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم من المدينة إلى مكة فصلى بنا ركعتين حتى رجعنا فسألته هل أقم قال نعم أقمنا بمكة عشراً.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 458, H.no: 2751)

İbn Hibbân'a Enes b. Mâlik rivayeti bazı kesimleri bir yerde on gün kalmaya niyet eden kimsenin namazlarını kısaltacağı vehmine sürükleyebilir. Rivayette zikredilen yolculuk Hz. Peygamber (sas)'in hacc günleridir ve o zaman da Hz. Peygamber (sas) namazları iki rekât olarak kılmıştır.

Ebû Seleme'nin İbn Abbas'dan rivayetinde "kendisinin Mekke'de bulunduğu zamanlarda imamla birlikte namaz kılmadığı durumlarda nasıl namaz kılacağını sorması, onun da Ebû'l Kasım'ın sünneti olmak üzere iki rekât olarak kılmasını rivayet ettiği belirtilmektedir."³³⁷

Haris b. Vehb el Hazâî'nin rivayetinde "kendisinin Hz. Peygamber (sas) ile Mekke'de vedâ haccında insanlar son derece emin ve kalabalık olduğu halde namazları iki rekat kıldığını nakletmiştir."³³⁸

Netice itibarıyla yolculukta namazların kısaltılmasını vâcib bir emir olmaktan ziyade bir ruhsat³³⁹ ve kişi dilerse dört dilerse iki rekât kılar, ancak iki rekât kılmak daha faziletlidir.

³³⁷ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن موسى بن سلمة قال سألت بن عباس قلت أكون بمكة فكيف أصلي قال صل ركعتين سنة أبي القاسم صلى الله عليه وسلم.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 461, H.no: 2755)

³³⁸ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن حارثة بن وهب الخزاعي قال صليت مع النبي صلى الله عليه وسلم بمكة الصلوات ركعتين في حجة الوداع أكثر ما كان الناس وآمنه.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 461-462, H.no: 2756)

³³⁹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن يعلى بن أمية قال قلت لعمر بن الخطاب قول الله جل وعلا { فليس عليكم جناح أن تقصروا من الصلاة إن خفتم } فقد أمن الناس فقال عمر عجبت مما عجبت منه فسألت رسول الله صلى الله عليه وسلم عن ذلك فقال صلى الله عليه وسلم صدقة تصدق الله بها عليكم فاقبلوا صدقة الله.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 448, H.no: 2739)

2. Abdestsiz Allah'ın Zikredilmesi Meselesi

Yanılıya Sevkededen Hadisler :

Ali b. Ebî Tâlib'in rivayet ettiği bir haberde Hz. Peygamber (sas)'in "cünüp olma hali dışında hiçbir şeyin onun Kur'an okumasına engel olmadığını"³⁴⁰ bildirmektedir.

Hz.Aişe'nin rivayetinde ise Hz. Peygamber (sas)'in "zamanının her anında Allah'ı zikrettiği"³⁴¹ rivayet edilmektedir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre iki haber arasında bir çelişki söz konusu değildir. Hz. Aişe "Hz. Peygamber (sas) zamanının her anında zikrederdi "ifadesi ile Kur'an dışındaki zikri kastetmiştir. Çünkü Kur'an'ın da zikir olarak isimlendirilmesi caizdir. Hz. Peygamber (sas) cünüp iken Kur'an okumazdı. Bunun dışındaki diğer hallerde ise Kur'an okurdu.

Muhacir b. Günfüz'den gelen bir rivayette de Hz. Peygamber (sas)'in bevlediyorken kendisine selâm verildiği ancak onun abdest alıncaya kadar selâmı almadığı belirtilmektedir.³⁴²

Hz. Peygamber (sas) abdest alıyorken kendisine verilen selâmı abdestini bitirinceye kadar almamış ve selâm veren kişiye, kendisinin temiz olmadan Allah'ı zikretmeyi kerih gördüğünü belirtmek sûretiyle selâmı temiz iken almanın daha güzel olduğuna temas etmiştir. Temiz olmaksızın Rabbini zikretmeyi hoş görmemesi, Allah'ı temiz olarak zikretmenin daha faziletli olmasındandır. Kişinin Rabbini temiz olmaksızın

³⁴⁰ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) علي بن أبي طالب أن رسول الله صلى الله عليه وسلم لم يكن يحجبه من قراءة القرآن شيء إلا أن يكون جنباً.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, III, 80, H.no: 800)

³⁴¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عائشة قالت كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يذكر الله على أحياته.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, III, 80-81, H.no: 801)

³⁴² Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) مهاجر بن قنفذ أنه أتى النبي صلى الله عليه وسلم وهو يببول فسلم عليه فلم يرد عليه حتى توضأ ثم اعتذر فقال إني كرهت أن أذكر الله إلا على طهر أو قال على طهارة.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, III, 86, H.no: 806-803-805)

ziikretmesinde bir sakınca yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (sas) zamanının her anında Allahı zikrederdi.³⁴³

J. Aynı Olaya Ravilerin Farklı Açılardan Bakmaları

1. Kâbe'nin İçinde Namaz

Yanılgıya Sevkeden Hadisler :

Nâfi'nin İbn Ömer'den rivayetinde "Resûlullah (sas)'ın yanında Üsâme b. Zeyd, Osman b. Talhâ ve Bilâl olduğu halde Kâbe'nin içine girdikleri ve bir müddet orada kaldıktan sonra dışarı çıktıklarında İbn Ömer'in, Bilâl'e Resulullah'ın Kâbe'nin içerisinin neresinde namaz kıldığını sorması ve Bilâl'in de Hz. Peygamber (sas)'in iki direği soluna, bir direği sağına, üç direği de arkasına almak sûretiyle içeride namaz kıldığınından"³⁴⁴ bahsedilmektedir.

Şa'sâ'nın rivayetinde ise "İbn Ömer'in Hz. Peygamber (sas)'in namaz kıldığı yeri kendisine Üsâme b. Zeyd'in söylediği"³⁴⁵ rivayet edilmektedir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre bazı kesimleri iki haber arasında bir çelişkinin olabileceği yanılgıya sürükleyebilir. İbn Ömer'in Nâfi'nin rivayetinde de belirtildiği üzere bu haberi Bilâl'den duyması; Şa'sa haberinde ise Üsâme'den duymuş olması her iki rivayet arasında bir zıddiyet oluşturmaz. Çünkü onların her ikisi de Kâbe'nin içinde iken Hz. Peygamber (sas)'in

³⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Hacer, Bülûğu'l-Merâm, I, 114

³⁴⁴ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم دخل الكعبة هو وأسامة بن زيد وعثمان بن طلحة وبلال بن رباح معه فأغلقها عليه ومكث فيها قال ابن عمر فسألت بلالا حين خرج أين صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم قال جعل عمودا عن يساره وعمودين عن يمينه وثلاثة أعمدة وراءه وكان البيت يومئذ على ستة أعمدة.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 479, H.no: 3204)

³⁴⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي الشعثاء قال رأيت ابن عمر داخل البيت حتى إذا كان بين السارينين صلى أربعاً فقامت إلى جنبه فلما صلى قلت أين صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ها هنا أخبرني أسامة بن زيد أنه رأى رسول الله صلى الله عليه وسلم صلى.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 480, H.no: 3205)

yanında bulunan kişilerdi. Her ikisinden de duyduğunu rivayet ettiğinden dolayı her iki haberde sahihtir.³⁴⁶

2. Hz. Peygamber'in Mekke'ye Miğfer ya da Sarıkla Girişi

Yanılıya Sevkeden Hadisler:

Enes b. Mâlik'in rivayetinde "Hz. Peygamber (sas)'in Fetih günü başında miğferi olduğu halde Mekke'ye girdiği ve miğferini çıkarınca İbn Hatal isminde bir kişinin Kâbe'nin örtüsüne sarılmış olarak yakalandığı ve Hz. Peygamber (sas)'in o kişi için ölüm emrini verdiği"³⁴⁷ bildirilmektedir.

Câbir'in rivayetinde de "Hz. Peygamber (sas)'in başında siyah sarık ile Mekke'ye girdiği"³⁴⁸ rivayet edilmektedir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre Enes'in Hz. Peygamber (sas)'in başında miğfer olduğu halde Mekke'ye girdiğini, Câbir'in de siyah bir sarıkla girdiğini rivayet etmesi arasında bir zıddiyet söz konusu olamaz. Her iki rivayette farklı zamanlarda meydana gelen mütebayin olaylar değildir. Hz. Peygamber (sas) Mekke'ye bir kez ihramsız olarak girmiştir ki o da Mekke'nin Fethi günüdür. Fetih gününde Hz. Peygamber (sas) Mekke'ye girdiği zaman başında miğfer onun üzerinde de sarık vardır. Câbir'in sarığı, Enes'in de miğferi rivayetlerinde zikretmesi normaldir. Çünkü iki sahabede gördüklerini rivayet etmişlerdir.

³⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. et- Tahâvî, Şerhu Me'âni'l-Âsâr, a.g.e., I, 309-320, 389-393; ed-Dümeynî, Misfir b Gurmullah, **Hadis'te Metin Tenkidi Metotları**, s. 216

³⁴⁷ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أنس أن رسول الله صلى الله عليه وسلم دخل مكة وعلى رأسه المغفر فلما وضعه قيل هذا بن خط متعلق بأستار الكعبة فقال اقتلوه .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IX, 34, H.no: 3719)

³⁴⁸ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن جابر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم دخل يوم فتح مكة وعليه عمامة سوداء.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IX, 37-38, H.no: 3722)

3. Yıkanan Kimsenin Sütrelenmesi

Yanılgıya Sürükleyen Hadisler :

Yıkanan kimsenin sütrelenmesi meselesinde Ebû Mürre Mevla'nın rivayetinde Ümmühânî'nin, Mekke'nin Fethi günü Hz. Peygamber (sas)'i kızı Fatıma kendisini perdelemiş yıkanyorken gördüğü belirtilmekte ve Hz. Peygamber (sas)'in yıkandıktan sonra namaza durup bir tek elbiseye bürünmüş olarak sekiz rekât namaz kıldığı³⁴⁹haber verilmektedir.

Abdullah b. Hantab rivayetinde ise Ümmühânî'nin Allah Resûlünü Fetih günü Mekke tepesinde konakladığı ve kendisinin onun yanına vardığında, Ebû Zerr'in içinde hamur artıkları bulunan bir teknede su getirdiğini ve Hz. Peygamber (sas)'in Ebû Zerr tarafından sütrelenmiş olarak yıkandığı ve sonrasında da Hz. Peygamber (sas)'in duhâ vaktinde sekiz rekât namaz kıldığı³⁵⁰ rivayet edilmektedir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

Hz. Peygamber (sas)'in Mekke'nin Fethinde yıkılırken kendisinin Fatıma mı yoksa Ebû Zerr tarafından mı sütrelendiği hadis ilminde derinleşmemiş olanları yanılgıya sürükleyebilir.

İbn Hibbân'a göre zikredilen her iki rivayette de aynı olaydan bahsedilmektedir. Çünkü Hz. Peygamber (sas)'i Fetih gününde yıkılırken kızı Fatıma ve Ebû Zerr ikisi birlikte sütrelmiştir. Mürre Mevla haberinde sadece Ümmühânî'yi zikretti. Abdullah b.

³⁴⁹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) أن أبا مرة مولى أم هانئ بنت أبي طالب أخبره أنه سمع أم هانئ بنت أبي طالب تقول ذهبت إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم عام الفتح فوجدته يغتسل وفاطمة ابنته تستره بثوب قالت فسلمت فقال من هذه قلت أم هانئ بنت أبي طالب فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم مرحبا يا أم هانئ فلما فرغ من غسله قام فصلى ثمان ركعات ملتحفا في ثوب واحد ثم انصرف فقلت له يا رسول الله زعم بن أمي علي بن أبي طالب رضوان الله عليه أنه قاتل رجلا أجرته فلان بن هبيرة فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم قد أجرنا من أجرنا يا أم هانئ وذلك ضحى.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, III, 460-461, H.no: 1188)

³⁵⁰ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن المطلب بن عبد الله بن حنطب عن أم هانئ قالت نزل رسول الله صلى الله عليه وسلم بأعلى مكة قأتيته فجاءه أبو ذر بجفنة فيها ماء قالت إني لأرى فيها أثر العجين قالت فستره أبو ذر فاغتسل ثم ستر النبي صلى الله عليه وسلم أبا ذر فاغتسل ثم صلى النبي صلى الله عليه وسلم ثمان ركعات وذلك في الضحى.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, III, 462, H.no: 1189)

Hantab rivayetinde ise Fâtıma'yı ziktermeksizin sadece Ebû Zerr'i zikretti. Her iki rivayette aynı durumu bize aktardığı için iki rivayet arasında bir çelişki ve zıtlık söz konusu değildir. Çünkü Hz. Peygamber (sas)'ın Mekke'nin Fethi gününde yıkanması bir defa olmuştur.

K. Hadislerdeki Lafızların Umum Husus İlişisine Dikkat Çekilmesi

1. Namazda Sütire

Yanılgıya Sevkeden Hadisler :

Hz. Peygamber (sas) namazın bozulmasına engel olmak için namaz kılanın önünden bir şeyin geçme ihtimaline karşın önüne sütire vazifesi görecektir herhangi bir şeyin koyulması gerektiğini belirtir.

Musa b. Talhâ'nın babasından rivayetinde Hz. Peygamber (sas) "Biriniz önüne semerin arka kaşı gibi bir şey koyduğu vakit ona doğru namazını kılsın. Öte yandan geçenlere aldırış etmesin"³⁵¹ buyurmaktadır.

Abdullah b. Muğaffel'in rivayetinde Hz. Peygamber (sas): "Namazı kadın, eşek ve köpek bozar"³⁵² rivayeti İbn Hibbân'a göre umum ifade eder. Hz. Peygamber (sas) bu genel durumdan bazı istisnâlarda bulunmuştur. 'Kadın namazı bozar' sözüyle bütün kadınları değil bazı kadınları kastetmiştir ki o da İbn Abbas'ın rivayetinde belirtildiği üzere hayızlı kadınlardır.³⁵³ Aynı istisnâi durum köpek için de geçerlidir. Hz. Peygamber bütün köpekleri değil bazı köpekleri kastetmiştir ki o da siyah köpektir.

³⁵¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن موسى بن طلحة عن أبيه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا وضع أحدكم بين يديه مثل مؤخرة الرحل فليصل ولا يبالي من وراء ذلك.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 141, H.no: 2379-2380)

³⁵² Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عبد الله بن مغفل عن النبي صلى الله عليه وسلم قال يقطع الصلاة الكلب والحمار والمرأة.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 142, H.no: 2386)

³⁵³ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن عباس عن النبي صلى الله عليه وسلم قال يقطع الصلاة الكلب والمرأة الحائض.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 148, H.no: 2387)

Abdullah b. Samit'in Ebû Zerr'den rivayetinde "Hz. Peygamber (sas)'in: 'namazı kadın, eşek ve kara köpekten birinin geçmesi bozar' dediğini aktaran Ebû Zerr'e Abdullah b. Samit'in, 'siyah köpeğin kırmızı köpekten, sarı köpekten farkı nedir? diye sorduğunda Ebû Zerr'in: 'Ey kardeşimin oğlu senin bana sorduğun gibi bunu ben de Resulullah'a sordum da, 'kara köpek şeytandır' dedi³⁵⁴ şeklinde cevap verdiği bildirilmektedir.

Ebî Sehbân'ın İbn Abbas'dan rivayetinde ise "İbn Abbas'ın Abdülmütâlib oğullarından bir köle ile birlikte merkebin üzerinde buldukları ve daha sonra merkebi, namaz kılmakta olan Hz. Peygamber (sas)'in merkebe aldırılmayıp namaza devam ettiğini"³⁵⁵ bildirmektedir.

Ubeydullah b. Abdullah'ın İbn Abbas'tan rivayetinde İbn Abbas şöyle demiştir: "Dişi bir merkebe binerek geldim. Ben o zaman buluşa yaklaşmıştım. Resûlullah o zaman Minada cemaate namaz kıldırıyordu. Saffın önünden geçtim. Merkepten inerek onu olatmaya salıverdim ve kendimde saffa girdim. Bu hususta bana kimse bir şey demedi."³⁵⁶

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre hadis ilminde derinleşmemiş olanlar zikredilen İbn Abbas rivayetine dayanarak namaz kılanın önünden geçen merkebin namazı bozmadığını vehmedebilir. Halbukî Hz. Peygamber (sas)'in orada kıldığı namazda önlerinde bir mızraktan oluşan bir sütre vardı ve o sütrenin arkasından kadın, köpek, eşek geçtiğinde namaz bozulmuyordu. Çünkü önlerinde duran sütre (mızrak) buna engeldi. Bundan dolayı

³⁵⁴ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي ذر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يقطع الصلاة المرأة والحمار والكلب الأسود فقلت يا أبا ذر ما بال الأسود من الأحمر من الأصفر فقال سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم كما سألتني فقال الأسود شيطان.
(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 149-150, H.no: 2388-2389)

³⁵⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي الصهباء قال كنا عند بن عباس فذكرنا ما كان يقطع الصلاة فقالوا الحمارة والمرأة فقال بن عباس لقد جئت أنا وغلما من بني عبد المطلب مرتدين على حمارة ورسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي بالناس في أرض خلاء فتركنا الحمارة بين أيديهم ثم جئنا حتى دخلنا بينهم فما بالي بذلك.
(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 142-143, H.no: 2381)

³⁵⁶ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن بن عباس أنه قال أقبلت راكبا على أتان وأنا يومئذ قد ناهزت الاحتلام ورسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي بالناس بمنى فمررت بين يدي بعض الصف فنزلت فأرسلت الأتان ترتع ودخلت في الصف فلم ينكر ذلك علي أحد.
(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 152, H.no: 2393)

H.z. Peygamber (sas) bu duruma müdahale etmemişti. İbn Hibbân meseleyi bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirir.

Ebû Cuhafe'nin babasından rivayetinde” H.z. Peygamber (sas) Batha'da³⁵⁷ iken namaz kıldıracağı zaman, H.z. Peygamber (sas) için bir harbe (mızrak)³⁵⁸ dikildi ve Resulullah öğle namazını iki rekât olarak kıldırdı. Önünden eşek ve köpek geçiyor fakat onlar men edilmiyorlardı.”³⁵⁹

H.z. Aişe'nin rivayetinde “Ben kendimin Resûlullah'ın namaz kılarken cenaze gibi onun önüne aykırı uzandığımı görmüşümdür”³⁶⁰ haberi İbn Hibbân'a göre bazı kesimleri zikrettiğimiz rivayetlere zıt olduğu izlemine verebilir. Halbukî Aişe rivayetinde belirtildiği gibi H.z. Peygamber (sas) namaz kılarken Aişe onun önünde uzanmış bir vaziyette duruyordu. İbn Hibbân “geçme” (مرور) lafzı üzerinde durmak sûretiyle Aişe rivayetini yukarıda zikrettiğimiz ‘kadın, eşek, köpek namaz kılanın önünden geçtiğinde namazı bozar’ tarzındaki rivayetlere zıt görmez.

Netice itibarıyla İbn Hibbân H.z. Peygamber (sas)'in açık alanlarda sütresiz namaz kılınmasının doğru olmadığını belirttiğini ifade eder. Ayrıca namaz kılanın önünden geçmenin uygun olmadığına dair birkaç rivayete sahihinde yer verir

Ebû Hureyre'nin rivayetinde H.z. Peygamber (sas) “Biriniz namaz kılarken din kardeşinin önünden geçmekte ne derece büyük günah olduğunu bilse, yüz sene yerinde

³⁵⁷ Batha Mina yakınlarında bir yerin adıdır.

³⁵⁸ Harbe, geniş demirli süngüdür.

³⁵⁹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عون بن أبي جحيفة عن أبيه قال أتيت النبي صلى الله عليه وسلم وهو بالأبطح في قبة له حمراء من آدم قال فخرج بلال بوضوءه فبين نائل وناضح قال فخرج رسول الله صلى الله عليه وسلم وعليه حلة حمراء كأني أنظر إلى بياض ساقيه قال فتوضأ وأذن بلال فجعل يتبع فاه هاهنا وها هنا يقول يمينا وشمالا حي على الصلاة حي على الفلاح ثم ركزت له عنزة فقام فصلى العصر ركعتين يمر بين يديه الحمار والكلب لا يمنع ثم لم يزل يصلي ركعتين حتى رجع إلى المدينة .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 153-154, H.no: 2394)

³⁶⁰ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عروة بن الزبير يقول قالت عائشة لقد رأيتني بين يدي رسول الله صلى الله عليه وسلم معترضة كاعتراض الجنابة وهو يصلي .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 150, H.no: 2390)

durması onun önünden bir adım atmaktan kendisine daha hayırlı gelirdi”³⁶¹ buyurmaktadır.³⁶²

2. Durgun Suyun Kullanılması

Yanılığa Sevkeden Hadisler :

Ebû Hüreyre’den rivayet edilen bir haberde Hz.Peygamber (sas): “Sizden biri durgun suya bevledip de sonra ondan cünüplükte yıkanmasın”³⁶³buyurmaktadır.

Ebû Hüreyre’nin bir başka rivayetinde ise Hz. Peygamber (sas): “Sizden biri durgun suya bevledip de sonra ondan abdest almasın”³⁶⁴ buyurmaktadır.

İbn Abbas’dan rivayet edilen haberde Hz. Peygamber (sas)’in “su temizdir, onu hiçbir şey kirletmez”³⁶⁵ buyurmaktadır.

İbn Abbâs’ın bir başka haberinde ise Hz. Peygamber (sas)’in “eşlerinin yıkanmaları neticesinde onlardan arta kalan su ile abdest aldığı ve ‘su cünüp olmaz’³⁶⁶ buyurduğu rivayet edilmektedir.

³⁶¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عبید الله بن موهب أنه سمع أبا هريرة يقول قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لو يعلم أحدكم ما له في أن يمشي بين يدي أخيه معترضا وهو يناجي ربه لكان أن يقف في ذلك المقام مائة عام أحب إليه من الخطوة التي خطا .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 129-130, H.no: 2365)

³⁶² el-Hâzimî, a.g.e., s. 76; ed-Dümeynî, a.g.e., s. 79

³⁶³ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال لا يبول أحدكم في الماء الدائم ولا يقتسل فيه من الجنابة.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 68, H.no: 1257)

³⁶⁴ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا يبولن أحدكم في الماء الدائم ثم يتوضأ منه.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 60-61, H.no:1251)

³⁶⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن عباس عن النبي صلى الله عليه وسلم قال الماء لا ينجسه شيء .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 47, H.no: 1241)

³⁶⁶ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن عباس قال اغتسل بعض أزواج النبي صلى الله عليه وسلم من جفنة فجاء النبي صلى الله عليه وسلم يغتسل منها أو يتوضأ فقالت يا رسول الله إني كنت جنباً فقال النبي صلى الله عليه وسلم إن الماء لا ينجب.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 56-57, H.no: 1248)

İbn Hibbân'a göre zikrettiğimiz rivayetler hadis ilmini bilmeyen bazı kesimleri zikredilen rivayetlerin birbiri ile çelişik olduğu yanlışlığına sürükleyebilir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre haberler arasında uyumsuzluk söz konusu değildir. Hz. Peygamber'in "su temizdir, onu hiçbir şey kirletmez" ve "su cünüp olmaz" ifadeleri umum ifade eder ve bazı durumlarda geçerli olur. Bu durum suyun çok bol olduğu yerler için geçerlidir. Ancak bu genel durum iki sebepten dolayı tahsîs edilir:

Birincisi, suyun miktarıyla alakalıdır. Hz. Peygamber (sas)'e yırtıcı olmayan hayvanların içtikleri suların hükmü sorulduğunda Hz. Peygamber (sas): "su iki kulle miktarına ulaştığında necaset tutmaz"³⁶⁷ buyurmaktadır. Bundan dolayı Hz. Peygamber (sas)'in durgun suya bevledilmesini yasaklaması iki kullenin altındaki sular için geçerlidir. Bu durumda Hz. Peygamber (sas) ve eşi büyükçe bir çanaktan yıkanmış ve abdest almışlardır. Buna ilaveten Ebû Hüreyre'ye Hz. Peygamber (sas)'in 'Durgun suda gusletmeyin' emri hatırlatıldığında ve kendisine bu işi nasıl yapalım denildiğinde O, يتناولہ 'elini uzatıp alır ve öyle yıkanırısın'³⁶⁸ ifadesini kullanmıştır.

İkinci tahsîs ise bu konuda icmanın olmasıdır. O da su ister az ister çok olsun tadı, rengi, kokusu bu üç unsurdan birinin değişmesi durumunda su necis olur. Dinen temiz olmadığı için kullanılmaz.³⁶⁹

³⁶⁷ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) أن عبد الله بن عبد الله حدثهم أن أباه عبد الله بن عمر حدثهم أن رسول الله صلى الله عليه وسلم سئل عن الماء وما ينوبه من الدواب والسباع فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا كان الماء قلتين لم ينجسه شيء.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 57, H.no: 1249)

³⁶⁸ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) أنه سمع أبا هريرة يقول قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يغتسل أحدكم في الماء الدائم وهو جنب فقالوا كيف نغسل يا أبا هريرة قال يتناولہ تناولا.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 62-63, H.no: 1252)

³⁶⁹ Ayrıntılı Bilgi için bkz. eş-Şâfiî, İhtilâfu'l Hadîs, s. 105-125; İbn Kuteybe, a.g.e., s. 439-440; et-Tahâvî, Şerhu Me'âni'l-Âsâr, I, 16; eş-Şevkânî, a.g.e., I, 33 İbn Hacer, Büluğu'l Merâm, I, 11-19; Koçkuzu, a.g.e., s. 176; Davudoğlu, Ahmed, a.g.e., II, 942-946.

L. İki Hadis Arasındaki İhtilafı Bir Başka Hadis Vasıtasıyla Çözülmesi

1. Namazda Kıraat

Yanılgıya Sevkededen Hadisler :

Ebû Saîd el Hudrî'nin rivayetinde” Ebû Saîd'in Hz. Peygamber (sas)'in öğle ve ikinci namazlarının ilk iki rekatının her birinde otuz ayet kadar yani yaklaşık secde süresi kadar okuduğu, son iki rekatında ise bunun yarısı kadar okuduğunu tahmin ettiklerinden”³⁷⁰ bahsedilmektedir.

Ebû Katâde'nin babasından rivayetinde ise “Hz. Peygamber (sas)'in öğle ile ikindinin ilk iki rekâtlarında Fatiha ile beraber bir sûre okuduğu ve bazen okuduğu sûreyi cemaate işittirdiği, son iki rekâtında ise sadece Fatiha'yı okuduğu”³⁷¹ rivayet edilmektedir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre hadis ilminde derinleşmemiş olanlar, Hz. Peygamber (sas)'in son iki rekatta Fatiha'dan sonraki kıraatin miktarı ve sesin işittirilmesi meselesi bakımından her iki rivayeti birbirine mütearız olarak değerlendirirler.

İbn Hibbân'a göre ilk iki rekâtte kıraati uzatmak caizdir. Hz. Peygamber (sas)'in öğle ve ikinci namazlarındaki kıraati gizlidir. Ancak sahabenin 'bize işittirecek' kadar ifadesini kullanması kıraatin cehri olduğu anlamına gelmez. Onların Hz. Peygamber (sas)'in

³⁷⁰ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي سعيد الخدري قال كنا نحزر قيام رسول الله صلى الله عليه وسلم في الظهر في الركعتين الأوليين قدر ثلاثين آية في كل ركعة قدر ألم تنزيل السجدة وفي الركعتين الأخيرين على النصف من ذلك وحزنا قراءته في الركعتين الأوليين من العصر على قدر الأخيرين من الظهر وحزنا قيامه في الركعتين الأخيرين من العصر على قدر النصف من ذلك.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 135-136, H.no: 1828)

³⁷¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عبد الله بن أبي قتادة عن أبيه أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يقرأ في الركعتين الوليين من الظهر والعصر بفاتحة الكتاب وسورة ويسمعنا الآية أحيانا ويقرأ في الركعتين الأخيرين بفاتحة الكتاب.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V. 137, H.no: 1829)

öğle ve ikinci namazlarındaki kıraatinin miktarını tahmin ettiklerini gösteren belirti “Hz. Peygamber (sas)’in sakalının titremesi sonucu oluşan hareketlenmedir.”³⁷²

2. Hz. Hasan ve Hüseyin’in Hz. Peygamber’e Benzemesi

Yanılıya Sevkedene Hadisler :

Enes b. Mâlik’in rivayetinde “Ubeydullah b. Ziyâd’a Hz. Hüseyin’in başı getirildiğinde O, elindeki çubuğun ucuyla burnuna dürtmüş ve ‘bu kadar güzelini de görmedim’ demesi üzerine Hz. Enes: ‘O ehli beyt arasında Resulullah’a en çok benzieniydi’ buyurmuştur.”³⁷³

Enes b. Mâlik’in diğere bir rivayeti ise “Hz. Peygamber (sas)’e Hasan b. Ali’den daha benzeyen bir kimse yoktur”³⁷⁴ buyurması İbn Hibbân’a göre hadis ilminde uzman olmayan kimseleri her iki haberin tutarsız olacağına dair bir yanılıya sürükleyebilir.

İbn Hibbân’ın Çözümü :

İbn Hibbân Hz. Ali’in, “Hasan Resulullah’a göğsünden başına kadar olan kısmında, Hüseyinde bundan aşağı olan kısmında çok benzerdi”³⁷⁵ rivayetini nakletmek sûretiyle hangisinin Hz. Peygamber (sas)’e benzediği hususunda her iki haber arasındaki tehâtür yanılmasını ortadan kaldırmaktadır.

³⁷² Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي معمر قال قلنا لخباب بأي شيء كنتم تعرفون قراءة رسول الله صلى الله عليه وسلم في الظهر والعصر قال باضطراب لحيته أبو معمر اسمه عبد الله بن سخيرة.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 138, H.no: 1830)

³⁷³ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) أنس بن مالك قال كنت عند بن زياد إذ جيء برأس الحسين قال فجعل يقول بقضيبه في أنفه ويقول ما رأيت مثل هذا حسنا فقلت أما إنه كان من أشبههم برسول الله صلى الله عليه وسلم.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, XV, 429, H.no: 6972)

³⁷⁴ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) أنس بن مالك قال لم يكن أحد أشبه برسول الله صلى الله عليه وسلم من الحسن بن علي.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, XV, 430, H.no: 6973)

³⁷⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن علي قال الحسن أشبه الناس برسول الله صلى الله عليه وسلم ما بين الصدر إلى الرأس والحسين أشبه الناس برسول الله صلى الله عليه وسلم ما كان أسفل من ذلك.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, XV, 430-31, H.no: 6974)

3. Kıyamet Gününün Zorluğu

Yanılgıya Sevkeden Hadisler :

İbn Ömer'in rivayet ettiği bir haberde Hz. Peygamber (sas)'in "o gün insanlar Alemlerin Rabbi'nin huzurunda ayağa kalkarlar, öyle ki her biri iki kulağının yarısına kadar ter içerisinde koybolur"³⁷⁶ buyurmaktadır.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre hadis ilminde derin bilgisi olmayan kimseleri hadiste zikredilen kıyamet gününün zorluk derecesinin müslüman ve kâfirler için bir olacağı yanılgısına sürükleyebilir. Hadislerin bütünlüğü açısından meseleye bakıldığında Hz. Peygamber(sas)'in kıyamet gününün zorluğunda geçen sürenin müminler için bir farz namazı eda etme vakti kadar hafif olacağını³⁷⁷ bildirmesi ve insanların Rablerinin huzurunda duracakları günün elli bin senenin yarısı kadar olacağı ancak bu vaktin müminler için güneşin batmaya yüz tuttuğu zaman kadar olacağını³⁷⁸ bildirmesi bize kıyametin zorluğunda geçen sürenin mümin ve kâfirler için bir olmadığını göstermektedir.

4. Ölünün Arkasından Ağlayıp Feryat Etmek

Yanılgıya Sevkeden Hadisler :

Enes b. Mâlik'in rivayetinde, "Hz. Ömer'in yaralandığı esnada kızı Hafsa'nın yas etmek sûretiyle ağlaması, bunun üzerine Hz. Ömer'in, Resulullah'ın; 'feryad edilen

³⁷⁶ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم يقوم الناس لرب العالمين حتى يقوم أحدهم في رشحه الى انصاف ذنيه.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, XVI, 327-328, H.no: 7332)

³⁷⁷ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي سعيد الخدري عن رسول الله صلى الله عليه وسلم انه قال يوم كان مقداره خمسين ألف سنة فقل ما أطول هذا اليوم فقال النبي صلى الله عليه وسلم والذي نفسي بيده انه ليخفف على المؤمن حتى يكون أخف عليه من صلاة مكتوبة يصلحها في الدنيا.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, XVI, 329, H.no: 7334)

³⁷⁸ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال يقوم الناس لرب العالمين مقدار نصف يوم من خمسين ألف سنة يهون ذلك على المؤمنين كتدلى الشمس للغروب الى ان تغرب.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, XVI, 328, H.no: 7333)

kimse azap görür' sözünü hatırlatması ve Hafsa'nın da bu ifadeyi onaylamasından³⁷⁹ bahsedilmektedir.

İbn Ömer'in rivayetinde "Hz. Peygamber (sas)'in 'ölü, ailesinin ona ağlaması yüzünden azap görür' buyurduğu"³⁸⁰ ifade edilmektedir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre hadis ilminde uzman olmayan kimseler zikredilen rivayetlerin mutlak manada bütün ölümler için geçerli olduğu vehmine düşebilirler. Hz. Aişe'nin "Resûlullah (sas)'in 'Allah ailesinin ağlaması sebebiyle kâfir'in azabını artırır"³⁸¹ buyurması ve bu konuda "kimse kimsenin günahını yüklenemez"³⁸² ayetini delil getirmek sûretiyle Hz. Peygamber (sas)'in 'ölü, dirinin ağlaması sebebiyle azap görür' sözünü bir Yahûdî cenazesi için söylediğini ifade eder ve bu sözlerin müminler için değil kâfirler için geçerli olduğunu belirtmek³⁸³ sûretiyle meseleye açıklık getirir.³⁸⁴

³⁷⁹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أنس بن مالك أن عمر لما طعن عولت عليه حفصة فقال لها عمر يا حفصة أما سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول إن المعول عليه يعذب فقالت بلى.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 402, H.no: 3132)

³⁸⁰ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الميت يعذب ببكاء أهله عليه.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 405, H.no: 3135)

³⁸¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عائشة قالت قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن الكافر ليزداد عذابا ببعض بكاء أهله عليه.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 404-06, H.no: 3133-3136)

³⁸² el-Enam 6/164

³⁸³ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عبد الله بن أبي بكر عن أبيه أن عبد الله بن عمر لما مات رافع بن خديج قال لهم لا تبكوا فإن بكاء الحي عذاب للميت قالت عمره فسألت عائشة فقالت يرحمه الله إنما قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ليهودية وأهلها يكون عليها إنهم ليبيكون وإنها لتعذب في قبرها.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 407, H.no: 3137)

³⁸⁴ Geniş bilgi için bkz. İbn Kuteybe, a.g.e., s. 323-335; ed-Dümeynî, a.g.e., s. 65

5. Hz. Ömer'in Müslüman Olması İçin Hz. Peygamber'in Yaptığı Dua

Yanılıya Sevkeden Hadisler :

Hz. Aişe'nin rivayetinde "Hz. Peygamber (sas)'in 'Allah'ım özellikle Ömer b. Hattab ile İslâm'ı kuvvetlendirir"³⁸⁵ şeklinde dua ettiğini bildirmektedir.

İbn Ömer'in rivayetinde ise "Hz. Peygamber (sas)'in 'Allah'ım İslâm'ı şu iki adamdan katında en sevimli olanı ile güçlendir: Ebû Cehil b. Hişam ya da Ömer b. el-Hattab'la, onun en çok sevdiği tabî ki Ömer olmuştur."³⁸⁶

İbn Hibbân'a göre iki rivayet arasında bir zıtlığın var olduğunu iddia edenler yanılıya içerisindedirler.

6. Hz. Peygamber'in Namazdaki Rükû' ve Secdelerinin Niteliği

Yanılıya Sürükleyen Hadisler :

Bera b. Azîb'den rivayet edilen haberde "Hz. Peygamber (sas) in rükû'u , başını rükû' dan kaldırışı, sücûdu, ve iki secde arası oturuşu yaklaşık olarak birbirine eşit olduğu"³⁸⁷ rivayet edilmektedir.

Sabit'in Enes'ten rivayetinde ise Enes (ra) şöyle buyurmuştur: "Ben Resûlullah (sas)'ı bize nasıl namaz kıldırırken gördüysem size de öyle namaz kıldırımdan geri kalmam. Sabit rivayetin devamında 'Enes öyle bir yapardı ki –onu sizin yaptığınızı görmüyorum– O, başını rükû'dan kaldırdığında kendisini gören "unuttu galiba" diyecek kadar ayakta dikilirdi.

³⁸⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عائشة أن النبي صلى الله عليه وسلم قال اللهم أعز الإسلام بعمر بن الخطاب خاصة .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, XV, 306, H.no: 6882)

³⁸⁶ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اللهم أعز الدين بأحب هذين الرجلين إليك بأبي جهل بن هشام أو عمر بن الخطاب فكان أحبهما إليه عمر بن الخطاب .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, XV, 305, H.no: 6881)

³⁸⁷ Bu Hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن البراء بن عازب كان ركوع رسول الله صلى الله عليه وسلم ورفع رأسه بعد الركوع وسجوده وجلوسه بين السجدين قريبا من السواء .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 202-202, H.no: 1884)

Secdeden başını kaldırdığı zamanda onu gören “unuttu galiba” diyecek kadar dururdu³⁸⁸ demiştir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre hadis ilminde derinleşmemiş olanlar zikrettiğimiz iki rivayetin birbiri ile çelişik olduğunu iddia ederler. Hadislerin bütünlüğü ilkesiyle meseleye baktığımızda, Şerik b. Ebî Nemir'in Enes'ten işittiği “Hz. Peygamber (sas) namazda iken annesi ile beraber bulunan çocuğun ağlayışını işitir ve onun annesinden ayrı kalmasından korkarak namazı hafif kıldırırdı³⁸⁹ rivayeti de göz önüne alınmak sûretiyle değerlendirildiğinde her iki haber arasındaki tearuz ortadan kalkmış olur.

M. Batın Manalı İfadeleri Zahir Manasında Değerlendirme

1. Deve Ağıllarında Namaz Kılmanın Yasaklaması

Yanılığa Sürükleyen Hadis :

Abdullah b. Muğire'nin rivayetinde Hz. Peygamber (sas)'nin; “Koyun ağıllarında namaz kılın, deve ağıllarında kılmayın. Çünkü O (deve) şeytandan yaratılmıştır”³⁹⁰ buyurmaktadır.

³⁸⁸ Bu hadisi Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ثابت قال قال لنا أنس بن مالك إني لا آلو أن أصلي بكم كما رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي بنا قال ثابت رأيت أنس بن مالك يصنع شيئاً لا أراكم تصنعونه كان إذا رفع رأسه من الركوع قام حتى يقول القائل لقد نسي وإذا رفع رأسه من السجدة الأولى قعد حتى يقول القائل لقد نسي.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 203-204, H.no: 1885)

³⁸⁹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن شريك بن أبي نمر أنه سمع أنس بن مالك يقول ما صليت وراء أحد قط أخف صلاة من صلاة رسول الله صلى الله عليه وسلم ولا أتم وإن كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يسمع بكاء الصبي وراءه فيخفف مخافة أن تفتن أمه.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 205, H.no: 1886)

³⁹⁰ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عبد الله بن مغفل قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم صلوا في مرابض الغنم ولا تصلوا في معادن الإبل فإنها خلقت من الشياطين قال.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 601, H.no: 1702)

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre hadis ilminde derinleşmemiş olanlar Hz. Peygamber (sas)'nin deve ağıllarında namaz kılmama emrinin, devenin şeytandan yaratıldığı gerekçesi ile olduğunu zannetmek sûretiyle yanılığa sürüklenebilirler. Halbuki Hz. Peygamber (sas) "onlar şeytandan yaratılmıştır" (فَإِنهَا خَلقت من الشياطين) ifadesiyle devenin bizzat şeytandan yaratıldığını kastetmemiş, develerin şeytanlarla beraber olduğuna vurgu yapmak sûretiyle meseleyi mecâzî anlamda ifade etmek istemiştir.

Hamza'nın rivayet ettiği haberde ise "Hz. Peygamber (sas); Her deve'nin üzerinde şeytan vardır. Sizden biri ona bindiğinde Allah'a sığınsın ve ihtiyacını kısa tutsun"³⁹¹ buyurmuştur.

Saîd b. Yesar'ın rivayetinde de Saîd ve İbn Ömer'in yolculukları esnasında Said'in sabah olacağından endişe ederek devesinden inmek sûretiyle vitir namazını kılması ve İbn Ömer'e yetiştiğinde İbn Ömer'in Said'e Hz. Peygamber (sas)'de senin için bir örnek yok mu? O vitrini deve üzerinde kıldardı"³⁹² buyurmuştur.

Netice itibarıyla İbn Hibbân'a göre zikredilen Hamza ve Saîd b. Yesar rivayetleri göz önüne almak sûretiyle, şayet Hz. Peygamber (sas) deve ağıllarında namaz kılmayı, devenin şeytandan yaratılmış olduğu için engellemiş olsaydı, Hz. Peygamber (sas) deveye binmezdi ve orada şeytanların olduğu yerde namazın câiz olmaması gerekirdi.³⁹³

³⁹¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) أسامة بن زيد أن محمد بن حمزة بن عمرو الأسلمي حدثه أن أباه حمزة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم على ظهر كل بعير شيطان فإذا ركبتموها فسموا الله ولا تقصروا عن حاجاتكم.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 602-603, H.no: 1703)

³⁹² Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن سعيد بن يسار أنه قال كنت أسير مع عبد الله بن عمر بطريق مكة فلما خشيت الصبح نزلت فأوترت فقال أليس لك في رسول الله صلى الله عليه وسلم أسوة فقلت بلى والله قال فإن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يوتر على البعير.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, IV, 603-604, H. no: 1704)

³⁹³ İbn Kuteybe, a.g.e., s. 179-181.

2. Ramazan Ayının Gün Sayısının Tayini

Yanılgıya Sevkededen Hadis :

Ebî Bekre'nin rivayetinde Hz. Peygamber (sas), iki bayram ayı noksan olmazlar: Ramazan ve Zilhicce³⁹⁴ buyurmuştur.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre hadis ilminde derin bilgisi olmayanlar bu rivayeti delil göstermek sûretiyle Ramazan ayının otuz günlük miktarının hiçbir zaman noksan olmayacağı vehmine sürükleyebilir.

İbn Hibbân'a göre Hz. Peygamber (sas)'in 'iki bayram ayı eksilmezler' ifadesinin iki manası vardır: Birincisi, Ramazan ve Zilhicce ayları bize nisbetle noksan olsalar bile hakikatte noksan olmazlar. İkincisi ise iki bayram ayının fazilet hususunda noksan olmamalarıdır. Zilhicce ayının on günü fazilet bağlamında Ramazan ayı gibidir. Bu günlerde işlenen ameller sair günlerde işlenen amellere nazaran daha faziletlidir.

Ayın miktarının belirlenmesi meselesiyle ilgili olan bir diğer yanılı da Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği haberdir: "Hz. Peygamber (sas)'in 'Ramazan ayında kaç gün geçti?' sorusuna ashâb'ın 'yirmi iki geriye de sekiz gün kaldı' şeklinde cevap vermesi üzerine Hz. Peygamber (sas)'in 'yirmi iki gün geçti geriye yedi gün kaldı' diyerek bütün parmaklarıyla üç kere 'ay şu kadardır' demesi sonuncusunda ise bir parmağını bükmek sûretiyle dokuz parmağıyla işaret etmesi"³⁹⁵

İbn Hibbân'a göre bu rivayet hadis ilminde derinleşmemiş olanları ayın her zaman tamamının yirmi dokuz günden ibaret olacağı vehmine düşürebilir. Hz. Peygamber (sas)'in

³⁹⁴ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي بكر أن نبي الله صلى الله عليه وسلم قال شهرا عيد لا ينقصان رمضان وذو الحجة.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VIII, 231-232, H.no: 3448)

³⁹⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم كم من الشهر يعني رمضان قلنا ثنتان وعشرون وبقي ثمان قال رسول الله صلى الله عليه وسلم مضت ثنتان وعشرون وبقي سبع فاطلبوها الليلة ثم قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الشهر هكذا وهكذا ثلاث مرات عشرة عشرة مرتين وواحدة تسعة.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VIII, 233-235, H.no: 3450-3452)

“Ay yirmi dokuz günden ibarettir”³⁹⁶ ifadesi bütün aylar için değil bazı aylar için geçerlidir. Ayın miktarının bazan yirmidokuz bazan da otuz gün sürdüğünü,³⁹⁷ hava bulutlu olduğunda onun miktarının otuz gün olarak belirlenmesi gerektiğini vurgulaması³⁹⁸ ayların miktarının sabit olmadığını bize göstermektedir.³⁹⁹

N. Nesih

1. Namazda Konuşma

Yanılığa Sürükleyen Hadis :

Zeyd b. Erkam, namazda konuşma meselesi hakkındaki rivayetinde “Biz Hz. Peygamber (sas) zamanında bir ihtiyaç için namazda iken arkadaşımızla konuşurduk ‘Orta

³⁹⁶ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال الشهر تسع وعشرون.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VIII, 232, H.no: 3449)

³⁹⁷ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) بن عباس حدثني عمر بن الخطاب رضوان الله عليه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال إن الشهر يكون تسعا وعشرين.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VIII, 235, H.no: 3453)

³⁹⁸ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم صوموا لرؤيته وأفطروا لرؤيته فإن غم عليكم فافقدوا ثلاثين.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VIII, 226-27, H.no: 3442-3443)

³⁹⁹ İbn Hibbân'ın Sahih'indeki benzer rivayetler için bkz. İbn Hibbân, el-İhsân, VIII, 5-12, H.no: 3209-3217; 31-36, H.no: 3238-3244; 54-55, H.no: 3263-3265; 288-296, H. no: 3395-3404; 309-316, H.no: 3537-3547; 351-362, H.no: 3585-3597; 404-409, H.no: 3643-3648; XI, 115-122, H.no: 3805-3814; 147-148, H.no: 3839-3841; 194-198, H.no: 3881-3885; 240-245, H.no: 3930-3938; 278-289, H.no: 3966-3977; 433-445, H.no: 4123-4139; 448-457, H.no: 4140-4150; 224-226, H.no: 4379-4381; 319-325, H.no: 4467-4474; X, 513-515, H. no: 4657-4658, 139-145, H. no: 4810-4816, 167-180, 4837-4846, 230-232, H.no: 4874-4876, 248-261, H.no: 4887-4898, 379-383, H.no: 5004-5010; 394-399, H.no: 5020-5024; 459-465, H. no: 5070-5075; 496-507, H.no: 5097-5107; 528-549, H.no: 5126-5141; 547-549, H.no: 5147-5148; XI, 581-592, H.no: 5178-5187; XII, 150-152, H.no: 5333-5336; 302-310, H.no: 5490-5500; XIII, 130-144, H.no: 5812-5830; 185-186, H.no: 5875-5876; 281-284, H.no: 5951-5954; 371-383, H.no: 6016-6022; 438-439, H.no: 6074- 6075; XIV, 37-40, H.no: 6166-6167; 47-60, H.no: 6173-6181; 120-121, H.no: 6229-6230; 130-135, H.no: 6237-6242; 201-208, H.no: 6291-6299; 271-281, H. no: 6357-6366; 357-365, H.no: 6445-6453; 402-415, H.no: 6482-6491; 459-461, H.no: 6526-6527; 475-484, H.no: 6537-6547; 551-561, H.no: 6586-6596; 572-581, H.no: 6606-6612; 597-599, H.no: 6629-6630; XV, 33-45, H.no: 6655-6663; 209-213, H.no: 6794-6801; XVI, 213-216, H.no: 7230-7233; 200-212, H.no: 7217-7229, 519-526, H.no: 7477-7483.

*namazı muhafaza edin , Allah'a saygı ve korku dolu bir gönül ile bel bağlayıp durun*⁴⁰⁰ ayeti nâzil olunca susmakla emrolunduk.”⁴⁰¹ demiştir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre hadis ilminde derin bilgisi olmayan bazı kimseler zikredilen Zeyd b. Erkam rivayetini delil göstermek sûretiyle namazda konuşmanın Zeyd b. Erkam'ın ensardan olması sebebiyle Medine'de neshedildiğini zannederler. Halbukî namazda konuşmanın neshedilmesi Mekke'de İbn Mesud ve arkadaşlarının Habeşistan'dan döndükleri zamanda olmuştur.

İbn Mesud'un rivayetinde “Bizler namazda iken Hz. Peygamber (sas)'e selâm verirdik, o da bizim selâmımıza karşılık verirdi. Habeşistan'dan döndüğümüzde yine kendisine selâm verdik, ancak selâmımıza karşılık vermedi. Bundan dolayı yakın ve uzak kalma duygusu beni aldı ta ki o namazını bitirinceye kadar, bunun sebebini sorduğumda buyurdu ki “şüphesiz ki Allah kendi emrinden dilediğini ortaya çıkarır, şimdi de namazda konuşmamamız için yeni bir emir ortaya koymuştur”⁴⁰² buyurdular.

İbn Hibbân bazı kesimlerin iddia ettikleri gibi Zeyd b. Erkam rivayetini nâsih bir haber olarak kabul etmez ve rivayeti iki noktada değerlendirir.

Birincisi: Zeyd b. Erkam İslâm'ı Hz. Peygamber (sas) Medine'ye gelmeden önce ensara anlatmıştır ki o zaman Musab b. Umeyr Kur'an'ı ve dinin ahkâmını Medine'deki müslümanlara öğretmişti. İşte o zaman namazda konuşma gerek Mekke'de gerekse Medine'de mübahtı. Medineli müslümanlar aynen Mekkeli müslümanların kıldığı gibi namaz kılıyorlardı. Hz.Peygamber Medine'ye gelmeden önce ensardan müslüman olanlar

⁴⁰⁰ el-Bakara 2/238

⁴⁰¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن زيد بن أرقم قال كنا في عهد النبي صلى الله عليه وسلم يكلم أحدنا صاحبه في الصلاة في حاجته حتى نزلت هذه الآية {حافظوا على الصلوات والصلوة الوسطى وقوموا لله قانتين} فأمرنا حينئذ بالسكوت.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 4-5, H.no: 2245)

⁴⁰² Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي وائل قال عبد الله كنا نسلم على النبي صلى الله عليه وسلم فيرد علينا يعني في الصلاة فلما أن جننا من أرض الحبشة سلمت عليه فلم يرد علي فأخذني ما قرب وما بعد فجلست حتى قضى الصلاة قلت له إنك كنت ترد علينا فقال صلى الله عليه وسلم إن الله يحدث من أمره ما شاء وقد أحدث من أمره قضاء أن لا تكلموا في الصلاة.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 4, H.no: 2243)

namazda konuşmak neshedilmediği için namazda iken birbirleriyle konuşurlardı. Zeyd b. Erkam onların bu günlerdeki namazından bahsetmek sûretiyle ‘Biz namazda bir ihtiyaç hasıl olduğunda birbirimizle konuşurduk’ demek suretiyle o zamanda kıldıkları namazlarının durumundan bahsetmiştir. Diğeri ise Zeyd b. Erkam bu ifadesiyle namazda konuşma neshedilmeden önce Ensarı ve bunun dışında namazda konuşan diğer toplumlardan hepsini değil bazısını kastetmek istemiştir.

İbn Hibbân’a göre namazda insanların birbirlerine söyledikleri sözler yasaklanmıştır. Kulun Rabbi için söylediği sözler bunun dışındadır.

Muaviye b. Hakem el Sülemi’nin rivayetinde “Hz. Peygamber (sas) şu namaz yokmu onun içinde insan sözünden hiçbir şey konuşmak câiz değildir. O ancak tesbih, tekbir, Kur’an okumaktan ibarettir”⁴⁰³ buyurmaktadır.

Ebû Hureyre’nin rivayet ettiği bir haberde de Hz. Peygamber (sas) kıldırıldığı bir namazın ikinci rekâtında iken yanıldığı ve bunun neticesinde Zülyedeyn isimli bir kişinin ‘Ey Allah’ın Resûlü namaz kısaldı mı yoksa unuttunuz mu? Şeklinde Hz. Peygamber (sas)’i ikaz etmesi ve Hz. Peygamber (sas)’in de Zulyedeyn’in doğru söylediğini cemaate teyit ettirdikten sonra namazın kalan kısmını tamamlayıp selâm verdiği ve sonrasında ise sehiv secdesi yaptığından bahsedilmektedir.⁴⁰⁴

⁴⁰³ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن معاوية بن الحكم السلمي قال قلت يا رسول الله إنا كنا حديث عهد بجاهلية فجاء الله بالإسلام وإن رجالا منا يتطيرون قال ذلك شيء يجدونه في صدورهم فلا يضربهم قال قلت يا رسول الله منا رجال يأتون الكهنة قال فلا تأتوهم قال قلت يا رسول الله منا يخطون قال كان نبي من الأنبياء يخط فمن وافق خطه فذاك قال وبيننا أنا أصلي مع رسول الله صلى الله عليه وسلم إذ عطس رجل من القوم فقلت له يرحمك الله فحدقتي القوم بأبصارهم فقلت واثكل أمياه ما لكم تنظرون إلي فضرب القوم بأيديهم على أفخاذهم فلما رأيتهم يصمتونني لكي أسكت سكت فلما انصرف رسول الله صلى الله عليه وسلم دعاني فبأبي هو وأمي ما رأيت معلما قط قبله ولا بعده أحسن تعليما منه والله ما ضربني ولا كهرني ولا شتمني ولكن قال إن صلاتنا هذه لا يصلح فيها شيء من كلام الناس إنما هي التكبير والتسبيح وتلاوة القرآن .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 6, H.no: 2247-2248)

⁴⁰⁴ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي هريرة أن النبي صلى الله عليه وسلم سلم من اثنتين من صلاة العشي فقام إليه ذو اليمين فقال أقصرت الصلاة أم نسيت فقال كل ذلك لم يكن ثم أقبل على الناس فقال أكما يقول ذو اليمين قالوا نعم فأتهم ما بقي من الصلاة ثم سلم ثم سجد سجدتي السهو .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 7, H. no: 2249)

İbn Hibbân'a göre hadis ilmine tam manasıyla vâkîf olmayan bazı cahil kimseler Ebû Hureyre haberinin mensûh olduğunu zannederler. Onlara göre Zulyedeyn kıssasında bahsedilen namaz, namazda konuşmanın mübah olduğu zamandaydı ve sanki Zulyedeyn bundan dolayı Hz. Peygamber (sas)'i uyarılmıştı ve daha sonra bu durum namazda konuşmanın haram edilmesiyle geçersiz hale gelmişti. İbn Hibbân'a göre bu hatalı bir değerlendirmedir. Çünkü namazda konuşma Mekke'de Abdullah b. Mesud ve arkadaşlarının döndükleri zamanda hicretten üç yıl önce neshedilmiştir. Zulyedeyn haberi namazda konuşmanın neshedilmesinden on yıl sonra meydana geldiği için mensûh bir haber olarak değerlendirilmesi imkansızdır. Ayrıca hadis ilminde uzman olmayan kişiler Zulyedeyn haberini mensuh olarak kabul ederler ve bu haberde zikredilen namaza Ebû Hureyre'nin şahit olmadığını, Hz. Peygamber (sas)'le bu namazı kılmadığını iddia ederler.⁴⁰⁵

İbn Hibbân, Ebû Hureyre'nin *صلي لنا رسول الله صلى الله عليه وسلم* ifadelerine⁴⁰⁶ yer vermek sûretiyle Ebû Hureyre'nin bu namaza şahit olmadığı yanılıgısı içerisinde olanların düşüncelerini boşa çıkarmaktadır.

2. Borçlunun Cenaze Namazı

Yanılgıya Sevkedene Hadis :

Katâde'nin babasından rivayetinde "Hz. Peygamber (sas)'e üzerinde borcu olan bir cenaze getirildiğinde şayet borcunun ödenmesi için geriye bir şey bırakmadığında borçlu olarak ölen kişinin cenaze namazını kılmadığı fakat ashâbına kılmalarını emrettiği"⁴⁰⁷ bildirilmektedir.

⁴⁰⁵ Bkz. eş-Şâfiî, İhtilâfu'l-Hadîs, s. 274-85; Koçkuzu, a.g.e., s. 237.

⁴⁰⁶ (Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VI, 8-9, H.no: 2251-2256)

⁴⁰⁷ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عبد الله بن أبي قتادة عن أبيه قال أتى النبي صلى الله عليه وسلم بجنائزة ليصلي عليها فقال أعليه دي قالوا نعم دينارين قال ترك لهما وفاء قالوا لا قال فصلوا على صاحبكم قال أبو قتادة هما إلي يا رسول الله فصلى عليه رسول الله صلى الله عليه وسلم.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 329-330, H.no: 3058-3059)

Câbir b. Abdillâh'ın rivayetinde ise Hz. Peygamber (sas) Ben müminlere kendi nefislerinden daha ileriyim. Kim borçlu olarak ölürse, o borcun ödenmesi bana aittir. Kim mal bırakırsa o mal mirasçılarındır”⁴⁰⁸ buyurmaktadır.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre rivayetler arasında bir zıtlığın var olduğunu düşünenler yanılığ içerisinde dirler.

İbn Hibbân'a göre Hz. Peygamber (sas), İslâmın başlangıcında borç ödemede gevşeklik ve ihmal gösterilmesin diye borçlu ölenlerin cenaze namazını kılmamıştır. Daha sonra fetihler sebebiyle ganimetlerin elde edilmesi neticesinde de Hz. Peygamber (sas): “kim mal bırakırsa ailesinin kimde borç bırakırsa onu ödemek benim üzerimedir” demek sûretiyle borçlu ölen her müslümanın cenaze namazını bizzat kendisi kılmıştır.⁴⁰⁹

3. Deve Eti Yedikten Sonra Abdestin Gerekli Olup Olmadığı

Yanılgıya Sevkeden Hadisler :

Câbir b. Semûre'den rivayet edilen bir haberde “bir zatın Hz. Peygamber (sas)'e koyun etini yedikten sonra abdest alalım mı? diye sorması ve Hz. Peygamber (sas)'in istersen al istersen alma buyurması, deve etini yedikten sonra abdest alalım mı ? sorusuna, evet cevabını vermesi”⁴¹⁰ ve bir başka rivayetinde Câbir b. Semûre'nin “Biz deve etini yedikten sonra abdest almakla, koyun etinden sonra almamakla emrolunduk⁴¹¹ demesi ve Hz.

⁴⁰⁸ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن جابر بن عبد الله قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يصلي على رجل مات وعليه دين فأتى بميت فقال عليه دين فقالوا نعم ديناران فقال صلى الله عليه وسلم صلوا على صاحبكم فقال أبو قتادة هما علي يا رسول الله فصلى عليه فلما فتح الله على رسوله قال أنا أولى بكل مؤمن من نفسه فمن ترك ديننا فعلي ومن ترك مالا فلورثته.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, VII, 334-335, H.no: 3064)

⁴⁰⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Kuteybe, a.g.e., s. 250

⁴¹⁰ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن جابر بن سمرة أن رجلا سأل النبي صلى الله عليه وسلم قال يا رسول الله أنتوضأ من لحوم الغنم قال إن شئت فتوضأ وإن شئت فلا تتوضأ قال أنتوضأ من لحوم الإبل قال نعم قال أصلي في مبارك الإبل قال لا.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, III, 405, H.no: 1124)

⁴¹¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن جابر بن سمرة قال أمرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم أن نتوضأ من لحوم الإبل ولا نتوضأ من لحوم الغنم.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, III, 406, H. no: 1125)

Peygamber (sas)'in koyun ağıllarında namaz kılmaya izin vermesi, deve ağıllarında ise namaz kılınmasına izin vermemesine⁴¹² dair rivayetler hadis ilminde engin bilgisi olmayanları yanılığa sevketmektedir.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân bu rivayetlere dayanarak deve etinin abdesti bozduğu kanaatine ulaşmıştır. Çünkü ona göre Hz. Peygamber (sas)'e deve etinden sonra abdestin durumunun ve deve ağıllarında namazın sorulmasında Hz. Peygamber (sas)'in verdiği cevaplar ayrıdır. Bu da bize gösteriyor ki Hz. Peygamber (sas) deve eti yedikten sonra bazı kesimlerin iddia ettiği gibi sadece ellerin yıkanmasını değil namaz için farz kılınan abdesti kastetmiştir. Şayet maksat ellerin yıkanması olsaydı Hz. Peygamber (sas), deve ve koyun eti için sorulan sorulara farklı cevaplar vermez, iki durum içinde aynı hüküm verilirdi.

İbn Abbâs'ın rivayetinde “Resûlullah (sas)'ın kendisine ikram edilen kemikli eti yedikten sonra abdest almadan namaz kılmadığı”⁴¹³ bildirilmektedir.

Câbir b. Abdillâh'ın bir başka rivayetinde ise “Resûlullah (sas)'nin et yediği ve onunla beraber Ebû Bekir ve Ömer'in de yediği ve hepsinin abdest almadan namaz kıldıkları ve bu duruma bizzat Câbir'in de şahit olduğu⁴¹⁴ bildirilmektedir. Câbir b. Abdillâh'ın bir başka rivayetinde ise “Resûlullah'ın ömrünün sonunda ateşin temas ettiği şeyden dolayı abdest almayı terkettiği⁴¹⁵ bildirilmektedir.

⁴¹² Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن جابر بن سمرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه سئل عن الصلاة في مبات الغنم فرخص فيها وسئل عن الصلاة في مبات الإبل فنهي عنها وسئل عن الوضوء من لحوم الغنم فقال إن شئت فتوضأ وإن شئت فلا تتوضأ.
(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, III, 407, H.no: 1126)

⁴¹³ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن عباس أن النبي صلى الله عليه وسلم مر على قدر فانتشل منها عظما فأكله ثم صلى ولم يتوضأ.
(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, III, 411, H.no: 1129)

⁴¹⁴ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن جابر قال أكل رسول الله صلى الله عليه وسلم من لحم ومعه أبو بكر وعمر ثم قاموا إلى الصف ولم يتوضؤوا قال جابر ثم شهدت أبا بكر أكل طعاما ثم قام إلى الصلاة ولم يتوضأ ثم شهدت عمر أكل من جفنة ثم قام فصلى ولم يتوضأ.
(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, III, 415, H.no: 1132)

⁴¹⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن جابر بن عبد الله قال كان آخر الأمرين من رسول الله صلى الله عليه وسلم ترك الوضوء مما مست النار.
(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, III, 416-417, H.no: 1134)

Hadis ilminde derinleşmemiş olanlar zikrettiğimiz son üç rivayeti delil göstermek sûretiyle bu haberleri nâsîh, deve etininin abdesti bozduğuna dair rivayetleri ise mensûh olarak değerlendirirler.

İbn Hibbân'a göre Hz. Peygamber (sas)'in 'ömrünün sonunda ateşin temas ettiği şeyden dolayı abdest almayı terk ettiğini bildiren rivayet uzun bir hadisin kısaltılmış şeklidir. Onu Şuayb b. Ebî Hamza kısaltmıştır. Bu haberin ateşle temas eden her şeyin mutlak olarak abdesti gerekli kılmadığını ve abdesti gerekli kılan rivayetlerin hepsinin nesh edildiğini düşünenler yanılğı içerisinde dirler. Halbukî Câbir b. Abdillâh'ın ikinci rivayetindeki hüküm deve eti dışındaki durumlar için söz konusudur. Deve etinin abdesti bozduğu hükmü devam etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber (sas)'in et yedikten sonra abdest almadan namaz kıldığı zamanlarda onun yediği deve eti değil koyun etidir.

Eyyûb'un Muhammed b. Münker'den onun da Câbir'den rivayet ettiği haberde "ensardan bir kadının Hz. Peygamber (sas)'e bir koyun ikram etmesi, Hz. Peygamber (sas) ve ashâbının ondan yedikten sonra abdest alıp namaz kılmaları ve daha sonra yemeğin kalan kısmını yemeleri ancak bundan sonra abdest almadan namaz kıldıkları"⁴¹⁶ haber verilmektedir.

Ebî Rafî'nin rivayetinde de" Hz. Peygamber (sas)'in kızzartılmış koyun ciğeri yediği ve abdest almadan namaz kıldığı"⁴¹⁷ haberleri Hz. Peygamber (sas)'in yediği etin deve eti değil, koyun eti olduğunu bize göstermektedir.

Netice itibarıyla İbn Hibbân'a göre "ateşte pişen şeylerden dolayı abdesti gerekli kılan hüküm Hz. Peygamber (sas)'in "ateşin temas ettiği şeyden dolayı abdest almanın " emri

⁴¹⁶ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن جابر بن عبد الله قال دعت امرأة من الأنصار رسول الله صلى الله عليه وسلم على شاة فأكل النبي صلى الله عليه وسلم وأصحابه فحضرت الصلاة فتوضأ رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم عاد إلى بقيتها فأكلوا فحضرت العصر فلم يتوضأ رسول الله صلى الله عليه وسلم.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, III, 418-419, H.no: 1137)

⁴¹⁷ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, III, 427, H.no: 1149)

(...) عن أبي رافع مولى رسول الله صلى الله عليه وسلم قال أهديت لرسول الله صلى الله عليه وسلم شاة فشوي له بطنها فأكل منها ثم قام يصلي ولم يتوضأ .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, III, 427, H.no: 1149)

ile nesh olunmuştur. Neshin kapsamına koyun eti, koyunun kürek kemiği,⁴¹⁸ koyun ciğeri,⁴¹⁹ kurumuş keş parçaları,⁴²⁰ sevik⁴²¹ dahildir. Ancak deve etinden dolayı abdest alma hükmü istisna olarak devam etmiştir. O bu konuda Câbir b. Semûre hadisiyle istidlal etmiştir.⁴²²

4. İmam Oturarak Namaz Kıldığında Cemaatin de Ona Oturarak Uymasının Gerekliliği

Yanılığa Sevkedene Hadisler :

Süfyan'ın Zührî'den onun da Enes'ten rivayetinde "Hz. Peygamber (sas)'in attan düştüğü ve sağ tarafını incittiği ve bu sebepten dolayı namazı oturarak kıldığı, namazı bitirince de 'İmam kendisine uyulsun diye vardır. O tekbir getirdiğinde tekbir getirin; o eğildiğinde eğilin; o doğrulduğunda doğrulun; O 'Allah kendisine hamd edeni işitir' dediğinde siz de 'Ey rabbimiz hamd sanadır' deyin; o oturarak namaz kılsa siz de hep birlikte oturarak namaz kılın'⁴²³ buyurmaktadır.

⁴¹⁸ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن ابن عباس أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أكل من كتف أو قال تعرق من ضلع ثم صلى ولم يتوضأ.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, III, 414, H.no: 1131)

⁴¹⁹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي رافع مولى رسول الله صلى الله عليه وسلم قال أهديت لرسول الله صلى الله عليه وسلم شاة فشوي له بطنها فأكل منها ثم قام يصلي ولم يتوضأ .

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, III, 427, H.no: 1149)

⁴²⁰ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي هريرة أنه رأى النبي صلى الله عليه وسلم توضأ من ثور أقط ثم رآه أكل كتف شاة فصلى ولم يتوضأ.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, III, 428-29, H.no: 1151)

⁴²¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن بشير بن يسار أن سويد بن النعمان أخبره انه خرج مع رسول الله صلى الله عليه وسلم عام خيبر حتى إذا كنا بالصهباء وهي من أدنى خيبر نزل رسول الله صلى الله عليه وسلم فصلى العصر ثم دعا بالأزواد فلم يؤت إلا بالسويق فأمر به رسول الله صلى الله عليه وسلم فثري فأكل رسول الله صلى الله عليه وسلم فأكلنا معه ثم قام إلى المغرب فمضمض ومضمضنا ولم يتوضأ.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, III, 431-432, H.no: 1155)

⁴²² Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Hacer, Fethu'l Bârî, I, 270; et-Tahâvî, Şerhu Me'âni'l-Âsâr, I, 69; el-Hâzimi, a.g.e., s. 49-50; eş-Şevkânî, a.g.e., I, 228; Koçkuzu, a.g.e., s. 197.

⁴²³ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أنس قال سقط النبي صلى الله عليه وسلم من فرس فحشش شقه الأيمن فحضرت صلاة فصلى بنا قاعدا فلما قضى صلاته قال إنما جعل الإمام ليؤتم به فإذا كبر فكبروا وإذا ركع فاركعوا وإذا رفع فارفعوا وإذا قال سمع الله لمن حمده فقولوا ربنا ولك الحمد وإذا صلى قاعدا فصلوا قعودا أجمعين.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 460, H.no: 2102)

O zaman Hz. Peygamber (sas)'in yanında bulunanlar Hz. Peygamber (sas)'in emri üzere arkasında ona uyup oturarak bu namazı eda etmişlerdir.⁴²⁴ Hz. Peygamber (sas) imam oturarak namaz kıldığında ondan farklı olarak ayakta kılmayı imama uyanlara yasaklamıştır.

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre Hz. Peygamber (sas) bir emri genel bir ifadeyle verir, sonra bu genel kapsamdan bazı şeyleri istisna etmek sûretiyle çıkarır ve bunları belli bir takım gerekçelerle sakıncalı kılar. Zira Peygamber (sas) güçleri yettiği sürece uyanlara da imamlara da hepsine ayakta namaz kılmalarını emretmiştir; sonra bu genel kapsamdan bazı şeyleri istisna ederek çıkarmıştır. İmamları oturarak kıldığında bu genel emre uymalarını onlara istisna olarak yasakladı.

İbn Hibbân'a göre Hz. Peygamber (sas)'in 'imamları oturarak namaz kıldığı takdirde, ona uyanların da oturarak namaz kılmaları 'gerektiğine dair emri fazilet ve yol gösterme bağlamında bir emir olmayıp bağlayıcılığı olan farz bir emirdir.

Ebû Hureyre'nin rivayetinde Hz. Peygamber (sas)'in "Sizi serbest bıraktığım konularda bana soru sormayın, sizden öncekiler peygamberlerine soru sormaktan ve onlara aykırı düşmekten helâk oldular. Ben sizi bir şeyden sakındırdığımda siz de ondan uzak durun, size bir emir verdiğimde ise gücünüz yettiğince onu yerine getirin"⁴²⁵ buyurmaktadır.

İbn Hibbân'a göre zikredilen Ebû Hureyre rivayetinde de belirtildiği üzere, Hz. Peygamber (sas) tarafından konulan yasakların hepsinin fazilet bağlamında olduğuna dair bir delil bulunmadığı sürece onlar bağlayıcı ve kesin hükümlerdir.

⁴²⁴ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أنس أن رسول الله صلى الله عليه وسلم ركب فرسا فصرع يعني فجحش شقه الأيمن فصلى صلاة من الصلوات وهو قاعد فصلينا وراءه قعودا فلما انصرف قال إنما جعل الإمام ليؤتم به فإذا صلى قائما فصلوا قياما وإذا رجع فاركعوا وإذا رفع فاركعوا وإذا قال سمع الله لمن حمده فقولوا ربنا ولك الحمد وإذا صلى جالسا فصلوا جلوسا أجمعون.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 461-462, H.no: 2103)

⁴²⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 465-466, H.no: 2106)

(...) أبي هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ذروني ما تركتكم فإنما هلك من كان قبلكم بسؤالهم واختلافهم على أنبيائهم فما أمرتم فأتوا منه ما استطعتم وما نهيت عنه فانتهوا

Allah Teâlâ da Kur'an'ı Kerim'de "Elçi size ne verdiyse onu alın; size neyi yasakladıysa artık ondan sakının"⁴²⁶

"Hayır, Rabbine andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiği hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın tam manasıyla kabullenmedikçe iman etmiş olmazlar"⁴²⁷ ayetleri de Hz. Peygamber (sas)'in hüküm verip son noktayı koyduğu konularda içlerinde hoşnutsuzluk duymadan tam manasıyla teslim olmanın gerekliliğini bize göstermektedir.

İbn Ömer'in babasından rivayetinde de, Hz. Peygamber (sas)'in "Allah'a boyun eğmenin bir gereği, bana boyun eğmenizdir; bana boyun eğmenizin bir gereği de emirlerinize boyun eğmenizdir. Onlar oturarak namaz kılarlarsa siz de oturarak namaz kılın" buyurmaktadır.

İbn Hibbân'a İbn Ömer rivayeti bize "imamları oturarak namaz kıldığı takdirde, ona uyanların da oturarak namaz kılmalarının Allah Teâlâ'nın kullarına emrettiği emirleri yerine getirmekle aynı anlama geldiğini göstermektedir.

İbn Hibbân'a göre bu mesele üzerinde icma vardır. Hz. Peygamber (sas)'in arkadaşlarından olan Câbir İbn Abdullah, Ebû Hureyre, Useyd İbn Hudeyr, ve Kays İbn Kahd'dır. İbn Hibbân'a göre icma' vahyin inişine tanık olmuş onu her türlü kusurlardan ve değiştirmelerden korumuş olan Hz. Peygamber (sas)'in arkadaşlarının icma'idir. Onlar imam oturarak namaz kılarlarsa ona uyanların da oturarak kılmaları gerektiği konusunda görüş birliği içindedirler. Zira Hz. Peygamber (sas)'in arkadaşlarının hiçbirinden bu konuda ne kesintisiz ne de kopuk bir rivayet aktarılmıştır.

Bu sünneti Hz. Peygamber (sas)'den Enes ibn Mâlik, Aişe, Ebû Hureyre, Câbir ibn Abdullah, Abdullah ibn Ömer İbnu'l Hattab ve Ebû Ümame el Bâhili aktarmıştır. Useyd ibn Hdeyr, Kays ibn Kahd, Câbir ibn Abdullah ve Ebû Hureyre bu görüştedir. Câbir ibn Zeyd el Evzâî, Mâlik ibn Enes, Ahmed İbn Hanbel, İshak ibn İbrahim, Ebû Eyyub Süleyman İbn Dâvûd el Hâşimi, Ebû Hayseme, İbn Ebû Şeybe, Muhammed İbn İsmail ve hadisçilerden

⁴²⁶ el-Haşr 59/7

⁴²⁷ en-Nisa 4/65

bunlara tâbi olan Muhammed İbn Nasr, Muhammed İbn İshak İbn Huzeyme de aynı görüştedir.

İbn Hibbân, imam oturarak kıldığında ona oturarak uyan kimsenin namazını ilk defa geçersiz sayan kişinin el Muğira ibn Miksem olduğunu belirtir. Bu görüşü ondan Hammâd İbn Ebû Süleyman'nın ondan da Ebû Hanife aldığını ve ondan sonra gelen taraftarlarında bu konuda ona tabi olduklarından bahseder. Bu konuda Câbir el Cu'fi'nin eş-Şa'bi'den rivayetinde Hz. Peygamber (sas) 'nin "benden sonra kimse oturarak namaz kıldırılmaz"⁴²⁸ hadisini delil gösterirler

İbn Hibbân göre bu hadisin isnadındakilerin hepsinin sağlam olduğunu kabul etsek bile bu hadis mürseldir. İbn Hibbân'a göre de mürsel hadis ha var ha yok hükmündedir. Çünkü Ona göre tabi'nin güvenilir biri olarak kabul edildiği takdirde etbâut tabiinden, tebeul etbâ'dan, tübbâtül teba'dan ve 'Allah'ın Elçisi şöyle dedi' diyen herkesten bu şekildeki rivayetinin kabul edilmesi gerekmektedir ki bu da şeriatin yıkılması demektir. Ayrıca İbn Hibbân bu hadisi delil gösterenlerin liderlerinin bu hadisin aktarım zincirini kusurlu bulduğunu ve Ebû Hanife'nin 'karşılaştıklarım içerisinde Câbir el Cu'fi'den daha yalancısı çıkmadı' şeklinde ki ifadesini gündeme getirir. Ona göre bu ilginç bir durumdur. Çünkü Ebû Hanife Câbir el Cüfi'yi yalancı çıkarmıştır. Ancak daha sonra onun yolundan gidenler, hocalarının yalancı dediği kişinin sözüyle delil getirmek sûretiyle Hz. Peygamber (sas)'in sünnetlerinden bir sünneti ortadan kaldırmaya çalışmışlardır.

İbn Hibbân Câbir el Cüfi hakkında ki değerlendirmesini *kitâbü'l- Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn* adlı eserinde yaptığı için Sahihinde bir açıklamada bulunmamıştır.

Humeyd'in Enes'ten rivayet ettiği bir haber de "Hz. Peygamber (sas)'e bir gurup müslümanın geldiği ve namaz vakti girince de Hz. Peygamber (sas)'in onlara oturarak namaz kıldırıldığı, onların ise ayakta ona uydukları belirtilmektedir. Sonraki namaz vakti girince cemaat yeniden ayağa kalkmak istediğinde Hz. Peygamber (sas); 'İmamınıza uyunuz; O, oturarak kıldırırsa sizde oturarak kılın, eğer ayakta kıldırırsa siz de ayakta kılın' buyurduğu

⁴²⁸ (Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 471, H.no: 2110)

haber⁴²⁹ İbn Hibbân'a göre hadis ilminde derinleşmemiş olanları bu rivayete dayanarak konunun bağlayıcı bir farz değil de fazilet bağlamında bir emir olduğu yanılığınca sürükleyebilir. Nitekim Ebû Süfyan'ın Câbir'den rivayeti göz önünde bulundurulmak sûretiyle meseleye bakıldığında bir yanılığının var olmadığı ortaya çıkmaktadır. Haberde Hz. Peygamber (sas)'in "attan düşmesi neticesinde ayağının çıktığı ve bunun üzerine onu ziyarete gittiklerinde Aişe'ye ait cumbada oturarak namaz kıldığı, kendilerinde onun arkasında ayakta namaza durduklarında Hz. Peygamber (sas)'in kendilerine bir şey söylemediği, başka bir zamanki ziyaretlerinde ise onu farz bir namazı kılarken gördükleri, kendilerinde onun arkasında ayakta namaza durdukları ve bunun üzerine Hz. Peygamber (sas)'in onlara işaret edip oturmalarını istemesi, namazı bitirince "İmam oturarak kıldığında siz de oturarak kılın; imam ayakta kıldığında siz de ayakta kılın. İranlıların büyüklerine yaptıkları gibi yapmayın"⁴³⁰ buyurmaktadır.

İbn Hibbân'a göre zikredilen Humeyd hadisi Hz. Peygamber (sas)'in oturarak kıldırıldığı halde, ona uyanların ayakta kıldıkları namazın nâfile bir namaz olduğu, farz namaz kıldırıldığı zamanda ise onlara kendisi gibi oturarak kılmalarını emrettiğini bize göstermektedir.

Meseleyi bütün boyutlarıyla ele alan İbn Hibbân bazı kesimlerin konu hakkında ilgisiz yorumların yapmak sûretiyle hadisin hükmünü genel bağlamından kopardıklarına belirtir. Mesela, Kufeliler'in mezhebine mensup olan bazı Iraklılar, Hz. Peygamber (sas) 'in "İmam oturarak namaz kıldığında, siz de oturarak namaz kılın" sözüyle O teşehhüde oturduğunda siz de hep birlikte teşehhüde oturun demek istediğini belirtmek istemişlerdir.

⁴²⁹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أنس أن النبي صلى الله عليه وسلم أتاه القوم وحضرت الصلاة فصلى بهم قاعدا وهم قيام فلما حضرت الصلاة الأخرى ذهبوا يقومون فقال ائتموا بإمامكم وإن صلى قاعدا فصلوا قعودا وإن صلى قائما فصلوا قياما.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 475, H.no: 2111)

⁴³⁰ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن جابر قال ركب رسول الله صلى الله عليه وسلم فرسا بالمدينة فصرعه على جذع نخلة فانفكت قدمه فأتيناه نعوده فوجدناه في مشربة لعائشة يسبح جالسا فقمنا خلفه فتنكب عنا ثم أتينا مرة أخرى فوجدناه يصلي المكتوبة فقمنا خلفه فأشار إلينا فقعدنا فلما قضى الصلاة قال إذا صلى الإمام جالسا فصلوا جلوسا وإذا صلى قائما فصلوا قياما ولا تفعلوا كما يفعل أهل فارس بعظمتها.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 477, H.no: 2112)

Halbukî Câbir rivayetinde de belirtildiği üzere Hz. Peygamber (sas)'e ayakta uymak sûretiyle namaz kılanlar teşehhüdlerini Hz. Peygamber (sas)'in arkasında ayakta durarak yapmadılar. Hz. Peygamber (sas) onlara işaret etmek sûretiyle oturmalarını emrettiğinde de teşehhüdü değil namazın farzlarından olan kıyamı kastetmiştir.

Huseyn İbn Ali'nin Zâide'den onun da Musa İbn Ebî Aişe'den onunda Ubeydullah İbn Abdullah İbn Utbe'den rivayetinde şöyle buyurur:

“Hz. Peygamber (sas)'in hastalandığı günlerde insanlara namaz kıldırma için Ebû Bekir görevlendirildi Hz. Peygamber (sas) bir ara kendini iyi hissettiğinde iki kişinin yardımıyla öğle namazı için mescide çıktığında Ebû Bekir insanlara namaz kıldırıyordu. Ebû Bekir(ra) Hz. Peygamber (sas)'i görünce geri çekilmek istedi, ancak Hz. Peygamber (sas) ona yerinde kalmasını işaret buyurdu ve daha sonra yanındaki iki kişiye: “Beni Ebû Bekr'in yanına oturtun” buyurdu. Onlarda Hz. Peygamber (sas)'i Ebû Bekr'in yanına oturtular. Ebû Bekir ayakta olduğu halde Peygamber (sas)'e uyararak namaza devam etti. İnsanlarda Ebû Bekr'e uyararak namazlarını kıldılar. Peygamber (sas) ise hep oturmaktaydı.”⁴³¹

İbn Hibbân'a göre hadis ilminde derinleşmemiş olanlar bu rivayete dayanarak Hz. Peygamber (sas)'in “imamları oturarak kıldığında kendilerinin de oturarak kılmalarını emreden” hükmün nesh edildiği yanlışınıdadırlar.

⁴³¹ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 480, H.no: 2116)

(...) عن عبيد الله بن عبد الله بن عتبة قال دخلت على عائشة فقلت لها ألا تحدثيني عن مرض رسول الله صلى الله عليه وسلم قالت بلى ثقل رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال أصلى الناس فقلت لا هم ينتظرونك يا رسول الله قال ضعوا لي ماء في المخبض قالت ففعلنا فاغتسل ثم ذهب لينوي فأغمي عليه ثم أفاق فقال أصلى الناس فقلت لا هم ينتظرونك يا رسول الله والناس عكوف في المسجد ينتظرون رسول الله صلى الله عليه وسلم لصلاة العشاء الآخرة قالت فأرسل رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى أبي بكر الصديق أن صل بالناس فاتاه الرسول فقال إن رسول الله صلى الله عليه وسلم يأمر أن تصلي بالناس فقال أبو بكر وكان رجلاً رقيقاً يا عمر صل بالناس فقال له عمر أنت أحق بذلك قال فصلى بهم أبو بكر تلك الأيام قالت ثم إن رسول الله صلى الله عليه وسلم وجد من نفسه خفة فخرج بين رجلين لصلاة الظهر وأبو بكر يصلي بالناس قالت فلما رآه أبو بكر ذهب ليتأخر فأوماً إليه أن لا يتأخر وقال لهما أجلساني إلى جنبه فأجلساه إلى جنب أبي بكر فجعل أبو بكر يصلي وهو قائم بصلاة النبي صلى الله عليه وسلم والناس يصلون بصلاة أبي بكر والنبي صلى الله عليه وسلم قاعد قال عبيد الله فدخلت على عبد الله بن عباس فقلت ألا أعرض عليك ما حدثتني عائشة عن مرض رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال هات فعرضت حديثها عليه فما أكر منه شيئاً.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 480, H.no: 2116)

Şube'in Musa İbn Aişe'den onunda Ubeydullah İbn Abdullah'dan, Onun da Aişe'den rivayetinde şöyle buyrulur: "Ebû Bekir, Allah'ın Elçisi(sas) safta, arkasında olduğu halde insanlara namaz kıldırdı."⁴³²

İbn Hibbân'a göre Şube İbnü'l Haccac bu hadisi, Musa İbn Ebû Aişe'den rivayetinde, Zâide İbn Kudame'ye aykırı düşmüştür. Çünkü Şube, insanlar ayakta kılarken , Peygamber (sas)'i imama oturarak uyan biri yapmıştır. Zâide ise insanlar ayakta kılarken, Peygamber (sas)'i oturarak namaz kıldırın bir imam yapmıştır.

İbn Hibbân'a göre her ikiside hadis hafızı ve mükemmel bir hadisçi olduğu için aynı olayla ilgili birbirine görünürde aykırıymış gibi görünenen bu iki rivayetten birini tercih ederek diğer mutlak emri nesh etmek caiz olamaz. Bu nedenle Hz. Peygamber (sas)'in "imamları oturarak kıldırdığı taktirde uyanlarında oturarak kılmalarını emreden" hadisini dikkate almamız gerekmektedir. Çünkü bu hadis, Hz. Peygamber (sas)'in hastalığı dönemindeki namazla ilgili olarak zikrettiğimiz iki rivayetten biri ile uyuşmaktadır. Diğer hadisinde terkedilmemesi gerekir. Çünkü Peygamber (sas) hastalığı döneminde Mescitte cemaatle bir namaz değil, iki namaz kılmıştır. Bunlardan birinde cemaatten biri, diğerinde ise imam olmuştur. Her iki rivayetin biri ne neshedici ne de neshedilmiş bir haberdir. Zira bunlardan biri özet hadis, diğeri ayrıntılı bir hadistir. Bu hadislere bütüncül açıdan bakıldığında ve her bir rivayet kendi bağlamında değerlendirildiğinde hadisler arasında bir çelişkinin varlığından söz edilmez.

Netice itibarıyla bazı kesimler, İbn Hibbân'ın hadisleri bu şekilde cem etmesinin mezhep imamı, Şâfiî'nin sözüne aykırı olduğunu zannedebilirler. İbn Hibbân eserlerinde ele aldığı gerek usul gerekse fûrû' konularının İmam Şâfiî'nin görüşleri doğrultusunda olduğunu ifade eder. Ancak İbn Hibbân'a göre İmam Şâfiî kendi kitaplarında yer alan görüşlerinin en meşhuru dahi olsa sahih bir hadis karşısında ondan vazgaçeceğini ifade eder.⁴³³

⁴³² Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن عبيد الله بن عبد الله عن عائشة أن أبا بكر صلى بالناس ورسول الله صلى الله عليه وسلم في الصف خلفه.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, V, 483, H.no: 2117)

⁴³³ Koçkuzu, a.g.e., s. 226; Hâzimî, a.g.e., s. 108.

5. Hastalığın Bulaşması

Yanılgıya Sevkededen Hadisler :

Cahiliyye dönemindeki Araplar, hastalığın bulaşmasını Allah'dan değilde tabiatı gereği olduğuna inanırlardı.⁴³⁴ Her şeyde olduğu gibi Allah'ın fiilini nazar-ı itibare alınacağına vurgu yapmak ve O yaratmadığı sürece yaratıkların kendi kendine bir şey yapamayacaklarını göstermek için Ebû Hureyreden rivayet edilen bir haberde Hz. Peygamber (sas): “hastalık bulaşması yoktur“ (لا عدوى)⁴³⁵ buyurmaktadır.

Ebû Seleme İbn Abdullah'ın Ebû Hureyre'den rivayetinde de Hz. Peygamber (sas)'in: 'hasta develerin sahibi sağlam develerin sahibi üzerine deve getirmez' buyurduğu rivayet edilmektedir. Ancak bir süre sonra Ebû Hureyre'nin 'hastalık bulaşması yoktur' sözünden vazgeçtiği sadece 'hasta develerin sahibi sağlam develerin sahibi üzerine deve getirmez' sözünü rivayet ettiği ve kendisine bu durum sorulduğunda sükût ettiği bildirilmektedir. Hadisin ravilerinden olan Ebû Seleme: 'Bilmiyorum Ebû Hureyre mi unuttu yoksa iki sözden biri nesh mi etti' demiştir.⁴³⁶

İbn Hibbân'ın Çözümü :

İbn Hibbân'a göre hadis sanatını bilmeyenler rivayetler arasında tearuzun var olduğu yanılgısına sürüklenebilir. Zikredilen her iki haberden biri diğerinin hükmünün ortadan kaldırmaz. Hz. Peygamber (sas)'in 'hastalık bulaşması yoktur' ifadesi sünnette

⁴³⁴ İbn Hacer; Nuhbetü'l Fiker Şerhi, Çev. Talât Koçyiğit, s. 48.

⁴³⁵ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا عدوي ولا طيرة ويعجبني الفأل.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, XIII, 148, H.no: 6114)

⁴³⁶ Bu hadisin Arapçası şu şekildedir:

(...) عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا عدوي وحدث أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا يورد ممرض على مصح قال أبو سلمة فكان أبو هريرة يحدث بهما كليهما عن رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم صمت أبو هريرة بعد ذلك عن قوله لا عدوي واقام على أن لا يورد ممرض على مصح فقال الحارث بن أبي ذئاب وهو بن عم أبي هريرة كنت اسمعك يا أبا هريرة تحدثنا مع هذا الحديث حديثاً آخر قد سكت عنه كنت تقول قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا عدوي فأبى أبو هريرة أن يعرف ذلك وقال لا يورد ممرض على مصح قال أبو سلمة ولعمري لقد كان أبو هريرة يحدثنا أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا عدوي ولا أدري أنسي أبو هريرة أو نسخ أحد القولين الآخر.

(Bkz. İbn Balbân, el-İhsân, XIII, 148-149, H.no: 6115)

umum için kullanılır. 'Hasta develerin sahibi sağlam develerin sahibi üzerine deve getirmez' ifadesiyle de o zamanda mevcut olan uğursuzluk inancını yok etmek için kullanılmıştır.⁴³⁷

⁴³⁷ İbn Kuteybe, a.g.e., s. 141-142.

SONUÇ

Sahih hadislerin Hz. Peygamber'in maksadına uygun bir şekilde anlaşılmasını hedefleyen İbn Hibbân, *Sahîh*'inin Kur'ân gibi ezberlenmesini istemektedir. Kolayca ezberlenebilmesini, iyice anlaşılmasını ve içerdiği hükümlerin tam mânâsıyla ortaya çıkartılmasını sağlamak amacıyla sahih hadisleri, birbiriyle tedâhül etmeyen 5 kısım ve 400 nev'e ayırmıştır. Bizzat kendisine ait olan bu tarzın temel amacı; Hz. Peygamber'in murat ettiği mânâyı tespit etmek ve böylece imâmların tartışıp farklı hükümlere ulaştıkları hadislere açıklık getirmektir.

İbn Hibbân'a göre hadis ilminde belli bir birikimi olmayanların Hz. Peygamber'e ait bilgi malzemesini doğru yorumlaması mümkün değildir. Böyle insanlar, muhtevâ itibariyle birbirlerine tedâhülü bulunan bazı hadisler arasında bir çelişki olduğunu zannedebilir. Bu da iki hadisten birinin, hatta ikisinin birden gözden çıkartılması mânâsına gelecektir. Halbuki gerçek durum böyle değildir. Bu nedenle o, hadisten çıkartılacak mânânın Hz. Peygamber'in maksadı ile örtüşmesi çabasına hizmet edecek, tamamen kendi tespit ettiği bir tasnif tarzı benimsemiştir. Nitekim o, kısaca *Sahîhu İbn Hibbân* diye bilinen *el-Müsnedü's-Sahîh 'ala't Takâsîm ve'l Envâ'* isimli meşhur eserinde, tasnifin altın çağı kabul edilen III/IX. asrın yaygın telif tarzlarından olan ale'l-ebvâb (konularına göre) veya ale'r-ricâl (râvîlerine göre) sistemini kullanmamış, tamamen şahsına ait orijinal bir metot oluşturmuştur.

İbn Hibbân bu sistemi uygularken doğrudan Kur'ân'dan esinlenmiştir. Bu çerçevede eserindeki "kısmalar" Kur'ân'ın cüzlerine, "nevi'ler" sûrelere, "hadisler" ise âyetlere tekâbül etmektedir. Ona göre bu sistemi iyice kavrayıp ezberleyen kişi, hadislerle ilgili maksadına tam olarak ulaşır. Bu sistemin kavranmasında problemi olanlar ise, aradığı bir hadisi bulmakta güçlük çeker. İbn Hibbân'a göre Kur'ân için de aynı durum söz konusudur. Zira Allah'ın Kitâb'ını ezbere bilmeyen bir insan aradığı bir âyetin yerini bulmakta zorluk çeker. Halbuki Kur'ân'ı iyi ezberlemiş bir insan aradığını kolayca bulur.

İbn Hibbân'a göre eserine aldığı her hadis dinde delil olma özelliği taşımaktadır. Bu hadisler içeriklerine göre; emir, nehy, haber, mubâh ve uygulama şeklinde 5 kısım içinde

tasnif edilmiştir. Hadisler, 400 nev' içinde birer zikir(bab) başlığı altına yerleştirilmiştir. Bu başlıklar hadisin konusu ve hatta özeti oluşturacak şekilde tespit edilmiştir. Böylece İbn Hibbân'ın hadisi nasıl anladığı, koyduğu başlıktan ortaya çıkmaktadır. Bu hadisle ilgili vermek istediği ayrıntılar varsa bunları da “Ebû Hâtim der ki” diye başlayan paragraflar sunar.

Yazarın takip ettiği bu sistem sayesinde okuyucu, hadisin hükmü ve bağlayıcılık derecesi hakkında ilk bakışta bir fikir elde eder. Zira, örneğin “emirler” kısmında yer alan bir hadis, birinci dereceden bağlayıcılık taşıyor demektir. Ancak bu bağlayıcılığın genel mi şahsî mi olduğu, nev' başlıklarından, hadisten çıkan hükümler de zikir başlıklarından anlaşılır.

Konu ile ilgili olarak elde edebildiği bütün hadislerin tüm tarîklerini bir araya toplamak sûretiyle İbn Hibbân, bütüncül yaklaşımın en güzel örneklerinden birini vermiş ve böylece “çelişki” iddialarını geçersiz sayarak, ilgili sorunları çözüme kavuşturmaya çalışmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (ö. 241/855), **el-Müsned I-VI**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1982.
- el-Müsned ,el- Fethu'r-Rabbânî Tertîbi I-VI**, trc. ve açk. Rifat Oral, thk. ve thr. Süleyman Sarı, Ensar Yayınları, 2004 Konya.
- Ahmed Muhammed Şâkir, **el-Bâisü'l-Hasîs Şerhu İhtisârî 'Ulûmi'l-Hadis**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1983.
- Ahmed Na'im, Babanzâde Ahmed Na'im (1353/1934), **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Mukaddimesi I-XII**, D.İ.B. Yayınları, Ankara 1987.
- Arslan, Ali, **Büyük Kur'an Tefsiri I-XVI**, Arslan Yayınları, İstanbul ts.
- Aydınlı, Abdullah, **Hadiste Tesbit Yöntemi**, Kitabevi, İstanbul 2003.
- 'Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Musa Bedruddin (Ö. 855/1480), **'Umdetü'l-Kâfî Şerhu Sahîhi'l Buhârî 1-XXV**, Beyrut ts.
- Başaran, Selman-Sönmez, Mehmet Ali, **Hadis Tarihi ve Usûlü**, E.F.K. Yayınları, Bursa ts.
- Subhî, Sâlih, **Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları**, 6.bsk., Çev. M.Yaşar Kandemir, İ.F.A.V. Yayınları, İstanbul 1997.
- Cerrahoğlu, İsmail, **Tefsir Usûlü**, 10. bsk., T.D.V. Yayınları, Ankara 1995.
- İbn Hibbân ve Tefsiri**, A.Ü.İ.F.D., C.19, s. 49-50, Ankara 1973.
- Tefsir Tarihi I-II**, D.İ.B. Yayınları, Ankara 1988.
- el-Cezâirî, Tâhir b. Sâlih b. Ahmed ed-Dımaşkî, (ö.1338/1920), **Tevcîhun-Nazar ilâ Usûli'l-Eser**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ts.
- Çakan, İsmail Lütfi, **Hadislerde Görülen İhtilâflar ve Çözüm Yolları, Muhtelifu'l Hadis**, M.Ü.İ.F. Yayınları, İstanbul 2000.
- Hadis Edebiyatı**, 4. bsk., İFAV. Yayınları, İstanbul 1974.
- Çelik, Yüksel, **İbn Hibbân ve Hadis İlmindeki Yeri**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 1993.

- Davudoğlu, Ahmed, **Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi I-XI**, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1977-1980.
- ed-Dehlevî, Şah Veliyyullah, **Bustânu'l Muhaddisin**, Çev. Ali Osman Koçkuzu, D.İ.B.Yayınları, Ankara 1986.
- ed-Derveze, Muhammed İzzet, **Nüzûl Sırasına Göre Kur'an Tefsiri I-VII**, çev. Şaban Karataş, Ekin Yayınları,1998.
- Dölek, Adem, **Edebi Açıdan Hadislerde Teşbih ve Temsiller**, EKEV. Yayınları, Erzurum 2001.
- ed-Dümeynî, Misfir b Gurmullah, **Hadis'te Metin Tenkidi Metotları**, çev. İlyas Çelebi, Adil Bebek, Ahmet Yücel, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997.
- Ebû Zehv, Muhammed, **el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn** , Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1984.
- Elmalılı, Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili I-X**, Azim Yayınları, sd. ismail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, İstanbul, ts.
- Görmez, Mehmet, **Sünnetin ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu**, T.D.V. Yayınları, Ankara 2000.
- el-Hâkîm, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Neysâbûrî (ö. 405/1014), **Kitâbu Ma'rifeti 'Ulumi'l-Hadis**, Dâru İhyâil-'Ulûm, Beyrut 1986.
- Hamidullah, **Muhammed, İslâm Peygamberi I-II**, çev. Salih Tuğ, İrfan Yayınları, İstanbul 1991.
- el-Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Hatîb el-Bağdâdî (ö.463/1071), **el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye**, thk. Ahmed Ömer Hâşim, Dâru'l-Kütübi'l-'Arabî, Beyrut 1986.
- el-Hâzimî, Ebû Bekir Muhammed b. Musa (ö. 584/1188), **el-İ'tibâr fi'n-Nâsîh ve'l-Mensûh mine'l-Âsâr**, Mısır 1346.
- el-Hûlî, Muhammed Abdülazîz, **Miftâhu's-Sünne ev Târîhu Fünûni'l-Hadis**, 2.bsk ., Mısır 1921.
- Işık, Mustafa, **İbnu Huzeyme, Sahih'i ve İbnu Hibbân'ın Sahih'iyle Mukayesesi**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 1997.

- 'Itr, Nûruddin, **Menhecü'n-Nakd fi 'Ulûmi'l-Hadis**, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1992.
- İbn Asâkîr, Ali b. Hasen (ö. 499/571), **Târîhu Medineti Dımaşk**, thk. Ali Şi'rî, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1995.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî (852/1449), **Fethu'l-Bârî Şerhu Sahih'l-Buhârî I-XIII**, Bûlâk, 1300.
 Lisânu'l-Mîzân I-VII, 3. bsk., Beyrut 1986.
 Hadis Istilâhları Hakkında Nuhbetü'l-Fiker Şerhi, çev. Talat Koçyiğit, A.Ü.İ.F.Yayınları, Ankara 1971.
 Bülûğ'ül-Merâm, Selâmet Yolları, I-V, Trc. ve Şerh. Ahmed Davudoğlu, Sönmez Yayınları, İstanbul ts.
- İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer (774/1372) **Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsîri**, çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul 1998.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim (ö.276/889), **Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadis, Hadis Müdâfaası**, Çev. Hayri Kırbaçoğlu, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1979.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükerrerem el-Mısırî (ö. 711/1311), **Lisânu'l-'Arab, I-XV**, Dâru Sâdır, Beyrut, ts.
- İbnu Fehd, Muhammed, **Lahzu'l Elfâz bi Tezkireti Tabakâti'l Huffaz (Tezkiretu'l Huffaz Zeyli)**, Daru İhyâi't Turâsi'l 'Arabî, Beyrut ts.
- İbnu Hibbân, Muhammed b. Hibbân el-Büstî (ö.354/965), **Sahihu İbni Hibbân bi Tertîbi İbni Balbân I-XVI**, 3. bsk. tertîb. Ali b. Balban, thk. Şuayb Arnavud, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1997.
- İbnu Huzeyme, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk, **Kitâbu't Tevhid ve İsbâtı Sıfâtı'r Rabb**, thk. M. Halil Herras, Dâru'l Kütübi'l 'İlmiyye, Beyrut 1983.
- İbnu's Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdirrahman eş-Şehrezûrî (ö.643/1245), **Tabakâtü'ş-Şâfiyyeti'l Kübrâ, I-II**, thk. Muhyiddin Ali Necib, Dâru'l Beşâir'il İslâmiyye, Beyrut 1992.
 'Ulûmu'l Hadis, thk. Nureddin Itr, Dımaşk 1986.

- İslamoğlu, **Mustafa, Alemlerin Rabbi Allah (c.c) bilmek, tanımak, anlamak**, Denge yayınları, Nisan 2006.
- **İman Risâlesi**, Denge Yayınları, İstanbul, 1993.
- Karahan, Abdullah, **Hadis Edebiyatında Zevâid Kitapları**, Sır Yayınları, İstanbul 2005.
- Kâtib Çelebî, Mustafa b. Abdillâh (ö. 1067/1657), **Keşfü’z-Zünûn ‘an Esâmi’l Kütüb ve’l-Fünûn**, 2. bsk., Haz. Şerâfettin Yaltkaya ve Kilisli Rıfat Bilge, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1971.
- el-Kettânî, Muhammed b. Cafer, (ö.1345/1926) **Hadis Litaratürü, er-Risâletü’l-Mustatrafe**, çev. Yusuf Özbek, İz Yayınları, İstanbul 1994.
- Kocar, Musa, **Allah Alem İlişkisi**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2004.
- Koçkuzu, Ali Osman, **Hadiste Nâsîh Mensûh**, M.Ü.İ.F.Yayınları, İstanbul 1985.
- Koçyiğit, Talat, **Hadisçilerle Kelâmcılar Arasındaki Münakaşalar**, 4.bsk., T.D.V. Yayınları, Ankara 1989.
- **Hadis Usûlü**, A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara 1987.
- **Kur’an ve Hadiste Ru’yet Meselesi**, A.Ü.İ.F.Yayınları, Ankara 1974.
- Kutlu, Sönmez, **İslâm Düşüncesinde İlk Gelenekçiler, Hadis Taraftarlarının İman Anlayışı Bağlamında Bir Zihniyet Analizi**, Kitâbiyat Yayınları, Ankara 2002.
- Lecomte, Gerard, Şâfiî’nin “İhtilâfu’l-Hadis” inden İbn Kuyetbe’nin “Muhtelifu’l-Hadis” ine, çev. İbrahim Kâfi Dönmez, İM., Üç Aylık Dinî, Edebi Araştırmalar Dergisi, c.V, sy.1, İstanbul 1981.
- el-Leknevî, Ebû’l Hasenât Muhammed Abdülhayy (ö. 1304/1886) **el-Ecvibetü’l-fâdile li’l-Es’ileti’l-‘Aşereti-Kâmile**, 4.bsk., thk. Abdülfettah Ebû Gudde, Mektebetü’l-Matbû’âtî’l-İslâmiyye, Kahire 2003.
- el-Mâtûrîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, **Kitâbü’t- Tevhid Tercümesi**, trc. Bekir Topaloğlu, Ankara 2002.
- el-Mevsîlî, Abdullah b. Mahmud, **el-İhtiyâr li-Tâfîli’l-Muhtar (I-II)**, İstanbul 1980.
- en-Nevevî, Ebû Zekerriyya Yahya b. Şeref (ö.676/1277), **et-Takrib**, Beyrut 1987.

- Özpınar, Ömer, **Hadis Edebiyatının Oluşumu**, A.O.Yayınları, Ankara 2005.
- el-Pezdevî, Ebû Yüsr Muhammed, **Ehli Sünnet Akâidi**, çev. Şerafettin Gölcük, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1994.
- er-Râzî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer (ö. 606/1210), **Tefsîr-u'l-Kebir, Mefâtihu'l-Ğayb**, trc. Suat Yıldırım- Lütfullah Cebeci- Sâdık Kılıç- Sâdık Doğru, Akçağ Yayınları, Ankara 1991.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali, **Safvetü't-Tefâsîr I-VII**, Trc. ve Thk. Sadrettin Gümüş- Nedim Yılmaz, Ensar Yayınları, İstanbul 1992.
- es-San'ânî, Muhammed b. İsmâ'il el-Emîr es-San'ânî, **Tavdîhu'l-Efkâr li Me'ânî Tenkîhi'l-Enzâr I-II**, thk. Muhammed Muhyiddin 'Abdülhamid, Dâru İhyâi't-Türâsi-l-'Arabî, Beyrut 1998.
- Sarıçam, İbrahim, **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, D.İ.B.Yayınları, Ankara 2003.
- es-Sehâvî, Muhammd b. Abdirrahman (ö. 902/1496), **Fethu'l Muğîs Şerhu Elfiyyeti'l Hadis**, Dâru'l Kütübü İlmiyye, Beyrut 2001.
- es-Sem'ânî, Ebû Saîd Abdülkerim b. Muhammed (ö. 562/1166), **el-Ensâb I-IV**, Dâru'l-Cihân, Beyrut 1988.
- es-Serâhsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed (ö. 495/1101), **Usûlü's- Serâhsî I-II**, Thk. Ebû'l Vefâ el-Afgânî, Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, Beyrut 1953.
- **el Mabsût**, Beyrut 1406.
- Sezgin, Fuad, **Geschichte Des Arabischen Schriftums (GAS), I-IX**, Leiden E.J.Brill, 1967.
- **Târîhu't Türâsi'l 'Arabî**, çev. Mahmûd Fehmî Hicâzî, Riyâd 1991.
- es-Sibâ' î, Mustafa, **İslam Hukukunda Sünnet**, Birim yayınları, İstanbul 1996.
- Sönmez, Mehmet Ali, "İbn Hibbân", **DİA, XX, 63-64**, İstanbul 1996.
- **İbnu Hibbân ve Cerh- Tâdil Metodu**, Umran Yayınları, İstanbul ts.
- **İbn Hibbân ve Ona Nisbet Edilen Tefsir**, S.Ü.İ.F.D., III, 93-103, Konya 1990.

- es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekîr (ö. 911/ 1505), **Tedribü'r-Râvî fi Şerh'i Takrîbî'n-Nevevî I-II**, thk. Abdülvehhâb Abdüllatif, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Medine 1972.
- es-Sübkî, Tâcüddîn Ebû Nasr Abdülvehhâb b. Alî (ö.771/1369) **Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ I-X**, thk. Mahmûd Muhammed et-Tenûhî ve Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, Matba'tu Îsâ el-Bâbî el-Halebi, 1964.
- eş-Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris (ö. 204/848), **er-Risâle**, 3.bsk., thk ve şerh. Ahmed Muhammed Şâkir, Mektebetü'l Dâru'l Tûrâsi, Kahire 1979.
- **İhtilâfu'l-Hadis**, thk. Amir Ahmed Haydar, Müessesetü Kütübü Sakafiyyi,1985.
- et-Taftazânî, Sa'duddin Mes'ud b. Ömer (ö. 797/1395), **Şerhu'l-Akâid, Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi**, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1980.
- et-Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed (ö. 321/933), **Müşkilü'l-Âsâr, I-IV**, Matba'atu Meclisi Dâireti'l-Me'arifi'n-Nizâmiyye, Haydarâbad 1333.
- **Şerhu Me'âni'l-Âsâr I-IV**, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr, Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1987.
- Uğur, Mücteba, **Hadis İlimleri Edebiyatı**, T.D.V.Yayınları, Ankara 1996.
- Yâkût, Ebû Abdillâh, el-Hamevî (ö. 626/1228), **Mu'cemü'l-Büldân I-IV**, Beyrut 1957.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Halku'l Kur'ân", DİA, XV, 371-375.
- Yıldırım, Celâl, **Kaynaklarıyla Ahkâm Hadisleri, Mezheplere Göre Fıkhî Hükümler ve Şerhleri I-II**, Uysal yayınları, Konya 1986.
- ez-Zehebî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ahmed (ö.748/1347), **Mizânu'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl I-IV**, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1963.
- **Siyer'u 'A'lâmin-Nübelâ, I-XXV**, thk. Şu'ayb el-Arnâvud ve Muhammed Nu'aym el-Arksûsî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1983.
- **Tezkiretü'l-Huffâz , I-IV**, Dâru'l İhyâi't-Türâsil-Arabî, Beyrut 1956.

- ez-Zerkeşî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdillâh (ö. 794/1391), **el-İcâbe li İrâdi mâ İstedrekethu 'Aïŝe 'ale's-Sahâbe**, thk. Sa'id el-Efgâni, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1970.
- ez-Zeylâ' î, Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf, **Nasbu'r-Râye li Ehâdîsi'l-Hidâye I-IV**, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut 1873.